

TAMPEREEN YLIOPISTO

BOWLBY, PIAGET, SELMAN JA KOHLBERG

- vanhat klassikot suurennuslasin alla

Kasvatustieteiden yksikkö
Kasvatustieteiden pro gradu -tutkielma
SIRKKA MÄKELÄ
Marraskuu 2015

Tiivistelmä

Tampereen yliopisto

Kasvatustieteiden yksikkö

SIRKKA MÄKELÄ: BOWLBY, PIAGET, SELMAN JA KOHLBERG

- vanhat klassikot suurennuslasin alla

Kasvatustieteiden pro gradu -tutkielma, 75 sivua ja 16 lähdesivua.

Marraskuu 2015

Tutkielman perustana oli vuonna 2000 tehty Sirkka Mäkelän sivulaudaturtyö aiheesta: Kodin emotionaalisen ilmapiirin vaikutus moraalien kehittämiseen. Tutkimus oli kvantitatiivinen, 5-6 -luokkalaisten käsityksiin perustuva näkemys kodin emotionaalisen ilmapiiristä suhteessa moraalien kehittämiseen. Tutkimuksessa todettiin, että kodin emotionaalinen ilmapiiri, loogisen ajattelun ja perspektiivinottokyvyn (empatia, sosiaaliset taidot) kehittyminen ovat merkittäviä tekijöitä moraalien kehittämisessä.

Uudempi tutkimus on teoreettinen kirjallisuuskatsaus, joka perustuu oman aikansa tärkeimpien tutkijoiden teorioihin: John Bowlbyn teoriaan lapsen ja vanhempien välisen kiintymyssuhteen laadusta, Robert Selmanin käsitykseen perspektiivinottokyvyn kehittämisestä, Jean Piaget'n loogisen ajattelun kehittämisen teoriasta ja Lawrence Kohlbergin teoriasta moraalisen ajattelun kehittämisestä.

Uudemmissa tutkimuksissa korostuvat aiempiin verrattuna moraalien ja sosiaalisten taitojen kehittämisessä sisarusten ja vertaisryhmän vaikutus, kodin sosioekonominen tausta, sukupuoli, moraalien tilannesidonnaisuus, vanhempien kanssa vietetty aika, vanhempien kannustaminen ja perherakenteen muuttuminen.

Asiasanat: Bowlby, Piaget, Selman, Kohlberg, kiintymyssuhde, perspektiivinottokyky (empatia), looginen ajattelu, moraalisen ajattelun kehittyminen.

SISÄLLYS

1. Johdanto	1
2. Tutkimustehtävä	4
3. Vanhojen klassikoiden teorit	5
3.1 John Bowlbyn teoria lapsen ja vanhempien välisen kiintymyssuhteen laadusta	5
3.2 Bowlbyn kritiikki	8
3.3 Uutta kiintymyssuhteesta	9
3.4 Robert Selmanin käsitys perspektiivinottokyvystä	16
3.5 Perspektiivinottokykyteorian kritiikki	19
3.6 Uudempaa teoriaa perspektiivinottokyvystä	21
3.7 Jean Piaget'n teoria loogisen ajattelukyvyn kehittymisestä	32
3.8 Piaget'n teorian kritiikkiä	33
3.9 Uudempaa Piaget'n teoriasta	37
3.10 Moraalin kehittyminen Lawrence Kohlbergin mukaan	39
3.11 Kohlbergin kritiikki	42
3.12 Uudempaa Kohlbergin teoriasta	48
4. Tutkimustuloksia	53
4.1 Kodin emotionaalisen ilmapiirin, loogisen ajattelun, perspektiivin- ottokyvyn ja moraalin kehittymisen välinen yhteys.....	53
4.2 Sisarusten ja vertaisryhmän vaikutus.....	59
4.3 Kodin sosioemotionaalisen taustan merkitys.....	61
5. Tutkimuksen tulosten arviointia	65
6. Pohdinta	71
7. Lähteet	

JOHDANTO

Ajattelun, empatian ja moraalin kehittyminen kiinnostavat minua henkilökohtaisesti opetettuani lähes 40 vuoden ajan päiväkotikäisiä sekä ala- ja yläasteella olevia oppilaitani, nykyään myös 18–76-vuotiaita aikuisia. Kiinnostukseni kohteena on erityisesti se, miten tulemme toimeen toisten ihmisten kanssa. Millaisia taitoja tarvitsemme kanssakäymisessä toisten ihmisten kanssa? Ajattelun kehittyminen vaikuttaa empatiaan ja moraaliin, sosiaalisten taitojen tärkeimpiin puoliin. Keskeisinä sosiaalisissa taidoissa korostuvat toisen ihmisen kunnioittaminen, huomioonottaminen ja hyväksyminen sellaisena, kuin hän on. Myös yhteiskunnallisesti tämä näkökulma on tärkeä. Nykyään ei enää välitetä toisista ihmisistä – *minä* on etusijalla. Meidän jokaisen on opittava suvaitsemaan kanssaihmissiämme ihonväristä, seksuaalisesta suuntautumisesta, sukupuolesta, iästä ym. riippumatta.

Olen tehnyt sivulaudaturtyön vuonna 2000 aiheesta Kodin emotionaalisen ilmapiirin vaikutus lapsen moraalin kehittymiseen. Nyt pro gradu-työni tarkoituksena on etsiä teorioiden kritiikkiä ja uudempaa tietoa tuon sivulaudaturtyön pohjalta. Työ on kirjallisuuskatsaus, jossa pyritään etsimään tutkimustehtävään liittyvää aiempaa tutkimuksen ja kirjallisuuden kriittistä erittelyä ja uudempaa tutkimustehtävään liittyvää teoriaa.

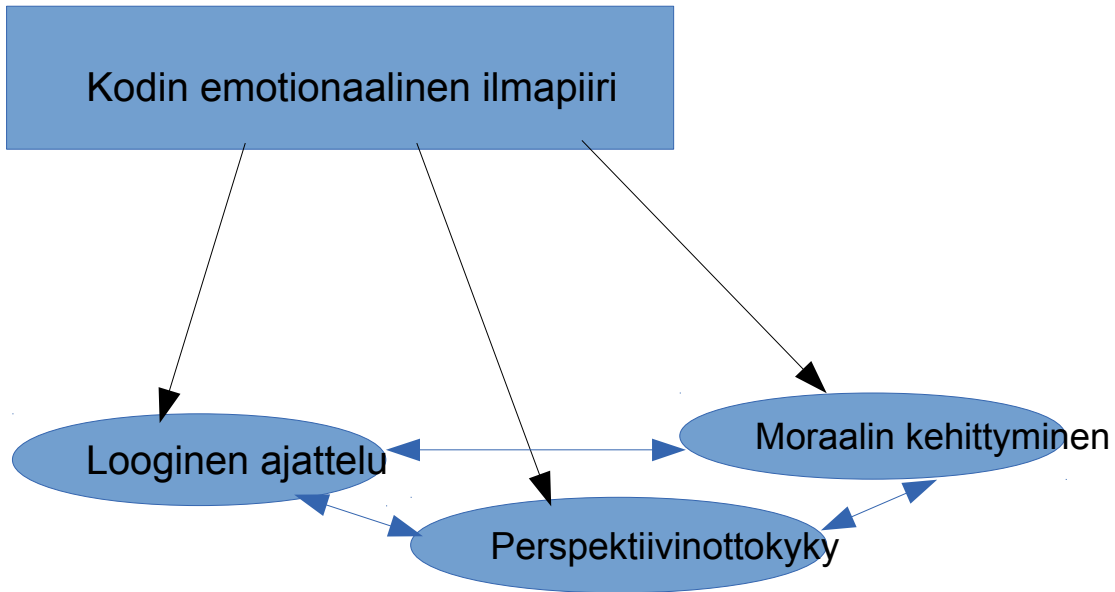
Tutkielmani taustateorioina ovat oman aikansa tärkeimpien tutkijoiden John Bowlbyn teoria lapsen ja vanhempien välisen kiintymyssuhteen laadusta, jota tarkastelen luvussa 3.1. Luvussa 3.4. käsittelen Robert Selmanin käsitystä perspektiivinottokyvystä ja luvussa 3.7. otan esille Jean Piaget'n loogisen ajattelun kehittymisen teorian. Lawrence Kohlbergin teoriaa moraalisen ajattelun kehittymisestä tarkastelen luvussa 3.10. Edellisessä tutkimuksessani tuli esille, että kiintymyssuhde, loogisen ajattelun ja perspektiivinottokyvyn (nykyisin puhutaan empatiasta, sosiaalisista taidoista) kehittyminen ovat merkittäviä tekijöitä moraalien kehittämisessä. Näille teorioille on nyt tarkoitus pro gradu-työni alkupuolella etsiä kriittisiä kannanottoja ja uudempia ajattelumalleja kolmannessa luvussa.

Pro gradu -työni toisessa osassa (luvut 4-6) pyrin tarkastelemaan sitä, vastaavatko uusimmat tutkimukset 15 vuotta sitten tekemäni tutkimuksen tuloksia. Tarkastelen teorioita 2000-luvun alusta alkaen, ja aikomukseni on rajata uudemmat tutkimukset viimeisiin kahdeksaan vuoteen.

Aikaisemmassa tutkimuksessani mukana olleet viides-kuudesluokkalaiset olivat kehitysvaiheessa, jolloin alkaa irtautuminen vanhemmista: toveriryhmän vaikutus alkaa olla yhä vahvempi, ja sosiaalisia taitoja sekä yhteistoimintataitoja hiotaan. Omaan sukupuoleen samaistuminen vahvistuu - ja toinen sukupuoli alkaa kiinnostaa. Tässä vaiheessa myös abstrahointi- ja kommunikaatiotaidot sekä looginen päättelykyky kehittyvät edelleen.

Tutkimusaineisto aiempaan tutkimukseeni kerättiin projektityönä lähinnä eteläpohjalaisten peruskoulujen viidensien ja kuudensien luokkien oppilailta, joita oli mukana yhteensä 689. Aineisto käsiteltiin käyttäen apuna SPSS for Windows -ohjelmaa. Suuri tutkittavien määrä on omiaan lisäämään tutkimuksen luotettavuutta.

Tutkimusasetelma vuoden 2000 tutkimuksessani oli seuraava:

Kuvio 1. Tutkimusasetelma.

Tutkimukseni tutkimushypoteesit olivat:

1. Turvallisessa kiintymyssuhteessa vanhempiinsa olevien lasten loogisen ajattelun taito on parempi kuin ambivalentissa tai torjutussa suhteessa olevien.
2. Turvallisessa kiintymyssuhteessa vanhempiinsa olevien lasten perspektiivinottokyky on parempi kuin ambivalentissa tai torjutussa suhteessa olevien.
3. Mitä parempi loogisen ajattelun taito lapsella on, sitä parempi on hänen perspektiivinottokykynsä
4. Mitä parempi loogisen ajattelun taito lapsella on, sitä parempi on hänen moraalisen ajattelun taitonsa.
5. Mitä parempi perspektiivinottokyky lapsella on, sitä parempi on hänen moraalisen ajattelun taitonsa.
6. Turvallisessa kiintymyssuhteessa vanhempiinsa olevien lasten moraalisen ajattelun taso on parempi kuin ambivalentissa tai torjutussa suhteessa olevien.

2. TUTKIMUSTEHTÄVÄ

Tutkimustehtävänäni on ollut se, miten viitisentoista vuotta sitten tekemäni sivulaudaturtyön pääteoriat (Bowlby, Piaget, Selman ja Kohlberg) ovat muuttuneet viime vuosien aikana. Kutsun vanhoiksi klassikoiksi Bowlbya, Piaget'ta, Selmania ja Kohlbergia, jotka olivat oman aikansa tärkeimpiä kiintymyssuhteen, loogisen ajattelun, perspektiivinottokyvyn ja moraalisen ajattelun kehittymisen tutkijoita.

Tutkimus selvittää, mihin tulevia tutkimuksia tulisi kohdentaa. Enää ei pidetä tähtäimessä välttämättä pelkästään perhettä, vaan kaveripiirin vaikutusta ja sitä, miten ympäröivä yhteiskunta – koulu, työyhteisö ym. - vaikuttaa yksilön elämään.

Tutkimuksen aihe on myös ajankohtainen. Koulukiusaaminen ja syrjäytyminen jatkuvat kaikista hyvää tarkoittavista ehkäisy-yrityksistä huolimatta. Vihapuheet ja rasismi ovat lisääntyneet ja nykyinen pakolaisten tulva Eurooppaan vaatii sopeutumista uusiin tilanteisiin. Varsinkin sosiaalisia ja moraalisia taitoja tarvitaan yrityksessä elää hädänalaisista vieraista kulttuureista tulevien ihmisten kanssa – yrityksessä tulla toimeen kaikkien ihmisten kanssa.

3. VANHOJEN KLASSIKOIDEN TEORIAT

Bowlby, Piaget, Selman ja Kohlberg

3.1. JOHN BOWLBYN TEORIA LAPSEN JA VANHEMPIEN VÄLISEN KIINTYMYSSUHTEEN LAADUSTA

Lapsen ensimmäinen kiintymyskohde on yleensä äiti, mutta joku muukin voi toimia kiintymyskohteena. Bowlby päätti käyttää attachment figure – kiintymyskohde -nimitystä äidin sijasta. Hän ajatteli, että joku muukin aikuinen voi toimia pääasiallisena kiintymyskohteena. Jos suhde ensisijaiseen kiintymyskohteeseen on turvallinen, lapsen on helppo saada itselleen muitakin, toissijaisia kiintymyskohteita. Jos taas suhde ensisijaiseen kiintymyskohteeseen on epävakaa, on vaikeampi luoda suhde toissijaiseen kohteeseen. Ensisijainen kiintymyskohde vastaa sekä tunnetarpeisiin että primaareihin tarpeisiin. Lapsi, jonka primaareja tarpeita ei ole tyydytetty, jatkaa tyydytyksen etsimistä eikä voi luoda turvallista suhdetta keneenkään ennen kuin on löytänyt ensisijaisen kiintymyskohteen. (Yli-Luoma 1990, 47-48.) Toissijainen kiintymyskohde voi olla esimerkiksi opettaja.

Kasvatustapahtumaan vaikuttavat lapsi, lapsen ja vanhempien välinen suhde, vanhempien keskinäiset suhteet, kasvatusasenteet ja kasvatustyö. Lapsi oppii hallitsemaan käyttäytymistään, kun hän on sisäistänyt normeja, kieltoja, tapoja jne. Kodin emotionaaliosalla ilmapiirillä tarkoitetaan Bowlbyn teorian mukaista lapsen ja vanhempien välistä suhdetta, joka voi olla turvallinen, epävakaa tai torjuttu. (Kalliopuska 1983.)

Ainsworth (1964) on ehdottanut kiintymyksen kolmeksi lajiksi turvallista, epävakaa ja torjuvaa kiintymyssuhdetta. Kiintymyksen laji näyttää tutkimusten mukaan olevan pysyvä. Turvallisessa kiintymyssuhteessa ensisijainen kiintymyskohde on saatavilla ja täyttää lapsen tarpeet. Lapsen tutkiva, eksploratiivinen käyttäytyminen on optimaalista turvallisessa

kiintymyssuhteessa, jolloin oppimisprosessi on parempi kuin epävakaassa tai torjutussa kiintymyssuhteessa. Jos kiintymyskohde on ylisuojeleva eikä anna lapsensa vapaasti tutkia ympäristöään, lapsella on hyvin vähän mahdollisuuksia oppia olemaan itsenäinen. Positiivinen vastaaminen lapsen tarpeisiin vahvistaa lapsen itsetuntoa - hänen perustarpeensa tyydytetään, mutta ei välttämättä tunnetasolla. Epävakaassa suhteessa olevat lapset ovat ahdistuneita. Heidän kiintymyskohteellaan ei ole tarkkaa käsitystä lapsen tarpeista, eikä hän voi näitä tarpeita tyydyttää. Turvallisessa kiintymyssuhteessa vanhempiinsa olevat lapset hyväksyvät helpommin vanhempiensa käsityksiä. Epävakaasti kiintynyt lapsi kokee kiintymyskohteen työskentelymallit epävarmoina, torjuttu lapsi ei halua hyväksyä niitä lainkaan. Epävakaassa kiintymyssuhteessa olevat oppilaat eivät onnistu opiskelussaan yhtä hyvin kuin turvallisessa suhteessa olevat. Jos kiintymyskohde ei lainkaan vastaa lapsen tarpeisiin, suhde on torjuva ja lapsi on etäinen kiintymyskohteelleen. Toisin sanoen kiintymyskohde ei hyväksy lasta. (Yli-Luoma 1990, 49-51; Grossman, Scheuerer-English & Stephan 1989, 49.)

Jos huolenpitoa antava ja huolenpitoa saava suhde toimii hyvin, lapsessa aktivoituu eksploratiivinen, tutkiva käyttäytyminen. Häiriöt lapsen ja kiintymyskohteen vuorovaikutuksessa passivoivat tutkivaa käyttäytymistä tai ehkäisevät sen syntymisen. Jos epävakaassa suhteessa kasvavan lapsen energia on suunnattu saavuttamaan tai ylläpitämään läheisyyttä äitiin tai kiintymyskohteeseen, lapsi ei kykene tutkimaan ympäristöään. Kiintymyskohde on turvallisuuden ja lohdutuksen lähde, jonka luota on helppo lähteä ja jonka luokse on helppo palata. Tämä ominaisuus kiintymyskäyttäytymisessä on hyvin merkitsevä oppimisprosessin kannalta. Koulussa tapahtuva oppimisprosessi perustuu lapsen työskentelymalleihin ja tunne-elämän tasapainoisuuteen. Jos lapsella on kotona yksi tai useampi turvallinen kiintymyskohde, hänen on helppo luoda uusia suhteita toveripiiriinsä tai opettajiinsa. (Yli-Luoma 1990, 49-51.)

Kiintymyskäyttäytyminen on tärkeää sekä emotionaalisen kehityksen että eksploratiivisen käyttäytymisen kehittymisen kannalta. Nämä

työskentelymallit ovat käsityksiä itsestä, kiintymyskohteesta ja ympäröivästä maailmasta, ja niitä käytetään ratkaistaessa ilmeneviä ongelmia ja muodostettaessa uusia käsityksiä asioista. Ne luovat pohjan sille, jota kutsumme älykkyydosamääräksi tai kognitiiviseksi kehitykseksi. Moraalisen päättelyn kehittyminen on yksi tällainen työskentelymalli. Varsinkin äidin rooli on merkityksellinen lapsen äyllisen kehityksen kannalta. Kun ahdistunut lapsi siirretään uuteen ympäristöön, kuten kouluun, hänellä on enemmän sopeutumis- ja oppimisvaikeuksia kuin turvallisessa kiintymyssuhteessa olevilla tovereillaan. Ahdistuneilla lapsilla on huono itsetunto ja vaikeuksia hallita tunteitaan ja käytöstään. Heidän käyttäytymisensä muita kohtaan määräytyy paljolti sen mukaan, kuinka heitä kohdellaan. Varhaislapsuudessa omaksutun kiintymyskäyttäytymisen muoto jatkuu rakenteeltaan samanlaisena aikuisuuteen saakka. (Yli-Luoma 1990, 49-51.)

Eksploraatiivinen käyttäytyminen on riippuvaista sekä kiintymyskäyttäytymisestä että huolenpidosta. Se on tärkeä oppimisen, loogisen ajattelun ja moraalisen ajattelun kehittymisen perusta. Jos kiintymyskohde (äiti, opettaja) on passiivinen eikä vastaa lapsen tarpeisiin, lapsi yrittää aktivoida huolenpitoa antavaa käyttäytymistä. Huolenpitoa etsivä käyttäytyminen on enemmän tai vähemmän riippuvaista kiintymyskohteen aktiivisuudesta huolenpitoa annettaessa. Jos lapsi yrittää aktivoida huolenpitoa antavaa käyttäytymistä (epävakaassa suhteessa), hänellä on vähemmän aikaa eksploraatiiviselle, tutkivalle käyttäytymiselle. (Yli-Luoma 1990, 49-51.)

Olonsa turvattomaksi tuntevat lapset etsivät huomiota aikuisilta usein sopimattomallakin käytöksellä. Huolestuttavampia ovat lapset, jotka ovat lakanneet yrittämästä herättää huomiota tai vetäytyvät muusta maailmasta ja suuntaavat energiansa johonkin näkymättömään. (Yli-Luoma 1990, 50-54.) Suhteet kahden yksilön välillä ovat tärkeitä. Monissa tapauksissa ne osoittautuvat voimakkaiksi ja pysyviksi ja kestävät yleensä pitkään, usein läpi koko eliniän.

3.2 BOWLBYN TEORIAN KRITIIKKI

Bowlbyn mukaan tärkeimpiä tekijöitä lapsen sosiaalisuuden, loogisen ja moraalisen ajattelun kehittymisessä ovat oma perhe ja lapsen tärkein kiintymyskohde, yleensä äiti. Judith Harris (1995) esittää kuitenkin ryhmäsosialisaatioteoriassaan, että vertaissuhteella on suurempi vaikutus lapsen persoonallisuuden ja sosiaalisuuden kehitykseen kuin vanhempien antamalla esimerkillä. Harris sanoo, että pääasiallisina vaikuttajina sosiaalisuuden kehittymiseen ovat toiset lapset, joita lapsi pyrkii jäljittelemään. (Kronqvist- Pulkkinen 2007, 117).

Lapsen tarpeiden tunnistamiseen liittyvät perheen vuorovaikutussuhteiden tunteminen ja vanhemmuuden ymmärtäminen. (Sinkkonen & Kalland 2002). Turvattomasti kiintyneet lapset käyttävät aikaansa äidin tai kiintymyskohteen tekemisten tarkkailuun, jolloin lapselle voi kehittyä ns. reaktiivinen (estoton) kiintymyssuhdehäiriö ja hän saattaa hyväksyä lähelleen kenet tahansa aikuisen eikä ahdistavissa tilanteissa osaa turvautua kehenkään aikuiseen. Lapsen käyttäytyminen voi olla estoista tai vauhkoo tilanteissa, jossa kiintymyskäyttäytymistä yleensä esiintyy. (Broberg ym. 2005, 212–256.) Gerhardtin (2007, 100) mukaan tällaisen lapsuuden kokenut ihminen voi aikuisena olla itsekeskeinen, rakastua jatkuvasti, tehdä työtä pakkomielleisesti, olla vakavasti riippuvainen päihteistä ja kuormittaa paljon sosiaali- ja terveystalvveluja hakien jatkuvasti jotain, joka voisi säädellä hänen tunne-elämänsä. Salon (2003, 60–63.) mukaan lasten lisääntyneiden mielenterveysongelmien taustalla ovat useimmiten turvallisuuden puute ja suuret muutokset elämässä, kuten vanhempien välien rikkkoutuminen ja avioero. Turvallisten ihmissuhteiden luominen vaikeutuu. (Huhtanen 2004, 33; Punamäki 2002, 176-187). Kiintymyssuhdeteoriassa painotetaan vuorovaikutussuhteiden pitkäaikaisuutta ja jatkuvuutta (Sinkkonen ja Kalland, 2002, 9). Lasten lahjakkuuseroja, kehityksen monimuotoisuutta ja erilaisia kiinnostuksen kohteita pystytään ymmärtämään kiintymyssuhteiden tuntemisen kautta (Punamäki 2002, 180).

Vanhempien liiallinen kontrollointi tai tunteiden tukahduttaminen voivat heikentää sosiaalista pätevyyttä sekä aiheuttaa jopa terveysongelmia (Salmivalli, 2005, 111). Lasta suojelee hänen mahdollisuutensa osallistua omaa elämäänsä koskevaan päätöksentekoon. Neuvottelemine ja kompromissien tekeminen ovat osa sosiaalisia taitoja. Lapsella on oikeus vaikuttaa asioihinsa, mutta se ei tarkoita, että hänellä yksin on päätösvalta. Lopullisen päätöksen tekee aikuinen. (Pekki & Tamminen 2002, 20–21.) Toivotusta käyttäytymisestä saatava myönteinen palaute kehittää lapsen itseluottamusta ja itsetuntoa: lapsi haluaa toimia odotusten mukaisesti. (Kinnunen 2001, 99.) Rajojen asettaminen lapsen käyttäytymiselle tuo turvallisuutta hänen elämäänsä, mutta liiallinen kontrollointi tukahduttaa lapsen tunteet. On oltava edes yksi paikka - koti – jossa tunteita voi vapaasti ilmaista.

3.3. UUTTA KIINTYMYSSUHTEESTA

Kiintymyssuhde vanhempien ja lapsen välillä alkaa jo ennen syntymää ja edellyttää vanhemmalta vastaamista lapsen tarpeisiin oikeaan aikaan (Punamäki 2011, 112-113.) John Bowlbyn mukaan kiintymyssuhde on lähinnä äidin ja lapsen välinen suhde, mutta uudemmissa tutkimuksissa on todettu, että lapselle voi riittää yksikin turvallinen kiintymyssuhde, joka ei välttämättä ole suhde biologiseen äitiin. Kiintymyssuhteen on tärkein tekijä on tunne-elämää säätelevän suhteen laatu. Ensisijainen kiintymyskohde on tärkein. Jos kiintymyskohde ei vastaa lapsen tarpeisiin, kiintymyskäyttäytyminen voimistuu ja lapsen olo on turvaton, eikä hän jätä kiintymyskohdettaan rauhaan vaan takertuu tähän yhä enemmän. (Rusanen 2011, 31-35). Rusanen mukaan kiintymyssuhteessa tärkeimpiä käsitteitä ovat turvaton ja turvallinen kiintymys, eroahdistus ja kiintymysjärjestelmä. Aikuisen vastuulla on se, kokeeko lapsi olonsa turvalliseksi vai turvattomaksi. Kysymys on siitä, vastaako aikuinen riittävästi lapsen tarpeisiin. (Sinkkonen & Kalland 2001, 187; Rusanen 2011, 58.) Turvallisesti kiintyneet lapset, joiden tarpeisiin kiintymyskohde on riittävän

nopeasti reagoi ensimmäisten kahden elinvuoden aikana, pystyvät säätämään tunteitaan (Kochanska et al., 2008, 30-44) .

Sinkkonen (2008) toteaa, että lapsi tarvitsee tasapainoiseen kasvuunsa juuret - äidin ja isän, suvun ja paljon rakkautta. Hyvä vuorovaikutus läheisten kanssa on lapsen hyvinvoinnin kehityksen edellytys. Suvun alkuperä ja elämänhistoria muodostavat lapsen identiteetin. Lapsi kaipaa tietoisuutta juuristaan ja yhteenkuuluvuuden tunnetta sukulaistensa kanssa. Suvun asiat, myös vähemmän miellyttävät, tulisi lapsen saada tietää, jotta hän voisi ymmärtää omia vanhempiaan ja heidän toimintatapojaan. Säännölliset rutiinit lapsen elämässä ovat tärkeitä ja turvallisuutta luovia elementtejä. Käyttäytymisen rajat, tapakasvatus, rutiinit ja päivittäisen elämän säännönmukaisuus tuovat turvallisuutta lapsen elämään. Sosiaalisten taitojen oppimiselle on tärkeää myös omien ikätovereiden kanssa toimiminen. Vanhemmat ovat erilaisia, mutta sekä isän että äidin merkitys lapsen elämässä on yhtä tärkeä. Lapsen eläessä vain yhden vanhemman kanssa on tärkeää, että läsnä oleva vanhempi pitää yllä hyviä mielikuvia toisesta vanhemmasta. (Sinkkonen 2008, 56–62, 269–274.) Varsinkin avioerotilanteissa on tärkeää, että vanhemmat puhuvat lasten läsnä ollessa kunnioittavasti entisestä puolisoistaan. Sinkkosen (2008) mukaan vanhempien ja lasten välisellä vuorovaikutuksella on tärkeä tehtävä sosiaalisessa kehityksessä. Säännölliset rutiinit lapsen elämässä ovat tärkeitä ja turvallisuutta luovia elementtejä (Sinkkonen 2008, 273.).

Lapsen kiintymyksen kohde tuo pelkällä läsnäolollaan lapselle turvallisen olon vastatessaan lapsen tarpeisiin. Kiintymyssuhteen syntymisen kannalta kriittisimpiä ovat ensimmäiset viisi elinvuotta. Tänä aikana lapsi pystyy muodostamaan turvallisen kiintymyssuhteen, jos resurssit ovat riittävän hyvät. Psykologinen syntymä - minuuden kehitys - tapahtuu ensimmäisten kolmen ikävuoden aikana. (Armanto & Koistinen 2007, 127-131; Gardiner & French 2011, 35; Rusanen 2011, 19-20.) Keltikangas-Järvinen (2010) sanoo kriittisen ajan kiintymyssuhteen syntymiselle olevan lapsen ensimmäiset kaksi ja puoli vuotta, johon mennessä lapsen turvallisen tai turvattoman kiintymyssuhteen pitäisi olla melko hyvin hahmollaan.

Adoptiolasten tutkimuksissa on kuitenkin todettu, että kiintymyssuhde voi syntyä niinkin myöhään kuin 7 vuoden iässä. (Keltikangas-Järvinen 2010, 154.)

Maslow'n kehittelemä tarvehierarkiateoria vaikuttaa yhä. Ihminen on pohjimmiltaan hyvä. Yksilö on ainutkertainen persoona, jonka toimintaa on tarkasteltava suhteessa hänen elämäntilanteisiinsa ja koko persoonallisuuteensa. Maslow'n hierarkian asteet voisivat myös kuvata Bowlbyn teoriassa kuvattua kiintymyskäyttäytymistä: aluksi perustarpeiden tyydyttäminen ja myöhemmin eksploratiivisen, tutkivan käyttäytymisen kehittyminen. Bowlby on myöhemmin muuttanut näkemyksiään tutkimusten osoittettua hierarkian kestättömyyden (Kalliopuska 1987, 64-66). Lehtonen (2007, 17) pitää lapsen eloonjäämisen yhtenä olennaisena ehtona ensisijaisen kiintymiskohteen antamaa riittävää perushoitoa ja fyysisiin tarpeisiin vastaamista (vrt. Maslow).

Kouvon, (2014, 144) ja Ahokkaan (2014, 152) mukaan kiintymyssuhteet voivat olla turvattomia tai turvallisia. Voidaan erottaa kolmenlaisia turvattomia kiintymyssuhteita: 1. Varautuneesti kiintynyt lapsi näkee toiset lapset positiivisessa valossa mutta ei arvosta itseään. 2. Pelokkaassa kiintymyssuhteessa puuttuu itsearvostus, ja lapsi voi luulla muiden olevan epäluotettavia tai torjuvia. 3. Torjuvassa suhteessa oleva lapsi ei arvosta itseään lainkaan. Turvallisessa kiintymyssuhteessa olevalla lapsella on riittävästi itseluottamusta, joten hänellä on riittävästi kykyjä ongelmanratkaisuun, yhteistyöhön ja sosiaaliseen kanssakäymiseen. Vauvaiän sosiaaliset kokemukset saattavat ennustaa kouluiän sosiaalisten suhteiden määrää ja laatua. Sosiaalista pääomaa omaavilla lapsilla on kyky leikkiä ja olla vuorovaikutuksessa toisten lasten kanssa, jolloin kaverisuhteet ja sosiaaliset taidot kehittyvät.

Salo & Mäkelä (2007, 7) esittävät, että hyvä kiintymyssuhde vanhempiin tai ensisijaiseen kiintymiskohteeseen on tärkeä lapsen psyykkisen kehittymisen kannalta. Kiintymysjärjestelmä on suunnitelma, jonka yksilö muokkaa ympäröivästä maailmastaan ja jonka mukaan hän toimii (Becker-Weidman

2008, 38). Kiintymyssuhde määrittää myöhemmissä ikävaiheissa lapsen kehitystä ja kasvua. Vanhemmilla tulisi olla riittävää herkkyyttä lapsen tarpeiden havaitsemiseksi ja kykyä vastata lapsen tarpeisiin oikeaan aikaan ja sopivalla tavalla, jotta suhde voisi kehittyä turvalliseksi, sanoo Punamäki (2011, 112-113.) Bowlbyn mukaan kiintymyssuhde on lähinnä äidin ja lapsen välinen suhde (Hautamäki 2011, 29), mutta on kuitenkin todettu, että yksikin turvallinen hoiva- tai kiintymyssuhde voi riittää lapselle eikä suhteen välttämättä tarvitse olla suhde biologiseen äitiin (Kalland 2007, 72; Puolimatka 2004, 46-47).

Sinkkosen (2011) mukaan lapsi, joka kokee olevansa turvassa, suhtautuu avoimesti uusiin tilanteisiin. Lapsi luottaa siihen, että kiintymyskohde on läsnä ja auttaa tarvittaessa. Äidin tehtävänä on usein lapsen lohduttaminen, ja isän tehtävänä on esteiden voittamisessa avustaminen. (Sinkkonen 2011, 121.) Turvallisessa kiintymyssuhteessa lapsi luottaa vanhempiensa läsnäoloon ja huolenpitoon, tutkii ympäristöään ja kykenee ilmaisemaan tunteitaan. Takertuminen vanhempaan tai vanhemman välttäminen ovat merkkejä epäluottamuksesta. Ambivalentisti eli välttelevästi kiintyneellä lapsella ei ole turvallisuuden ja välittämisen tunnetta; hän yrittää tarrautua vanhempiinsa tai johonkin lähellä olevaan aikuiseen. (Punamäki 2011, 111-112.) Perheen yhteenkuuluvuutta ja lapsen turvallista oloa lisäävät yhteiset harrastukset ja tunnekokemukset (Juusola, 2011, 111). Esimerkiksi perheen yhteinen ruokailu, television katselu ja yhdessä pelaaminen lisäävät turvallisuuden ja yhteenkuuluvuuden tunnetta. (Myllyniemi, 2012, 75.) Myös toissijaiseen kiintymyskohteeseen, esimerkiksi opettajaan, lapsi voi takertua.

Kalalahden (2015) mukaan lapsi tarvitsee läsnä olevaa vanhempaa tai aikuista. Vanhemmilta saatu huomio on sosiaalista luottamusta, jonka avulla koulumenestyksen kannalta merkittävä vuorovaikutusmekanismi rakentuu. Lapsi omaksuu vanhemmiltaan toimintatapoja, jotka vahvistuvat oppilaiden ja opettajien välisessä vuorovaikutuksessa. Luottamus rakentuu kodin ja koulun välisessä yhteistyössä. (Kalalahti 2015, 26.) Koulumenestys riippuu kodin ja koulun yhteistyöstä, lapsen motivoituneisuudesta koulunkäyntiin,

perheen sosiaalisesta asemasta ja yhteiskuntaluokasta. Käytännössä syntyy toimintamalli, jossa asenteet ja koulussa saadut arvosanat kytkeytyvät vuorovaikutuksen laatuun ja yhteiskunnalliseen asemaan. (Nash & Lauder 2010, 18–19.) On surullista, että läheskään kaikki vanhemmat eivät halua osallistua lastensa koulunkäyntiin.

Perhe vaikuttaa monin tavoin lapsen koulumenestykseen, varsinkin koulumyönteisyyteen. Vanhempien tai huoltajien kokemukset omasta koulunkäynnistään heijastuvat siihen, miten lapsi suhtautuu kouluun. Jos vanhemmat kertovat omista huonoista koulumuistoistaan, voi lapselle kehittyä jo ennen koulun aloitusta negatiivisia asenteita koulunkäyntiä kohtaan. Koulumenestystä voidaankin tutkia koulumyönteisyyden tai kouluarvosanojen kautta, sanoo Kalalahti (2014). Koulutusdispositio voi olla hyviä kouluarvosanoja edistävä tai niihin välinpitämättömästi suhtautuva. Perheen ja koulun vuorovaikutus ja yhteiskuntaluokka vaikuttavat sekä koulumyönteisyyteen että -arvosanoihin. Koulunkäynnin mikrotason (aikuiset ja lapset) käytänteet ovat yhteiskunnallisesti kiinnostavia kytkeytyessään sosiaaliseen rakenteeseen. Tällöin koulujärjestelmää voidaan kuvata myös makrotason instituutioksi, joka säätelee mesotason eli koulujen sekä aikuisten ja lasten toimintamahdollisuuksia. (Kalalahti 2014, 31–32.) Lapset, jotka ovat saaneet kotonaan positiivista palautetta ja jotka ovat saaneet viettää vanhempiensa kanssa yhteistä aikaa, luottavat sosiaalisissa suhteissaan toisiin ja itseensä enemmän kuin lapset, joilla ei ole kokemusta perheen yhteisöllisyydestä. (Myllyniemi, 2012, 45–46).

Bowlby, Stern ja Ainsworth tekivät tärkeää tutkimusta kiintymyssuhteen vaikutuksesta lapsen kehitykseen. Lapsella on luontainen tarve kiintyä ensisijaisesti yhteen tai useampaan henkilöön, ei välttämättä äitiin. Kiintymyssuhde vaikuttaa monin tavoin lapsen persoonallisuuden kehitykseen, itsetuntoon, minäkuvaan ja siihen, miten hän aikuisena luottaa muihin ihmisiin. Kiintymyksen kohteen täytyy olla tarpeeksi herkkä huomatakseen lapsen viestejä ja tarpeeksi empaattinen asettuaan lapsen asemaan. Lapsen luottamus kiintymiskohteeseensa, itseensä ja ympäröivään

maailmaan kasvaa, kun lapsen tuntemuksiin osataan vastata oikealla tavalla. Aistivaikutelmista tulee pysyviä muistivarantoja lapselle hänen oppiessaan, että joku vastaa hänen tarpeisiinsa. (Lehtonen 2013.)

Kiintymyssuhde suojelee vauvaa vaaran uhatessa. Aikuisiän kiintymysmalli vaikuttaa tunteisiin, ajatteluun ja siihen, kuinka toimitaan toisaalta läheisissä ihmissuhteissa ja toisaalta hädän hetkellä. Kiintymysmalli aktivoituu erityisesti stressi- ja traumatilanteissa. Kiintymysmallin mukaan arvioidaan omaa lapsuutta aikuisuudessa. (Kalland 2011, 214–215; Punamäki 2003, 191.) Lapset, jotka ovat viettäneet paljon aikaa vanhempiansa kanssa ja saaneet heiltä kannustusta, selviytyvät paremmin sosiaalisissa suhteissaan kasvaessaan. (Myllyniemi, 2012, 45–46.)

Raudaskoski ja Mantere (2014) esittävät, että mikä tahansa vanhempien harrastus vie aikaa lapselta ja voi vaikuttaa lasten kehittymässä oleviin sosiaalisiin ja emotionaalisiin taitoihin. Nykyään vanhempien aikaa kuluttavat yhä enemmän moninaiset älylaitteet. Tämä voi haitata lasten ja vanhempien välistä vuorovaikutusta. Lapsen sosiaaliset ja emotionaaliset taidot kehittyvät pääosin siten, että vanhemmat vastaavat mahdollisimman nopeasti lapsen tarpeisiin. Nykytutkimuksen mukaan älylaitteiden käyttö voi olla syy, jonka takia vanhemman vastaaminen lapsen tarpeisiin saattaa viivästyä tai sitä ei tule lainkaan. Raudaskosken mukaan älylaitteiden käyttö saattaa aiheuttaa ongelmia, jos vuorovaikutus vanhemman ja lapsen välillä toistuvasti häiriintyy. (Lahikainen, Mälkiä, Repo 2015, 205-226.) Usein näkee vanhempia, jotka ovat keskittyneet kännykkäänsä niin etteivät huomaa lapsensa yritystä tulla halatuksi.

Kasvattajalla on myös velvollisuutensa. Hänen täytyy ymmärtää lapsen omaa kehitysvaihetta ja tunne-elämää. Lapsen on saatava ilmaista pettymyksestä raivoon ulottuvat tunteensa, jotta hänelle voisi syntyä turvallinen kiintymyssuhde vanhempiinsa tai huoltajaansa. Aikuisen johdonmukainen käyttäytyminen ja arjen säännöllisyys tuovat turvaa. Turvallisesti kiintynyt lapsi tuntee selviävänsä tunnekuohuista aikuisen avulla ilman hylätyksi tulemisen tai aikuisen vihastumisen pelkoa.

(Sinkkonen 2008, 269–270.) Epävakaassa perheessä, jossa on esimerkiksi päihde- ja mielenterveysongelmia, on usein puutteita lasten kasvatuksessa ja perushoivassa. (Lämsä 2009, 202).

Lapsen sopimaton käyttäytyminen johtuu useimmiten siitä, että vanhemmat eivät ole asettaneet rajoja käyttäytymiselle ja ovat epä johdonmukaisia kasvattaessaan lastaan. Lapsen on helpompi samaistua sallivaan vanhempaan kuin tiukkaa kuria pitävään vanhempaan. Vanhempien asettamien sääntöjen epämiellyttävyydestä huolimatta lapset kokevat rajat huolenpitoa ja välittämisenä. (Sinkkonen 2008, 271.)

Hyvien tapojen opettaminen osana sosiaalisia taitoja tulisi olla johdonmukaista lapsuudesta lähtien, jotta hyvät tavat voisivat muuttua ajan myötä itsestään selviksi toimintamalleiksi. (Sinkkonen 2008, 272.) Linda Kavelin Popovin (2010) toimintamalli vahvistaa hyvää käytöstä. Hänen ”The Virtues Project™” –toimintamallinsa koostuu viidestä menetelmästä: a) puhu hyveiden kieltä, b) tunnista opettavaiset hetket, c) aseta selkeät rajat, d) kunnioita yhteishenkeä ja e) tarjoa henkistä tukea. Yhdistyneet kansakunnat on nimennyt Linda Kavelin Popovin toimintamallin ohjeeksi perheille kaikissa kulttuureissa. Malli on uskonnollisesti ja kulttuurisesti sitoutumaton. Ihmisen luontaiset hyveet kehottavat meitä elämään parhaamme mukaan rohkeasti, kunniallisesti, oikeudenmukaisesti ja ystävällisesti. (Kavelin Popov 2010, 15–17.) Kavelin Popovin tapakasvatusmalli on yleismaallinen. Aikuisten tulisi aluksi omaksua hyvien tapojen käyttö ja siirtää hyvät tavat lapsilleen, jotta lasten hyvinvointi voisi parantua.

Valtaa voidaan korostaa ruumiillisella rankaisemisella ja materiaalistien etuuskien rajoittamisella. Voidaan myös kieltää kiintymys, jolloin lapsi tulee tietoiseksi siitä, etteivät vanhemmat pidä lapsen huonosta käytöksestä. Ohjaava rankaiseminen perustuu lapsen oman harkinnan kehittämiseen lasta neuvoen ja selittäen ei-toivotun käyttäytymisen seurauksia. Lapsen ymmärrystä siitä, kuinka teot vaikuttavat muihin, tulee kehittää. On olemassa erilaisia vanhemmuuden tyylejä. Salliva vanhempi ei kontrolloii

kovinkaan paljon lapsen tekemisiä. Hän voi olla myös epävarma siitä, kuinka lapsen ei-toivottuun käyttäytymiseen tulisi puuttua. Autoritaarinen kasvattaja puolestaan käyttää voimakkaita rankaisukeinoja eikä juuri arvosta lapsen mielipiteitä. Lapsikeskeinen, auktoritatiivinen kasvatusta taas on autoritaarisen ja sallivan kasvatustyylin välimuoto. Auktoritatiivinen kasvatusta sisältää ohjaamista, johdonmukaisuutta ja rakkautta, lämpöä ja hyväksyntää sekä selkeitä rajoja. Vanhempien pitäisi kommunikoida päivittäin lapsensa kanssa, jotta vanhempi voisi havainnoida, neuvoa ja kannustaa lastaan tunteiden ja sosiaalisten suhteiden hallinnassa. (Juusola, 2011, 15; Kyrönlampi-Kylmänen, 2010, 112.) Rankaiseminen liittyy kasvatukseen. Sen avulla lapsen kasvatusta voidaan ohjata oikeaan suuntaan. Lapsen tulee oppia, että hänen tavallaan käyttäytyä on seurauksia.

Vanhemmat yrittävät saada lapsensa käyttäytymään hyväksyttävällä tavalla. He saattavat pelätä olevansa liian ankaria tai harmistuvat lapsista, jotka he vaivoin saavat kuriin. Tutkijoiden mukaan vanhempien tulisi antaa selkeät rajat lapsilleen: rajojen luominen tuo turvallisuutta lapsen elämään. Larzelere sanoo, että oikeanlaisen kurinpitotavan valinta voi olla vaikeaa. Erilaisille lapsille sopivat erilaiset lähestymistavat. Larzelere ehdottaa lapsen käyttäytymisen parantamiseksi kompromissien tekemistä ja asioiden perustelemista lapselle. Satunnaisia rangaistuksia, esimerkiksi jäähyjä, voidaan käyttää. Tehottomin tapa lapsen käyttäytymisen parantamisessa on kaiketi rangaistus tai rangaistuksella uhkailu. (Larzelere 2010, 10).

3.4. ROBERT SELMANIN KÄSITYS PERSPEKTIIVINOTTO-KYVYSTÄ (perspektiivinottokyky = roolinottokyky = empatia)

Robert Selman (1976) puhuu perspektiivinottokyvystä, Kohlberg (1980) roolinottokyvystä. Nykyään puhutaan empatiasta ja sosiaalisista taidoista. Empatia on toisen ihmisen ymmärtämistä, toisen kuuntelemista ja toisen puolesta toimimista - asettumista toisen asemaan. Empaattinen ihminen eläytyy toisen ihmisen ajatus- ja tunnemaailmaan.

Selmanin (1976) mukaan perspektiivinottokyky on yksi moraalisen ajattelun tekijä ja sen kehitysvaiheet ennustavat tehokkaasti moraalista ajattelua. Hän sanoo, että sosiaalisen perspektiivin vaiheet muodostuvat a) itsekeskeisestä (lapsi ei osaa yhdistää omaa perspektiiviään toisen näkökulmaan), b) konkreettis-yksilöllisestä (kultainen sääntö on merkitsevä: tee toisille samaa kuin mitä haluaisit itsellesikin tehtävän) ja c) yksilöllisestä perspektiivistä suhteessa toisten perspektiiveihin (eri yhteisöjä tarkastellaan järjestelminä, ja oikeudenmukaisuuskäsitysten rakenne kehittyy rinnakkain roolinottokyvyn kehittymisen kanssa). Näkökulma on yhteisön jäsenen perspektiivi: kyky erottaa yhteiskunnalliset näkemykset yksilöiden keskeisistä sopimuksista tai motiiveista. Erilaisia rooleja ja sääntöjä määrittelevät järjestelmän näkemykset. Moraali ja perspektiivinotto liittyvät yhteiskuntasopimukseen ja ihmisoikeuksiin. Yksilön suhteet huomioidaan sen perusteella, mikä on hänen asemansa yhteiskunnassa. Yksilö on tietoinen arvojensa ja oikeuksiensa ensisijaisuudesta sosiaaliin sitoumuksiin ja sopimuksiin nähden. Sopimusten puolueettomuus yhdistää näkemykset. Moraaliset ja lailliset menettelyt huomioidaan. Moraalisen näkemyksen perspektiivi voi olla kenen tahansa järkipärisen ihmisen, joka tunnistaa moraalin luonteen ja sen tosiasian, että ihmiset itse ovat päämääriä ja että heitä pitää sellaisina käsitellä. (Yli-Luoma 1990, 36; Coleman 1982, 70; Kalliopuska 1983, 45; Ruoppila 1985, 8.)

Empatia voidaan jakaa toisaalta affektiiviseksi, tunteeseen liittyväksi, sekä toisaalta kognitiiviseksi, tietoon ja kokemukseen perustuvaksi empatiaksi (Feshbach & Feshbach 1969; Mehrabian & Epstein 1972; Hirsjärvi 1982, 37). Empatiaa selitetään tiettyjen mekanismien, kuten jäljittelyn, identifikaation, projektion ja roolinottokyvyn avulla (Hirsjärvi 1982, 37.) Hoffman (1977 a) lisää näihin vielä motivationaalisen empaattisuuden: empaattinen hätä toisen puolesta motivoi käyttäytymään tämän hyväksi. Empatian kognitiivisia tekijöitä ovat toisen tunteiden tarkka arviointi, toisen roolin omaksuminen ja toisen näkökulman omaksuminen. (Kalliopuska 1983, 17-18; Selman 1976.)

Banduran (1986) mukaan opittua käyttäytymistottumusta ilmenee silloin, kun lasta on palkittu odotetusta käyttäytymisestä. Käyttäytymistottumukset opitaan tarkkailemalla ja mallista oppimalla. Tapahtumien tarkkailu opettaa havainnoimaan uudenlaisen käyttäytymisen seurauksia (=sijaisvahvistus). Mallista oppiessaan lapsi hankkii tietoa, jonka avulla hän voi tyydyttää tarpeitaan tai estää niiden ilmenemisen tulevissa tilanteissa. Tämä tieto tallentuu muistiin tulevaa käyttöä varten symbolisessa muodossa, mielikuvina tai verbaalisina symboleina. Mallista oppimisen prosessia kuvaa viisi pääfunktio: tarkkaavaisuus, muistiin-koodautumisprosessit, muististapalautusprosessit, motorisen toiminnan tuottamisen prosessit ja motivaatio. Yksilö havainnoi valikoivasti omien tarpeidensa ja intressiensä mukaisesti. Muistiinkoodautumisprosessit vaikuttavat mallista oppimisen onnistumiseen. Visuaaliset mielikuvat tai semanttiset koodaukset toimintaa varten, jonka todistajana yksilö on ollut, ovat aineiston muistissa säilymisen edellytyksiä. Mallin käyttäytymisestä saadun vihjeistön tallentaminen onnistuu nuorilla paremmin kuin pikkulapsilla, koska kyky käyttää ja muodostaa symboleja on murrosikäisellä, formaalisten operaatioiden kauteen siirtyneellä nuorella selvästi parempi kuin nuoremmalla koululaisella. Pikkulapset saattavat jäljitellä mallin käyttäytymistä ja puhetta välittömästi pystymättä myöhemmin tuottamaan niitä. Tallennettavalla tiedolla pitää olla emotionaalista merkitystä lapselle. Muistista palauttaminen on olennaista mallista oppimisen toteutumisessa. Jotta käyttäytyminen voisi muuttua automaattiseksi, se tarvitsee vahvistamista. Vahvistamista voi olla kolmentyyppistä: suoraa vahvistamista oman käyttäytymisen palautteena, sijaisvahvistamista ja itsevahvistamista. Käyttäytymisen seuraukset antavat lapselle tietoa siitä, miten kulloinkin on järkevää käyttäytyä. Yksilö valitsee yleensä sellaisia käyttäytymistottumuksia, joista on positiivisia seurauksia. (Kalliopuska 1987, 56-63.)

Pulkkisen (1985) mukaan persoonallisuuden keskeisiä tekijöitä on lapsen ja nuoren itsesäätely, itsehallinta. Itsehallinnalla tarkoitetaan yksilön kykyä arvioida ja tiedostaa oman toimintansa perusteita ja menetellä sen mukaan harkitusti. Itsehallinta edellyttää paitsi kykyä havaita sosiaalisia tilanteita

sekä kognitiivisesti kehittyneellä tavalla että empaattisesti, myös sosiaalisesti myönteisiä toimintataitoja ja itsetajuntaa (omien aikomusten, tunteiden ja ajatusten tarkastelua). Itsetajunnan perusteella yksilö kehittää ajatuksiaan ja periaatteitaan, mm. eettisiä ja moraalisia kannanottojaan. (Pulkkinen 1985, 8.)

Empatia kuten muutkin käyttäytymistottumukset omaksutaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa. Yksilön ympäristöltään saama palaute vahvistaa myönteistä käyttäytymistä ja rankaisee ei-toivottavaa käyttäytymistä. Sosiaalisen oppimisen teorian mukaan empatian kehitys alkaa äiti-lapsisuhteesta. Empatian sisäistyminen edellyttää jatkuvaa vahvistamista, moraaliperiaatteiden sisäistämistä ja esikuvina pidettyjen ihmisten käyttäytymisen jäljittelyä. (Kalliopuska 1983, 37-40.)

3.5. PERSPEKTIIVINOTTOKYKYTEORIAN KRITIIKKIÄ

Selman roolinottokyvyn teoriaa arvostellaan siitä, että se keskittyy liikaa kognitiivisen kehityksen ja sosiaalisen kognition vaikutuksiin. Sosiaaliset kokemukset, esimerkiksi erimielisyyksien selvittäminen rakentavasti, ovat sosiaalinen kyky, joka edistää roolinottokykyä ja sosiaalisen kognition kasvua. Vanhempien, erityisesti äitien, vaikutus sisarusten välisissä ristiriidoissa edistää roolinottokykyä ja sosiaalisen kognition kypsymistä. (Smith, J. , Ross, H. 2007, 790–805). Albert Banduran mukaan suurin osa lapsen oppimisesta tapahtuu aktiivisesti jäljittelemällä tai mallista oppimalla. Bandura vastustaa behaviorismin kapea-alaista näkemystä (S-R, eli ärsyke ja reaktio) korostaen nimenomaan sosiaalisia muuttujia käyttäytymisen ja persoonallisuuden määrääjinä. Sosiaalisen oppimisen teorian mukaan jäljittely, samastuminen ja mallioppiminen vaikuttavat moraaliseen kehitykseen, joka ei perustu kognitiivisten rakenteiden oppimiseen, vaan toiminnan ja tunteiden mukautumiseen moraalissääntöjä vastaaviksi. (Aho 1990, 6.)

Salmivallin (2005) mukaan sosiaalisilla taidoilla tarkoitetaan erilaisiin tilanteisiin sopivaa sanallista tai sanatonta käyttäytymistä, johon toinen yksilö reagoi positiivisesti. Sosiaaliset taidot ovat sidoksissa vuorovaikutuksen ajoitukseen ja vastavuoroisuuteen. Sosiaalisen kompetenssin käsitettä voidaan käyttää sosiaalisten taitojen synonyyminä. Salmivallin mukaan sosiaalisesti pätevänä vuorovaikutuksena pidetään omien päämäärien ja tavoitteiden saavuttamista niin että myönteiset vuorovaikutussuhteet toisiin ihmisiin kuitenkin säilyvät. Oman toiminnan sosiaalisia seurauksia pitäisi pystyä ennakoimaan. (Salmivalli 2005, 71-85.)

Vanhemmat ovat lasten ensimmäisiä ja tärkeimpiä sosiaalisten taitojen opettajia. He ohjaavat lapsiaan tietoisesti antaessaan ohjeita käyttäytymisestä ja ovat mallina ollessaan sosiaalisessa kanssakäymisessä muiden ihmisten kanssa. Lapsilähtöinen ja kestävä, lämmin ja kiintymyksestä kertova kasvatus ovat parhaita kasvatusmuotoja. (Nurmi & al., 2006, 117–120.) Oma vertaisryhmä, samanikäiset tai samalla luokalla olevat oppilaat, alkaa kuitenkin vaikuttaa lapseen. Kouluikässä lapsen sosiaalinen kehitys ja itsenäistymispyrkimykset ovat voimakkaimmillaan. Lapsen kyky samaistua omaan ikäryhmäänsä on tärkeää. Kouluikäinen vertaa itseään jatkuvasti ikätovereihinsa, joiden mielipiteet vaikuttavat vahvasti hänen minäkuvaansa. (Jarasto & Sinervo 1998, 116.) Lapsen ikätoverit ovat tärkeitä opettajia, varsinkin silloin kun vanhemmat eivät valvo häntä kovin tarkasti. Lapset oppivat paljon pelkästään katsellen toisiaan ja kuunnellen toistensa puheita. Lapsi tarkkailee erityisesti samaa sukupuolta olevia tovereitaan nähdäkseen, miten tulee käyttäytyä tullakseen hyväksytyksi. Kasvaessaan lapset noudattavat samaa oppimiskaavaa: kotona omaksuttuja käyttäytymismalleja yhdistetään ystäväystymisessä, seurustelussa ja työnhaussa tarvittaviin sosiaalisiin taitoihin, joita on opittu tarkkailtaessa ihmisiä kodin ulkopuolella ja oltaessa heidän kanssaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. (Lahti 1990, 114–115.) Lapsi oppii leikkiessään sosiaalisen vuorovaikutuksen säännöt ja sosiaalista kehitystä edellyttävät emotionaaliset ja kognitiiviset taidot. Sosiaaliset taidot - mm. käyttäytyminen ryhmässä, sääntöjen ja tunteiden sääntely - kehittyvät.

Lapsen itsetunto, moraalit, arvojen ymmärtäminen ja empatia voivat kehittyä leikin avulla. (Jarasto & Sinervo 1997, 205–206.)

Emotionaalisuuden kehittyessä opitaan ymmärtämään, miksi jossain tilanteissa toimitaan tietyllä tavalla. Kyseessä on taito asettua toisen ihmisen asemaan eli empatia. Empatia on sosiaalisissa tilanteissa menestymisen perusedellytys. Emotionaalisissa kompetensseissa on erotettavissa kolme osatekijää: tietoisuus omasta emotionaalisesta tilasta, muiden emotionaalisuuden tunnistaminen sekä itsesääntely emotionaalisissa tilanteissa. Näiden osatekijöiden voimakkuus ja niiden hallinta vaihtelevat biologisista, kasvatuksellisista ja elinympäristön eroista johtuen. (Fabes, Gaertner & Popp, 2006, 301). Sosiokognitiivisiin, sosiaalisiin taitoihin liitetään mm. erilaisten havaintojen tekeminen toisten puheesta ja käyttäytymisestä, sosiaalisten vihjeiden havainnointi vuorovaikutustilanteissa, oman käyttäytymisen vaikutuksen seuraaminen ja vertailu toisiin, päätelmien muodostaminen toisten ajatuksista, tunteista ja käyttäytymisestä. (Laine, 2005, 114–115). Lapsella on hallussaan kotoa saatu sosiaalinen alkupääoma, johon liittyvät arvot ja normit, sosiaalinen verkko ja luottamus omaan yhteisöön. Erilaiset kasvuympäristöt vaikuttavat siihen, kuinka lasten sosiaaliset taidot kehittyvät. Kulttuurisen pääoman laatu ja määrä mahdollistavat henkilön keinot rakentaa omia sosiaalisia verkostojaan (Pulkkinen, 2002, 44–46.)

3.6. UUEMPAA TEORIAA PERSPEKTIIVINOTTOKYVYSTÄ

Sosiaaliset taidot ja sosiaalinen kompetenssi tarkoittavat kykyä tulla toimeen erilaisten ihmisten kanssa. Kyky toimia ryhmässä, kyky asettua toisen asemaan ja sosiaalisten tilanteiden analysointi liittyvät sosiaalisiin taitoihin. Ongelmanratkaisutaito, neuvottelu- ja sovittelukyky ja kyky tehdä kompromisseja ovat näitä sosiaalisia taitoja (Keltikangas- Järvinen 2012, 49–50). Niiden harjoittelu alkaa kotona, ja käyttäytymiseensä palautetta saanut lapsi oppii ymmärtämään, miten toisten ihmisten kanssa tulee käyttäytyä. (Rannikko 2008, 13- 36.)

Yksilön sosiaaliset taidot näkyvät hänen toimimisestaan toisten ihmisten kanssa (Rose-Krasnor & Denham, 2011, 164). Sosiaalisia taitoja opitaan syntymästä lähtien vuorovaikutuksessa mm. vanhempien, sisarusten ja kavereiden kanssa. Juusolan (2011, 51–71) mukaan lapsen kehittymisen kannalta tärkeitä sosiaalisia taitoja ovat itsekunnioitus, auttavaisuus, vastavuoroisuus ihmissuhteissa, jämäkkyys, ryhmään liittyminen ja siinä toimiminen, ohjeiden ja sääntöjen noudattaminen, itsesäättely, vastuuntunto, empatia sekä myönteisyys, ystävällisyys ja ratkaisukeskeisyys. Keltikangas-Järvinen (2010) lisää edellisiin vielä sympatian, hienotunteisuuden ja sosiaalisen herkkyyden. Keltikangas-Järvinen tuo esiin myös sen, että sosiaalisiin taitoihin liittyvät eettiset ja moraaliset ulottuvuudet ovat seurausta lapsena saadusta kasvatuksesta. Oma vertaisryhmä on myös mallina lapselle. He oppivat paljon toisiaan seuraamalla ja katselemalla. Vertaissuhteet ovat suhteita samanikäisiin ja samalla kehitystasolla oleviin. Kiintymys vertaissuhteissa on ansaittava, eikä se ole automaattista kuten perheen sisällä. Sosiaalisesti hyväksytyä käyttäytymistä opitaan erityisesti vertaissuhteissa oman perheen ulkopuolisten lasten kanssa. (Keltikangas-Järvinen 2010, 23.) Kotona opitut arvot, asenteet ja käyttäytyminen muokkautuvat vertaissuhteissa. Nämä käyttäytymisen periaatteet laajentuvat koskemaan myös kodin ulkopuolelle ulottuvaa elämää. Lapsen sosiaaliset taidot kehittyvät vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa. Toisilta ihmisiltä saadusta käyttäytymismallista lapsi saa informaatiota siitä, miten tulisi käyttäytyä tullakseen hyväksytyksi. Sosiaalisten taitojen puutteet johtuvat usein perhetaustasta eikä sosiaalisessa kanssakäymisessä tarvittava itseluottamus kehity jos kritiikki käyttäytymisestä on liiallista. (Rannikko 2008, 13- 36.)

Keltikangas-Järvisen (2010) mukaan sosiaalisesti taitavalla ihmisellä on useita keinoja ratkaista ristiriitatilanteita: neuvottelu, sovittelu, vetäytyminen tilanteesta ym. Paras ja tehokkain toimintamalli otetaan käyttöön joustavasti tilanteen mukaan. Mallin tulee olla rakentava, tilanteeseen sopiva ja tehokas. Sosiaalisissa taidoissa on aina mukana myös eettinen ja moraalinen näkökulma. Nämä taidot opitaan kasvattajalta.

Sosiaalisiin taitoihin kuuluvat mm. toisen ihmisen kunnioittaminen, tasapainoinen tunne-elämä, oman käyttäytymisen kontrollointi ja empatia. Sosiaalisiin taitoihin vaikuttavat myös aika ja kulttuuri. Joidenkin ominaisuuksien voidaan ajatella olevan ajasta riippumattomia. Sellaisia ovat esimerkiksi kyky valita oikea toimintamalli sosiaalisissa ongelmatilanteissa sekä kyky keskustella ja tulla toimeen erilaisten ihmisten kanssa. (Keltikangas-Järvinen 2010: 20–25.)

Ikätoverien merkitys on lapselle tärkeä. Kaverisuhteet ovat edellytys sosiaalisten taitojen kehittymiselle, ryhmässä toimimisen taidoille, itsetunnolle, sukupuoli-identiteetille ja itsenäistymiselle. Yksinäisiin lapsiin olisi päivähoitossa ja koulussa kiinnitettävä huomiota, jotta he saisivat sopivan vertaisryhmän ympärilleen. Kaverisuhteiden merkitys kasvaa latenssi-ikään (7-12 v) ja nuoruusikään tultaessa. (Sinkkonen 2008, 273.) Judith Harrisin (2000) esittämän ryhmäsosialisaatioteorian mukaan vertaissuhteet vaikuttavat enemmän lapsen persoonallisuuden ja sosiaalisuuden kehitykseen kuin suhde vanhempiin. Harris toteaa, että vanhempien antaman mallin rinnalla toisten lasten antamaa käyttäytymismallia pyritään jäljittelemään. Lapsen sosiaaliseen kehitykseen vaikuttavat siis kiintymyssuhteen lisäksi vertaissuhteet. (Kronqvist-Pulkkinen 2007, 117.) Lapsen persoonallisuutta selittää eniten vuorovaikutus toisten ihmisten - lasten tai aikuisten - kanssa. Vertaissuhteet samalla kehitystasolla oleviin lapsiin ovat tärkeitä ja ne edistävät lapsen sosiaalista kehitystä. Kanssakäymisessä toisten lasten kanssa opitaan sosiaalisten kontaktien tärkeys. (Rannikko 2008, 9-36.)

Rannikon (2008) mukaan empatia, sosiaaliset taidot ja moraalikäsitteet (mm. omistaminen, oikeudenmukaisuus, jakaminen ja toisten huomioonottaminen) opitaan nimenomaan sisaruksilta. Kielelliset taidot ja tiedollinen pääoma karttuvat nopeimmin suuressa perheessä. Sisarusten merkitys sosiaalistumisprosessissa on samanlainen kaikissa kulttuureissa ja sosiaaliluokissa. (Rannikko 2008, 13-36.) 4-5 -vuotiaat lapset ovat itsekeskeisiä, ja itsekeskeisyys lisääntyy lähestyttäessä viidettä ikävuotta. 5-vuotiaat alkavat systemaattisemmin valita oman näkökulmansa asioihin.

Pojat ovat yleensä itsekkäämpiä kuin tytöt. Yksilöiden välillä on kuitenkin eroja (Lourenco&Frick, 2013; Moll et al. 2013; Moll & Meltzoff 2011) osoittivat, että jopa 3-vuotiailla lapsilla voi esiintyä perspektiivinottokykyä, empaattisuutta.

Lapsen sosiaaliselle kehitykselle on eduksi ohjaava ja lapsilähtöinen kasvatustyyppi, jossa keskustellaan lapsen kanssa asioista, ollaan kiinnostuneita lapsen päivittäisistä toimista, kannustetaan häntä ja ohjataan hyvään käytökseen. Sallivassa kasvatuksessa vanhemmat eivät juurikaan aseta rajoja lapsen käyttäytymiselle, kun taas autoritaarisessa kasvatuksessa vanhemmat helposti rankaisevat lapsiaan mm. fyysisesti tai lapsen oikeuksia rajoittavasti tai palkitsevat lapsen käyttäytymistä aineellisesti. (Myllyniemi, 2012, 34–35.)

Broderickin ja Blewittin (2010, 16-19) mukaan tunneälyn taitoihin vaikuttavat affektiiviset prosessit, joihin liittyvät esimerkiksi empatia ja toisen ihmisen kunnioitus, moraalisten arviointien tekeminen kognitiivisten prosessien kautta, sosiaaliset taidot sekä hyvä itsetunto. Kouvon (2014) mukaan tärkeimpiä kykyjä ovat kyky asettua toisen asemaan ja kyky käsittää alakulttuureissa vallitsevia sääntöjä ja normeja - empaattisuutta, sosiaalisia taitoja, roolinottokykyä ja perspektiivinottokykyä. Leikkiminen ja vuorovaikutus toisten kanssa lisäävät lapsen sosiaalista pääomaa. (Kouvo, 2014, 144.) Sosiaaliset taidot kehittyvät kanssakäymisessä toisten ihmisten kanssa (Rose-Krasnor & Denham, 2011, 164).

Sinkkonen (2008) toteaa, että lapsi tarvitsee tasapainoiseen kasvuunsa juuret: äidin ja isän, suvun ja paljon rakkautta. Hyvä vuorovaikutus läheisten kanssa on edellytys lapsen hyvinvoinnin kehitykselle. Käyttäytymisen rajat, tapakasvatus, rutiinit ja päivittäisen elämän säännönmukaisuus tuovat turvallisuutta lapsen elämään. Sosiaalisten taitojen oppimisen kannalta on tärkeää myös omien ikätovereiden kanssa toimiminen. Lapsi tietää, että vaikka vanhemmat ovat erilaisia, on sekä isän että äidin merkitys lapsen elämään silti yhtä tärkeitä. Lapsen eläessä vain yhden vanhemman kanssa on tärkeää, että läsnä oleva vanhempi pitää yllä

kunnioittavia mielikuvia toisesta vanhemmasta. (Sinkkonen 2008, 56–62, 269–274.) Varsinkin avioerotilanteissa on tärkeää, että vanhemmat puhuvat lasten läsnä ollessa kunnioittavasti entisistä puolisoistaan.

Ruotsalaistutkimuksessa Bergström & al. (2014) sanovat, että yhteishuoltajuudessa olevat, vuorotellen molempien vanhempien luona asuvat lapset, olivat sekä fyysisesti että henkisesti terveempiä kuin vain yhden vanhemman luona asuvat. Yhteishuoltajuudessa olevilla lapsilla on vähemmän psykosomaattisia ongelmia kuin lapsilla, jotka elävät vain yhden vanhemman kanssa. Vain yhden vanhemman luona asuvat lapset kärsivät muita enemmän psykosomaattisista vaivoista, kuten univaikeuksista, stressistä, ruokahaluttomuudesta, päänsärystä sekä vatsakivuista. Ydinperheissä elävillä lapsilla on yleensä vähemmän ongelmia kuin kahdessa perheessä olevilla.

Kiintymyksen kohde tuo pelkällä läsnäolollaan lapselle turvallisen olon vastatessaan tämän tarpeisiin. Kiintymyssuhteen syntymisen kannalta kriittisimpiä ovat ensimmäiset viisi elinvuotta. Tänä aikana lapsi pystyy muodostamaan turvallisen kiintymyssuhteen, jos resurssit ovat riittävän hyvät. (Armanto & Koistinen 2007, 127-131; Gardiner & French 2011, 35; Rusanen 2011, 19-20.) Psykologinen syntymä - minuuden kehitys - kehittyy ensimmäisten kolmen ikävuoden aikana. (Armanto & Koistinen 2007, 127-131; Rusanen 2011, 19-20.) Keltikangas-Järvinen (2010) sanoo kriittisen ajan kiintymyssuhteen syntymiselle olevan lapsen ensimmäiset kaksi ja puoli vuotta; siihen mennessä lapsen turvallisen tai turvattoman kiintymyssuhteen pitäisi olla kehittynyt. Adoptiolasten tutkimuksissa on kuitenkin todettu, että kiintymyssuhde voi syntyä niinkin myöhään kuin 7 vuoden iässä. (Keltikangas-Järvinen 2010, 154.) Varhaisen kiintymyssuhteen laatu vaikuttaa merkittävästi lapsen psyykkiseen kehitykseen ja se on ihmisen koko elämään myönteisesti vaikuttava tekijä. Kiintymyssuhde on lapsen ja aikuisen välinen erityinen tunneside, jota on tutkittu lasten ja aikuisten kannalta eri näkökulmista. Kiintymyssuhteen syntymisajan kannalta on eri tutkijoilla hieman erilaisia käsityksiä, mutta

voitaneen ajatella kiintymyssuhteen tärkeimmiksi vuosiksi viittä ensimmäistä ikävuotta.

Kiintymyssuhteet voivat olla turvattomia tai turvallisia. Voidaan erottaa kolmenlaisia turvattomia kiintymyssuhteita: varautuneesti kiintynyt lapsi näkee toiset lapset positiivisessa valossa, mutta ei arvosta itseään. Pelokkaassa kiintymyssuhteessa puuttuu itsearvostus ja lapsi voi luulla muiden olevan epäluotettavia tai torjuvia. Torjuvassa suhteessa oleva lapsi ei arvosta itseään lainkaan. Turvallisessa kiintymyssuhteessa olevalla lapsella on riittävästi itseluottamusta, joten hänellä on riittävästi kykyjä ongelmanratkaisuun, yhteistyöhön ja sosiaaliseen kanssakäymiseen. Vauvaiän sosiaaliset kokemukset saattavat ennustaa kouluiän sosiaalisten suhteiden määrää ja laatua. Sosiaalista pääomaa omaavilla lapsilla on kyky leikkiä ja olla vuorovaikutuksessa toisten lasten kanssa, jolloin kaverisuhteet ja sosiaaliset taidot kehittyvät. (Kouvo, 2014, 144; Ahokas, 2014, 152.)

Hyvä kiintymyssuhde vanhempiin tai ensisijaiseen kiintymiskohteeseen on tärkeä lapsen psyykkisen kehittymisen kannalta (Salo & Mäkelä 2007, 7). Kiintymysjärjestelmä on suunnitelma, jonka yksilö muokkaa ympäröivästä maailmastaan ja jonka mukaan hän toimii (Becker-Weidman 2008, 38). Kiintymyssuhde määrittää myöhemmissä ikävaiheissa lapsen kehitystä ja kasvua. Vanhemmilla tulisi olla riittävää sensitiivisyyttä lapsen tarpeiden havaitsemiseksi ja kykyä vastata lapsen tarpeisiin oikeaan aikaan ja sopivalla tavalla, jotta suhde voisi kehittyä turvalliseksi, sanoo Punamäki (2011, 112-113.) Bowlbyn mukaan kiintymyssuhde on lähinnä äidin ja lapsen välinen suhde (Hautamäki 2011, 29), mutta on kuitenkin todettu, että yksikin turvallinen hoiva- tai kiintymyssuhde voi riittää lapselle, eikä suhteen välttämättä tarvitse olla suhde biologiseen äitiin (Kalland 2007, 72; Puolimatka 2004, 46-47).

Sinkkosen (2011) mukaan lapsi, joka kokee olevansa turvassa, suhtautuu avoimesti uusiin tilanteisiin. Lapsi luottaa siihen, että kiintymyskohde on läsnä ja auttaa tarvittaessa. Äidin tehtävänä on usein lapsen lohduttaminen,

ja isän tehtävänä on esteiden voittamisessa avustaminen. (Sinkkonen 2011, 121.) Turvallisessa kiintymyssuhteessa lapsi voi luottaa vanhempiensa läsnäoloon ja huolenpitoon, tutkii ympäristöään ja kykenee ilmaisemaan tunteitaan. Takertuminen vanhempaan tai vanhemman välttäminen ovat merkkejä epäluottamuksesta. Ambivalentisti (välttelevästi) kiintyneellä lapsella ei ole turvallisuuden ja välittämisen tunnetta - hän yrittää tarrautua vanhempiinsa tai johonkin lähellä olevaan aikuiseen. (Punamäki 2011, 111-112.) Perheen yhteenkuuluvuutta ja lapsen turvallista oloa lisäävät yhteiset harrastukset ja tunnekokemukset (Juusola, 2011, 111). Esimerkiksi perheen yhteinen ruokailu, television katselu, yhdessä pelaaminen jne. lisäävät turvallisuuden ja yhteenkuuluvuuden tunnetta. (Myllyniemi, 2012, 75.) Myös toissijaiseen kiintymiskohteeseen, esimerkiksi opettajaan, voi lapsi takertua.

Kalalahden (2015) mukaan tarvitaan läsnä olevaa vanhempaa tai aikuista. Vanhemmilta saatu huomio on sosiaalista luottamusta, jonka avulla koulumenestyksen kannalta merkittävä vuorovaikutusmekanismi rakentuu. Lapsi omaksuu vanhemmiltaan toimintatapoja, jotka vahvistuvat oppilaiden ja opettajien välisessä vuorovaikutuksessa. Luottamus rakentuu kodin ja koulun välisessä yhteistyössä. (Kalalahti 2015, 26.) Koulumenestys riippuu kodin ja koulun yhteistyöstä, lapsen motivoituneisuudesta koulunkäyntiin, perheen sosiaalisesta asemasta ja yhteiskuntaluokasta. Käytännössä syntyy toimintamalli, jossa asenteet ja koulussa saadut arvosanat kytkeytyvät vuorovaikutuksen laatuun ja yhteiskunnalliseen asemaan. (Nash & Lauder 2010, 18–19.) On vain surullista, että läheskään kaikki vanhemmat eivät halua osallistua lastensa koulunkäyntiin.

Perhe vaikuttaa monin tavoin lapsen koulumenestykseen, varsinkin koulumyönteisyyteen. Vanhempien tai huoltajien kokemukset omasta koulunkäynnistään heijastuvat siihen, miten lapsi suhtautuu kouluun. Jos vanhemmat kertovat omista huonoista koulumuistoistaan, voi lapselle kehittyä jo ennen koulun aloitusta negatiivisia asenteita koulunkäyntiä kohtaan. Koulumenestystä voidaankin tutkia koulumyönteisyyden tai kouluarvosanojen kautta, sanoo Kalalahti. Koulutusdispositio voi olla hyviä

kouluarvosanoja edistävä tai niihin välinpitämättömästi suhtautuva. Perheen ja koulun vuorovaikutus ja yhteiskuntaluokka vaikuttavat sekä koulumyönteisyyteen että -arvosanoihin. Koulunkäynnin mikrotason (aikuiset ja lapset) käytänteet ovat yhteiskunnallisesti kiinnostavia kytkeytyessään sosiaaliseen rakenteeseen. Tällöin koulujärjestelmää voidaan kuvata myös makrotason instituutioksi, joka säätelee mesotason eli koulujen sekä aikuisten ja lasten toimintamahdollisuuksia. (Kalalahti 2014, 31-32.) Lapset, jotka ovat saaneet kotonaan positiivista palautetta ja jotka ovat saaneet viettää vanhempiansa kanssa yhteistä aikaa, luottavat sosiaalisissa suhteissaan toisiin ja itseensä enemmän kuin lapset, joilla ei ole kokemusta perheen yhteisöllisyydestä. (Myllyniemi, 2012, 45–46).

Bowlby, Stern ja Ainsworth tekivät tärkeää tutkimusta kiintymyssuhteen vaikutuksesta lapsen kehitykseen. Lapsella on luontainen tarve kiintyä ensisijaisesti yhteen tai useampaan henkilöön, ei välttämättä äitiin. Kiintymyssuhde vaikuttaa monin tavoin lapsen persoonallisuuden kehitykseen, itsetuntoon, minäkuvaan ja siihen, miten hän aikuisena luottaa muihin ihmisiin. Kiintymyksen kohteen täytyy olla tarpeeksi sensitiivinen huomatakseen lapsen viestejä ja tarpeeksi empaattinen asettuaan lapsen asemaan. Lapsen luottamus kiintymiskohteeseensa, itseensä ja maailmaansa kasvaa, kun lapsen tuntemuksiin osataan vastata oikealla tavalla. Aistivaikutelmista tulee pysyviä muistivarantoja lapsen oppiessa, että joku vastaa hänen tarpeisiinsa. (Lehtonen 2013.)

Kiintymyssuhde suojelee vauvaa vaaran uhatessa. Aikuisiän kiintymysmalli vaikuttaa tunteisiin, ajatteluun ja siihen, kuinka läheisissä ihmissuhteissa toimitaan ja kuinka hädän hetkellä toimitaan. Kiintymysmalli aktivoituu erityisesti stressi- ja traumatilanteissa. Kiintymysmallin mukaan arvioidaan omaa lapsuutta aikuisuudessa. (Kalland 2011, 214–215; Punamäki 2003, 191.) Lapset, jotka ovat viettäneet paljon aikaa vanhempiansa kanssa ja ovat saaneet heiltä kannustusta, selviytyvät paremmin sosiaalisissa suhteissaan kasvaessaan. (Myllyniemi, 2012, 75.)

Mikä tahansa vanhempien harrastus vie aikaa lapselta ja voi vaikuttaa lasten kehittymässä oleviin sosiaalisiin ja emotionaalisiin taitoihin. Nykyään vanhempien aika kuluu yhä useammin erilaisten älylaitteiden käyttöön. Tämä voi haitata lasten ja vanhempien välistä vuorovaikutusta (Raudaskoski ja Mantere, 2015). Lapsen sosiaaliset ja emotionaaliset taidot kehittyvät pääosin siten, että vanhemmat vastaavat mahdollisimman nopeasti lapsen tarpeisiin. Nykytutkimuksen mukaan älylaitteiden käyttö voi olla syy, jonka takia vanhemman vastaaminen lapsen tarpeisiin saattaa viivästyä tai sitä ei tule lainkaan. Raudaskosken mukaan älylaitteiden käyttö saattaa aiheuttaa ongelmia, jos vuorovaikutus vanhemman ja lapsen välillä toistuvasti häiriintyy. (Lahikainen, Mälkiä, Repo 2015, 205-226.) Usein näkee vanhempia, jotka tutkivat kännykkäänsä sen sijaan, että he huomaisivat lapsensa yrityksen tulla halatuksi. Sanotaan jopa, että lapsen puheenkehitys saattaa viivästyä vanhempien liiallisen älylaitteiden käytön takia.

Kasvattajalla on myös velvollisuutensa. Hänen tulee mukautua vuorovaikutustilanteissa lapsen ikäkauden mukaisesti. Lasta täytyy ymmärtää hänen oman kehitysvaiheensa ja tunteidensa mukaan. Lapsen on saatava ilmaista kaikki tunteensa pettymyksestä raivoon, jotta hänelle voisi syntyä turvallinen kiintymyssuhde vanhempiinsa tai huoltajaansa. Aikuisen johdonmukainen käyttäytyminen ja arjen säännöllisyys ovat lapselle tärkeitä ja turvaa tuottavia. Turvallisesti kiintynyt lapsi tuntee selviävänsä tunnekuohuista aikuisen avulla ilman hylätyksi tulemisen tai aikuisen vihastumisen pelkoa. (Sinkkonen 2008, 269–270.) Epävakaassa perheessä, jossa on esimerkiksi päihde- ja mielenterveysongelmia, on usein puutteita lasten kasvatuksessa ja perushoivassa. (Lämsä 2009, 202.) Perheen taustatekijöillä (työllisyys, taloudellinen tilanne), on vaikutusta perheen toimivuuteen. Perheen hyvään toimintakykyyn vaikuttaa perheenjäsenten välinen vuorovaikutus, kyky keskustella asioista, huolenpito toisesta ja toisten huomioonottaminen jokapäiväisessä elämässä. (Kannasoja 2013, 72, 205.)

Hyvien tapojen opettaminen osana sosiaalisia taitoja tulisi olla johdonmukaista lapsuudesta lähtien, jolloin hyvät tavat voisivat muuttua ajan myötä itsestään selviksi toimintamalleiksi. (Sinkkonen 2008, 272.) Linda Kavelin Popovin (2010) toimintamalli vahvistaa hyvää käytöstä. Hänen ”The Virtues Project™” –toimintamallinsa koostuu viidestä menetelmästä: puhu hyveiden kieltä, tunnista opettavaiset hetket, aseta selkeät rajat, kunnioita yhteishenkeä ja tarjoa henkistä tukea. Yhdistyneet Kansakunnat on nimennyt Linda Kavelin Popovin toimintamallin ohjeeksi perheille kaikissa kulttuureissa. Malli on uskonnollisesti ja kulttuurisesti sitoutumaton. Ihmisen luontaiset hyveet kehottavat meitä elämään parhaamme mukaan rohkeasti, kunniallisesti, oikeudenmukaisesti ja ystävällisesti. (Kavelin Popov 2010, 15–17.) Popovin tapakasvatusmalli on yleismaallinen. Aikuisten tulisi aluksi omaksua hyvien tapojen käyttö ja siirtää hyvät tavat lapsilleen, jolloin lasten hyvinvointi voisi parantua. Säännölliset rutiinit ovat tärkeitä ja tuovat tiettyä turvallisuutta lapsen elämään. (Sinkkonen 2008, 269–270).

Lapsen sopimaton käyttäytyminen johtuu useimmiten siitä, että vanhemmat eivät ole asettaneet rajoja käyttäytymiselle ja ovat epäjohdonmukaisesta kasvatuksesta. Lapsen on helpompi samaistua vanhempaan, joka sallii asioita enemmän kuin tiukempaa kuria pitävä vanhempi. Vanhempien asettamista säännöistä huolimatta lapset kokevat rajat huolenpitona ja välittämisenä. (Sinkkonen 2008, 271.) Valtaa voidaan korostaa ruumiillisella rankaisemisella ja materiaalien rajoittamisella. Voidaan myös kieltää kiintymys, jolloin lapsi tulee tietoiseksi siitä, etteivät vanhemmat pidä lapsen huonosta käytöksestä. Ohjaava rankaiseminen perustuu lapsen oman harkinnan kehittämiseen lasta neuvoen ja selittäen ei-toivotun käyttäytymisen seurauksia. Lapsen ymmärrystä siitä, kuinka teot vaikuttavat muihin - empatiaa - tulee kehittää. On olemassa erilaisia vanhemmuuden tyylejä: salliva vanhempi ei kontrolloi kovinkaan paljon lapsen tekemisiä. Hän voi olla myös epävarma siitä, kuinka lapsen ei-toivottuun käyttäytymiseen tulisi puuttua. Autoritaarinen kasvattaja käyttää voimakkaita rankaisukeinoja, eikä juurikaan arvosta lapsen mielipiteitä. Lapsikeskeinen, auktoritatiivinen kasvatus on autoritaarisen ja sallivan

kasvatustyylin välimuoto. Auktoritatiivinen kasvatus sisältää ohjaamista, johdonmukaisuutta, rakkautta, lämpöä ja hyväksyntää, mutta myös selkeitä rajoja. Vanhemmat kommunikoivat päivittäin lapsensa kanssa, jolloin vanhempi voi havainnoida, neuvoa ja kannustaa lastaan tunteiden ja sosiaalisten suhteiden hallinnassa. (Juusola, 2011, 15; Kyrönlampi-Kylmänen, 2010, 112.) Rankaiseminen liittyy kasvatukseen. Sen avulla lapsen kasvatusta voidaan ohjata oikeaan suuntaan. Lapsen tulee oppia, että hänen tavallaan käyttäytyä on seurauksia.

Vanhemmat yrittävät saada lapsensa käyttäytymään hyväksyttävällä tavalla. He saattavat pelätä olevansa liian ankaria tai ärsyyntyvät lapsista, joita he eivät tahdo saada kuriin. Tutkijoiden mukaan vanhempien tulisi antaa selkeät rajat lapsilleen - rajojen luominen tuo turvallisuutta lapsen elämään. Larzelere (2010) sanoo, että oikeanlaisen kurinpitotavan valinta voi olla vaikeaa. Erilaisille lapsille sopivat erilaiset lähestymistavat. Larzelere ehdottaa pitkällä aikavälillä lapsen käyttäytymisen parantamiseksi kompromissien tekemistä ja sitä, että asiat perustellaan lapselle. Satunnaisia rangaistuksia, esimerkiksi jäähyjä, voidaan käyttää. Tehottomin tapa lapsen käyttäytymisen parantamisessa on rangaistus tai rangaistuksella uhkailu. (Larzelere 2010, 10).

Hollantilais-amerikkalaisessa tutkimuksessa (Brummelman & al. 2015, 3659–3662) sanotaan, että vanhemmat, jotka antavat lapsensa ymmärtää olevansa parempia kuin muut tai antavat hänelle erivapauksia, antavat väärän kuvan elämästä lapselleen. Tällaisesta lapsesta voi kasvaa itseks ihminen, joka kuvittelee olevansa muita parempi, tuntee ansaitsevansa erityiskohtelua ja saattaa käyttäytyä aggressiivisesti jos ei saa tahtoaan läpi. Lapsen synnynnäinen temperamentti ja perimä kasvatustavan kanssa voivat aiheuttaa lapsen kehittymisen itsekeskeiseksi, jolloin hän ei omaa empaattisia ja sosiaalisia taitoja, jotka ovat kovin tärkeitä sosiaalisessa elämässä selviytymisen kannalta. Tässä asiassa vanhempien taidot ja tavat kasvattaa lastaan ovat keskeisiä.

'Näkemykseni mukaan kaikkein vahingollisin uskomus, mitä ihmisellä voi olla on, että hän kuvittelee olevansa muiden yläpuolella', sanoo aggressiotutkija Brad Bushman (2015, 3659–3662). Esimerkkejä vahingollisista uskomuksista ovat miessukupuolen, rodun ja tietyn uskonnon korostaminen. Lapsi tarvitsee hyvän itsetunnon kyetäkseen olemaan sosiaalisesti taitava ja empaattinen. Hänen täytyy saada tuntea olevansa yhtä arvokas kuin kaikki muutkin ja hänen tulee saada osakseen varauksetonta rakkautta ja arvostusta. Lapsen arvostaminen omana itsenään on hyvästä, perusteettomat kehuja pahasta. Tutkijoiden mukaan yksi itsetunnon kehityksen herkkyyksikausista on noin 7-8 ikävuoden vaiheilla lapsen muodostaessa minäkuvaansa. Tässä iässä lapsi vertaa itseään muihin ikäisiinsä. (Brummelman & al. 2015, 3659–3662.)

3.7. JEAN PIAGET'N TEORIA LOOGISEN AJATTELUN KEHITTYMISESTÄ

Looginen ajattelu tähtää ongelman ratkaisemiseen pyrkimyksenä noudattaa tiettyä logiikkaa. Loogisen ajattelun taito, älykkyys, voidaan ymmärtää yksilön tiedon prosessointia ja toimintaa kuvaavana ominaisuutena (Hirsjärvi 1992, 214).

Piaget' n ajatusten lähde, looginen ajattelu, kehittyy neljässä vaiheessa: Aluksi vauvan sensomotorisen älykkyuden vaiheessa synnynnäiset refleksit toimivat, näkö- ja kuulohavainnot yhdistyvät, sirkulaarireaktiot kehittyvät ja vauva alkaa jonkin verran ennakoita tulevia tapahtumia. Toimintatapoina ovat yritys ja erehdys. Preoperationaaliossa kehitysvaiheessa ajattelu on esittävä, mutta ei vielä käsitteellistä. Lapsi on minäkeskeinen eikä päättelyssä erityistapauksissa ole johdonmukaisuutta. Preoperationaalisen vaiheen jälkipuoliskolla ilmenevät alkeelliset syy-seuraussuhteet ymmärretään, mutta ajattelun tietoinen suuntautuneisuus puuttuu. Kielen oppiminen kuuluu tähän vaiheeseen ja asioita kuvataan symbolisesti. Ajattelu rakentuu havaintojen ja mielikuvien varaan.

Konkreettisten operaatioiden vaiheessa luokkien ja sarjojen muodostaminen mahdollistuu, ajatteluoperaatiot muuttuvat loogisiksi ja useita tekijöitä pystytään ottamaan huomioon samanaikaisesti. Egosentrisyys vähenee ja lapsi pystyy asettumaan toisen asemaan, tuntemaan empatiaa. Keskustelutaidot ovat kehittymässä ja yhteiset pelisäännöt opitaan. Formaalisten operaatioiden vaiheessa yhteistyötaidot kehittyvät ja vanhempien näkemyksiä kyseenalaistetaan. Lapsi pohdiskelee asioita, todistelee oikeiksi arviointeja ja johtopäätöksiä, hän kykenee hallitsemaan symboleja ja käyttää puheessaan abstrakteja käsitteitä, mutta ei välttämättä ymmärrä niitä. Hypoteettis-deduktiiviset päätelmät mahdollistuvat ja lapsen ajattelu alkaa muistuttaa aikuisen ajattelua. (Kalliopuska 1987, 50-55, Eskola 1974, 245-246.) Piaget'n mukaan nämä kehitysvaiheet ilmenevät kaikissa ihmisissä ja kulttuureissa samassa järjestyksessä ja ne liittyvät yksilön fysiologiseen kypsymiseen (Joyce & Weil 1986, 104).

Piaget on kehitellyt myös moraaliteoriaa, jossa hänen ajatustensa lähteenä on Immanuel Kantiin yhtyen näkemys siitä, että on olemassa jotain, joka on moraalisesti oikeaa, ja joka eroaa auktoriteettien säännöistä ja yleisistä tavoista. Piaget olettaa tietyn kypsymisprosessin ohjaavan moraalikehitystä yksilön siirtyessä asteittain henkisestä struktuurista toiseen. Hän myös olettaa, että moraalikehitys tapahtuu rinnakkain kognitiivisen kehityksen kanssa. Lapsen moraalien kehittyminen tapahtuu automaattisesti, jos älylliset resurssit tekevät sen mahdolliseksi. Myös biologisella kypsymisellä on merkitystä moraalien kehittymiselle. Piaget'n mukaan moraalinen yksilö kunnioittaa yhteisön sääntöjä ja oikeudenmukaisuutta. Yksilön huoli ihmisten välisestä vastavuoroisuudesta ja tasa-arvoisuudesta on hänen mukaansa oikeudentajua. Oikeudenmukaisuus ja oikeudenmukaisuudentaju syntyy.

3.8. PIAGET'N TEORIAN KRITIIKKIÄ

Piaget'n mukaan lapsen kehityksessä on kaksi erilaista, toisiinsa liittyvää moraalialueita. Logiikka ja moraalit ovat preskriptiivisiä, oikeaa ja väärää

koskevia prosesseja. Kohlbergin mukaan myös moraalinen ajattelu muodostaa vaiheita loogisen ajattelun lailla. Piaget ei Kohlbergin mukaan erottanut moraaliteoriassaan riittävästi rakennetta ja sisältöä toisistaan. (Helkama, 2001, 180-181). Kohlbergin ja Piagetin kritiikkiin liittyy uskomus siitä, että lapsen moraalitieteellinen osaaminen on osa hänen toimijuuttaan. Moraali liittyy ennen kaikkea tunteisiin ja kokemuksiin muista ihmisistä, ei niinkään kognitioon. (Helavirta 2012, 150.) Moraali liittyy usein hyvinkin arkipäiväiseen toimintaan.

Piagetin mukaan lapset kunnioittavat aluksi ehdottomasti vanhempiaan, mutta Kohlbergin mukaan he ovat ajattelussaan enemmän hedonisteja. Kohlbergin mukaan tekoja arvioidaan niiden kielteisten seurausten perusteella, joita lapselle itselleen aiheutuu. Kohlbergin mielestä tämä selittää sen, että pienen lapsen ajattelun mukaan rangaistus tekee teosta väärän. Piagetin väittämän mukaan rangaistus ilmentää aikuisen auktoriteettia. (Helkama, 2001, 181-182).

Helkama sanoo Kohlbergin kyseenalaistavan Piagetin näkemyksen, jossa lapsen moraaliseen arvostelukykyyn vaikuttaa kaksi itsenäistä tekijää: kognitiivinen ja sosioemotionaalinen. Kohlberg esittää, että kognitiivinen kehitys on ratkaisevan tärkeää moraalisen ajattelun kannalta ja määrää siten myös sosioemotionaalista kehitystä. (Helkama, 2001, 182). Moraalin kehitys voidaan rinnastaa kognitiiviseen kehitykseen. Moraalin kehitystä ei pidetä affektiivisena, vaan kognitiivinen, älyllinen kehitys on välttämätön ehto moraalisen kehitykselle (Kohlberg, 1981, 54-55). Kohlbergin mukaan lapsella on oltava kognitiivisesti kehittynyt kunnioituksen käsite, jotta hän voisi tuntea kunnioitusta toisia ihmisiä kohtaan. (Helkama, 2001, 182). Helkaman mielestä Kohlbergin ja Piagetin välillä on myös se ero, että Kohlberg ei pidä lapsen vertaisryhmän merkitystä moraalisten arviointien kehittymisessä yhtä tärkeänä kuin Piaget. Kohlbergin mukaan vertaisryhmä on vain yksi roolinottomahdollisuuksista ja moraalisia virikkeitä tarjoavista ympäristöistä kodin, koulun, työn ym. ohella. (Helkama, 2001, 182).

Ahon (1990) mukaan älykkyuden kehitys on tärkeää moraaliajattelun kehityksen kannalta. Tulokset tukevat sekä Piaget'n että Kohlbergin teoriaa. Tärkeitä moraalikehityksen selittäjiä ovat myös sukupuoli, minäkuva, tovereiden määrä, ikä ja koulusta pitäminen. Ahon jatkotutkimuksessa (1993) todetaan Kohlbergin teorian mukaan 1-2 -luokkalaisten olevan tottelevaisuusvaiheessa, 3-4 -luokkalaisten instrumentaalivaiheessa tai ensimmäisen ja toisen vaiheen välivaiheessa, viidesluokkalaisten instrumentaalisessa vaiheessa ja kuudesluokkalaisten ohittamassa tämän kehitysvaiheen. Parhaita moraalikehityksen selittäjiä ovat älykkyys, sosiaalinen asema luokassa ja minäkäsitys. Sukupuoli, kodin rakenne- ja prosessiominaisuudet, kouluasenteet, opettajan käyttäytyminen ja toveripiiri selittävät vain heikosti moraalikehityksen tasoa, sanoo Aho (1990, 120-126 ja 1993, 2.)

Ahon (1993) mukaan Piaget'n teoriaa kritisoidaan, koska hän tutki vain alle 13-vuotiaita lapsia. Moraalisen kehittymisen nähdään jatkuvan vielä tuon iän jälkeen. Piaget'n määrittämiä kehitysvaiheita on pidetty epäselvinä ja sekavina. Useat tutkijat sanovat, että Piaget on huomionnut liian vähän yksilöllisten tekijöiden vaikutusta lapsen moraalikehityksessä. (Aho 1993, 19-22.)

Helkaman mukaan Piaget'n teoria lapsen moraalikehityksestä sisältää kaksi erilaista moraaliaspektia - heteronomisen ja autonomisen. Heteronominen moraalit korostaa sääntöjen kirjaimellista ymmärrystä ja sosio-emotionaalisessa suhteessa vanhempien ehdotonta kunnioittamista. Autonominen moraalit taas on aikomusten, motiivien ja tarkoituksien moraalit. Piaget'n mukaan autonominen moraalit syntyy tasa-arvoisessa vuorovaikutuksessa vertaisryhmän kanssa. Helkama toteaa Piaget'n ja Kohlbergin yhteisenä lähtökohtana olevan ajatuksen siitä, että lapset rakentavat omat moraalikäsityksensä aktiivisessa vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa. (Helkama, 2001, 180-181).

Kohlbergin ja Piaget'n välillä on myös menetelmällinen ero. Menetelmät perustuvat Kohlbergin ja Piaget'n kehittämiin moraalitarinoihin eli

moraalidilemmoihin (dilemma on kysymys, johon on useampia vastauksia), jotka olivat pääasiassa lasten omaan elämänpiiriin kuuluvia asioita. Kohlbergin dilemmat ovat abstraktimpia ja hypoteettisempia ja sellaisia, joiden ratkaisusta aikuisetkin ovat usein eri mieltä, kun taas Piagetin tarinoin yli 12-vuotiaat vastaavat aina samalla tavalla. (Helkama, 2001, 182). Kohlberg ja Piaget edustavat kognitiivisen psykologian suuntausta, jossa moraalit samaistetaan älykkyyteen. Lapsen moraalin kehittyminen liitetään yksilön ajattelukykyyn ja kognitiiviseen kehitykseen. Kohlbergin ja Piagetin mukaan moraalit on parhaiten tutkittavissa ajattelua tai moraalista päättelykykyä havainnoimalla. Yksittäisen ihmisen vastaukset moraalista päätöksentekoa edellyttäviin kysymyksiin paljastavat olennaisen tämän moraalista. Kohlbergin ja Piagetin teorioita on arvosteltu siitä, että ne korostavat liikaa moraalin kognitiivista näkökulmaa. (Berkowitz 1962, 2.)

Piaget ei huomioi perintötekijöitä, koska hänen keskeisenä ajatuksenaan on ollut, että lapsi oppii kognitioiden avulla eikä lapsella ole perittyjä ominaisuuksia. Kehitystä tapahtuu lapsen reagoimassa ympäristönsä. Nykyään ajatellaan, että sopeutuminen vaatii yksilöltä jatkuvaa minän ja toisten välisten suhteiden määrittämistä - myös eron tekemistä omaan entiseen minään. Piagetin teoria on rakenteellinen ja hierarkkinen, koska hän on jakanut ihmisen kehityksen neljään osaan - tasolta toiselle ei voi siirtyä ennen toisen valmistumista (Lehtinen ym. 2007, 31, 107-109). Piagetin mukaan lapsi on vasta tietyn ikävaiheen saavutettuaan valmis tietynlaisiin ajatuksellisiin ja opetuksellisiin haasteisiin. Monet tutkijat ovat pyrkineet osoittamaan, että Piaget on aliarvioinut pienten lasten ja yliarvioinut nuorten suorituksia. Lehtisen mukaan tämä on Piagetin työn väärintulkintaa. Piagetin omien havaintojen perusteella väitetään, että lapset kykenevät noin seitsemän vuoden iässä tekemään päätelmiä oikeasta ratkaisusta yhdistämällä kahdenlaista tietoa (Nurmi, 2006, 82). Lehtinen on sitä mieltä, että Piagetin tutkimustulosten mukaan ei tulisi tehdä päätelmiä siitä, millaisia oppisisältöjä opetetaan millekin ikäluokalle. (Nurmi & al., 2006, 110.)

Gilligan sanoo moraalikehityksen psykologisessa ja filosofisessa tutkimuksessa olevan naisia sortava vääristymä, erityisesti Freudiin ja Piaget'n (ja niiden perusteella Kohlbergin) ajattelussa. Naista pidetään huonompana moraalikehityksen alueella. (Gilligan, 1982, 6-10). Omassa tutkimuksessani tyttöjen moraalin taso oli kuitenkin korkeampi kuin pojilla. Piagetin teoriat eivät välttämättä sovellu erilaisiin kulttuureihin. Kulttuuritausta vaikuttaa merkittävästi ihmisen kehityksen tutkimukseen. Erityisesti lasten kulttuurin ja äidinkielen hallinta vaikuttavat ratkaisevasti tutkimustuloksiin (Nurmi & al., 2006, 83). Kulttuurinäkökulman tuominen kasvatustieteen tutkimukseen tuo erilaisia yhteiskunnallisia näkökulmia tutkimukseen. Tärkeänä osana Kohlbergin moraaliteoriaa pidetään sitä, että korkeammalla moraalintasolla ollaan myös kognitiivisesti paremmalla tasolla. Klaus Helkaman mukaan Kohlberg käyttää myös Piaget'n kognitiivisen psykologian teoriaa selittäessään myöhäisemmän moraalivaiheen paremmuutta. (Helkama, 1993, 37).

3.9. UUEMPAA PIAGET'N TEORIASTA

Hoaren (2011) mukaan Piaget'n teoria on luonnontieteellispainotteinen, kausaalinen. Voidaan kysyä: Millä ehdoilla kausaalijattelu on paras kognition muoto sosioemotionaalisten kysymysten ratkaisemiseen? Miten ratkaistaan kausaalilogiikkaa käyttäen luovuutta tai tunteita koskevat kysymykset? Voidaanko kausaalijattelu käyttää vain silloin, kun ongelman muotoilu on selkeä ja suljettu tai kun annetuista ehdoista voidaan tehdä ainoastaan tietyt päätelmät? Tämän tapainen käytännönläheinen asenne korostaa aikuisen ajattelun tutkimuksen järkipäistä päättelyä, tunteiden ja persoonallisuuden muutoksen ja niiden keskinäisen monimutkaisen integroitumisen huomioon ottamista (Kallio 2014, 6).

Piaget'n teoria loogisen ajattelun kehittämisestä on osin yhä käyttökelpoinen. Uudempana teoriana tulee mukaan teoria konstruktivistisesta oppimisesta. Piaget'n teoria oli alkuna konstruktivistisen oppimisen teorialle. Maijaliisa Rauste-von Wright ja Johan von Wright

(1994, 127-128) kuvaavat konstruktivismia seuraavilla yleistyksillä: uutta tietoa omaksutaan käyttämällä aiemmin opittua ja oppiminen on oppijan oman toiminnan tulosta. Oppimisen toimintaa ohjaa sen tavoite, ja tavoitetta ohjaavat oppimisen kriteerit – oppimista kuitenkin säätelee se, mitä oppija tekee.

Ymmärryksen painottaminen edistää mielekästä tiedon jäsentämistä ja sama asia voidaan käsittää ja tulkita monella eri tavalla. Opitun siirtäminen uusiin tilanteisiin riippuu tietojen ja taitojen kytkeytymisestä toisiinsa. Sosiaalisella vuorovaikutuksella on merkittävä rooli oppimisessa. Tavoitteellinen oppiminen on taito, jota voi oppia. Oppimisen arvioinnin tulisi olla monipuolista, opetussuunnitelmien tulisi olla joustavia ja ottaa huomioon niin oppijan valmiudet kuin tiedon suhteellisuus ja muuttuvuuskin. Illeris (2007, 3) sanoo, että oppiminen on voi olla mikä tahansa prosessi, joka johtaa elävissä organismeissa pysyvään mahdollisuuteen muuttua, eikä tapahdu vain biologisen kypsymisen tai ikääntymisen kautta. Konstruktivismi korostaa tiedon tulkinnallisuutta ja sen subjektiivista luonnetta. Sosiokonstruktivismi puolestaan korostaa sen synnyn vuorovaikutuksellista ja diskursiivista luonnetta. Jos kognitiivinen oppimisen teoria kuvailee yksilön informaationkäsittelyprosesseja tienä oppimiseen, konstruktivistiset teoriat korostavat noiden prosessien lopputulosten subjektiivisuutta. Ero näiden kahden näkökulman välillä on myös tieteiden välinen. Kognitiivinen näkökulma edustaa psykologiaa, konstruktivismi tiedon sosiologiaa. Niin sanottu situationaalisen kognition tai situationaalisen oppimisen tutkimus tarkastelee yhteisön tuottamia kognitiivisia prosesseja ja se on tutkimusalana tavallaan näiden kahden edellä mainitun välillä. Näkökulma ei kiellä yksilön sisäisiä prosesseja, mutta korostaa niiden sisällön muodostuvan aina situationaalisina, tilanteissa ja konteksteissa. (Yrjänäinen & Ropo 2013, 4.) Oppiminen viittaa pysyvään muutokseen. Oppiminen on pysyvää, kunnes toinen oppimisprosessi korvaa sen tai aiemmin opittu unohtuu. Muutosta ei tule nähdä ainoastaan kypsymisen tuloksena, vaikka kypsyminen vaikuttaakin kykyyn oppia. (Illeris 2007, 1-5).

Pulkkinen (2010, 114-116) sanoo ajattelun kehittyvän moraalille tasolle keskilapsuudessa, noin 7-8 vuoden iässä. Moraali kehittyy kahdessa vaiheessa: ensin moraalijattelu opitaan vanhemmilta, sitten lapselle kehittyy kyky itsenäiseen moraalijatteluun. Moraalinen ajattelu muuttuu vähitellen joustavammaksi. Roolinotto-kyky kehittyy rinnakkain moraalisen arvioinnin kanssa. Kyky empatiaan, vastuuntuntoon ja omatuntoon kehittyvät ulkoisesta sisäiseen säätelyyn, vanhemmilta opitusta siirrytään omaan moraalijatteluun.

3.10 MORAALIN KEHITTYMINEN LAWRENCE KOHLBERGIN MUKAAN

Kohlbergin (1980) teorian mukaan moraalien kehittämisessä voidaan erottaa kolme tasoa, joihin jokaiseen liittyy kaksi vaihetta: Prekonventionaalinen taso on esimoraalinen taso, jossa moraaliset arvot liittyvät ulkoisiin tekoihin tai näennäisfyysikaalisiin tapahtumiin enemmän kuin henkilöihin tai yleissääntöihin. Ensimmäisessä vaiheessa tulee auktoriteetin opettama moraalinen, rangaistuksen moraalinen, jossa lapsi välttää tottelevaisuuden sääntöjen rikkomista rangaistuksen pelosta, tottelee käskyjä sekä välttää ihmisten ja esineiden fyysistä vahingoittamista. Lapsi on itsekeskeinen, eikä huomioi toisten tarpeita eikä osaa asettua toisen asemaan. Toisessa prekonventionaalisen tason vaiheessa lapsi noudattaa sääntöjä, ehtoja ja sopimuksia vain kontrolloituna. Hän on selvillä siitä, että kaikilla on omat tarpeensa tyydytettävänä ja nämä tarpeet ovat joskus ristiriidassa keskenään. Oikeudenmukaisuus on suhteellista. Oikein on teko, joka tyydyttää ensisijaisesti omia, toissijaisesti toisten tarpeita. (Yli-Luoma 1990, 84-87, Kalliopuska 1983, 61-62.)

Konventionaaliossa vaiheessa hallitsevat individualismi, välineellistäminen, vaihto ja naiivin itsekkyyden moraalinen. Tällä sovinnaismoraalisen tasolla suoritetaan rooliin kytkeytyviä hyviä asioita, noudatetaan tavanomaista

järjestystä ja huomioidaan toisten odotukset. Kiltin pojan tai tytön moraali vallitsee, molemminpuoliset odotukset, suhteet ja sopeutuminen toisten kanssa toteutuvat. Noudatetaan 'kultaista sääntöä'; Tee toiselle se, mitä haluaisit itsellesi tehtävän. Lapsen käyttäytyminen vastaa läheisten ihmisten odotuksia. 'Olla hyvä' on tärkeää ja tarkoittaa hyviä motiiveja, toisista huolehtimista. Molemminpuolisia suhteita ylläpidetään. Luottamus, lojaalisuus, kunnioitus ja kiitollisuus kuuluvat tähän vaiheeseen. Lapsella on tarve olla hyvä ihminen omissa ja toisten silmissä. Hän huolehtii toisista, haluaa noudattaa sääntöjä ja määräyksiä stereotyyppisen hyvän käytöksen avulla. Lapsi on tietoinen jaetuista tunteista, sopimuksista ja odotuksista, jotka ovat omien tarpeiden yläpuolella, mutta ei vielä huomioi yleisen järjestelmän näkökulmaa. (Yli-Luoma 1990, 84-87; Kalliopuska 1983, 61-62.)

Postkonventionaalinen taso on universaalinen, sosiaalisen järjestelmän ja omatunnon, lain ja järjestyksen moraali. Moraalinen arvo koetaan siinä, että yksilö on sopuoinnussa yhteisten normien, oikeuksien ja velvollisuuksien kanssa. Lapsi täyttää sovitut velvollisuudet. Lakia noudatetaan aina, paitsi äärimmäisissä ristiriidoissa toisten sovittujen sosiaalisten velvollisuuksien kanssa. Oikein on osallistuminen yhteiskunnan, ryhmän ja instituution toimintaan. Lapsi haluaa olla mukana systeemissä, "kun kaikki muutkin". Omatunto käskee kohdata velvollisuudet. Hän erottaa asioiden yhteiskunnallisen tärkeyden henkilöiden välisistä sopimuksista ja motiiveista. Lapsella on näkökulma järjestelmään, joka määrittelee roolit ja säännöt. Yksilöllä on oma paikkansa tässä järjestelmässä. Sosiaalinen merkitys tai hyöty ja yksilön oikeudet, sopimukseen ja demokraattisesti hyväksytyt lait ovat keskeisiä. Yksilöllä on tietoisuus ihmisten erilaisista arvoista ja mielipiteistä. Suurin osa arvoista ja säännöistä perustuu oman ryhmän arvoihin ja sääntöihin. Näitä noudatetaan oikeudenmukaisuuden ja yhteiskunnallisen merkityksen takia. Joitain arvoja ja oikeuksia, kuten elämä ja vapaus, täytyy kunnioittaa kaikissa yhteisöissä. (Yli-Luoma 1990, 84-87; Kalliopuska 1983, 61-62.)

Yksilö seuraa omia eettisiä universaaleja periaatteitaan. Lait ja yhteiskunnalliset sopimukset ovat yleensä valideja, koska ne nojautuvat noihin periaatteisiin. Kun laki rikkoo näitä periaatteita, yksilö toimii omien sääntöjensä mukaisesti. Universaalit periaatteet liittyvät oikeudenmukaisuuteen, ihmisoikeuksiin ja ihmisten yksilöllisyyden kunnioittamiseen. Uskotaan universaalisten moraalisten periaatteiden pätevyyteen ja sitoudutaan henkilökohtaisesti niihin. Yhteiskunnalliset sopimukset ovat moraalisesti tärkeitä. Vallitsevana on näkökanta, että jokainen rationaalinen yksilö ymmärtää moraalin luonteen tai tosiasian, että ihminen itsessään on päämäärä ja ansaitsee tulla kohdelluksi sellaisena. (Yli-Luoma 1990, 84-87; Kalliopuska 1983, 61-62.)

Kohlbergin oletuksen mukaan moraaliteorian kuusi vaihetta muodostavat invariantin sekvenssin, jossa yksilö ei voi hypätä vaiheiden yli. Kehitys suuntautuu aina eteenpäin. Moraali kehittyy universaalisti jokaisessa kulttuurissa ja molemmilla sukupuolilla. Moraalin kehittyminen muodostaa strukturoituja kokonaisuuksia ja yksilöt ajattelevat yhdensuuntaisesti tietyssä kehitysvaiheessa. Tähän liittyy roolinottokyky ja sosiaalinen perspektiivi. Piaget'n teoriaan perustuva loogisen ajattelun kehittyneisyys on moraalien kehittymisen kannalta välttämätön, mutta ei riittävä edellytys. (Bergling 1981, 22; Hersch, Paolitto & Reimer 1979, 52 – 53.)

Lawrence Kohlbergin moraaliteoria perustuu Piaget'n moraaliteoriaan. Piaget'n mukaan lapsuudessa on kaksi moraalivaihetta. Näitä ovat heteronominen eli pakon moraalien vaihe ja autonominen eli yhteistoiminnan moraalien vaihe. Heteronominen moraaliteoria perustuu lapsen ja aikuisten yksisuuntaisiin suhteisiin, aikuisen emotionaaliseen kunnioittamiseen. Se on velvollisuuden ja tottelevaisuuden moraaliteoria. Lapsen kannalta katsottuna tällainen moraaliteoria tekee aikuisesta ylivoimaisen lapseen nähden, ja silloin aikuisten käskyjen noudattaminen itsessään on jo hyve. Tämä ilmenee moraaliteorian arvioinneissa moraaliteoria realistina. Sen mukaan velvollisuudet ja arvot määräytyvät itse laista tai käskystä. Aikeet, tarkoitukset ja suhteet eivät siihen vaikuta. Egosentrismi, lapsen vajavainen kyky erottaa itsensä ympäröivästä maailmasta, estää häntä asettumasta toisen asemaan. Tällöin lapsi ei huomioi moraaliteorian sääntöjä, vaan tulkitsee

ne muuttumattomiksi ehdottomuuksiksi. Heteronomisen moraalin jälkeen kehittyä autonominen, yhteistoiminnan moraalit. Yksipuolisten valtasuhteiden rinnalle nousevat lasten ystäväpiirissä solmimat suhteet, vertaisten molemminpuolinen arvonanto ja yhteistyö kehittyvät. Säännöistä tulee järkipäisiä sopimuksia, jotka palvelevat ryhmätoimintaa. Autonomisessa moraalissa moraalista toimintaa kannatetaan sen itsensä vuoksi. Arviointi alkaa tapahtua aikomusten perusteella, ei seurausten. Vertaisten välinen vuorovaikutus pohjautuu molemminpuoliseen kunnioitukseen. Piaget' n mukaan kaikki lapset kehittyvät autonomisen moraalit tasolle, ellei heidän kehitystään viivästyä vastavuoroisten sosiaalisten kontaktien puute. Autonomisen moraalit tasolla moraalit nähdään muunneltavana sääntöjen järjestelmänä, joka ilmaisee tasa-arvoisten yksilöiden väliset oikeudet ja velvollisuudet. (Piaget 1975, 195; Lickona 1976, 220 – 221; Wahlström 1992, 157 – 158.)

3.11. KOHLBERGIN TEORIAN KRITIIKKI

Sekä Piaget' n että Kohlbergin teorit ovat saaneet osakseen paljon kritiikkiä. Arvostelijoina ovat olleet esimerkiksi tutkijat, jotka ovat perustaneet omat tutkimuksensa näihin teorioihin. Moraalit kehitys Kohlbergin mukaan on rinnastettavissa Piaget' n teorian mukaiseen lapsen kognitiiviseen kehittymiseen. Kognitiivinen kehitys on välttämätöntä moraalit kehitykselle (Kohlberg, 1981, 54-55). Kohlberg vierastaa vertaisryhmän merkitystä moraalit arviointien kehittämisessä, Piaget taas pitää vertaisryhmää tärkeänä. Kohlbergin mukaan vertaisryhmä on roolinottomahdollisuuksia ja moraalit virikkeitä tarjoava ympäristö kodin, koulun, työn ym. ohella. Piaget' n ja Kohlbergin mukaan lapset eivät omaksu moraalit käsityksiään suoraan vanhemmiltaan, tovereiltaan tai yhteisöltään, vaan he konstruoivat ne aktiivisesti vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa. (Helkama2001, 180-182).

Carol Gilligan on yksi tärkeimpiä Kohlberg-kriitikoita. Hänen kirjansa 'In a Different Voice' (1982) kritisoi tapaa käsitellä miehiä synonyymina ihmiselle. Naisten erilaisuutta pidetään tutkimuksissa poikkeavuutena ja epänormaaliutena. Gilliganin kritiikin kohteena on Kohlbergin mainitsema lapsen egoistisuus - vasta vähitellen lapsi oppii ottamaan muut huomioon. Miesten ja naisten väliset erot ovat kulttuurisia ja historiallisia. Moraalikehityksen psykologisessa ja filosofisessa tutkimuksessa naisia sortava vinoutuma tulee esiin Freudin ja Piaget'n opetuslapsen Kohlbergin ajattelussa. Naisten sanotaan olevan huonompia moraalikehityksen alueella. (Gilligan, 1982, 6-10). Gilliganin ja Kohlbergin tutkimuksissa korostuu vaiheittain etenevä moraalin kehittyminen. Naismoraalin kehittymistä Gilligan kutsuu välittämiseksi tai huolehtimiseksi. (Gilligan 1982, 19).

Lapsi alkaa siirtyä heteronomisesta autonomiseen moraaliiin noin seitsemän vuoden iässä. Useimmat lapset pääsevät siihen 12 vuoden ikään mennessä. Pienemmät lapset arvioivat tekojen objektiivisia seurauksia ensisijaisesti ottamatta lukuun tapahtuneen syytä tai tekojen tekijöiden vaikuttimia. Vasta 9 - 10 vuoden ikäiset ja sitä vanhemmat lapset oppivat asteittain ottamaan moraalisisissa arvioissaan huomioon teon tekijän vaikuttimet ja tarkoitukset, eli kykenevät empaattisuuteen. (Koskinen 1995, 149.)

Myös Airaksinen (1993) kritisoi Kohlbergin teoriaa. Teoria sai nykymuotonsa 70-luvun lopulla, mutta samalla alun perin kuusivaiheiseksi oletettu kehitys oli pienentynyt viiteen vaiheeseen. Airaksisen mukaan yhdeksänvuotiailla näkyy vielä ensimmäisen vaiheen argumentointia, joka on jo 12-vuotiailta kadonnut. Kolmas vaihe saavuttaa huippunsa 15 -16 -vuotiailla nuorilla, joilla alkaa esiintyä jo puhtaana yhteiskuntajärjestelmän 4. vaiheen moraalialia. Neljäs vaihe kehittyy sitten järjestelmällisesti iän lisääntyessä lähes 40 vuoden ikään saakka. Viidennen vaiheen, yhteiskuntasopimuksen ja laillisuuden moraalien, olemassaolo empiirisesti erillisenä vaiheena on kiistanalainen. Moraali kehittyy kuitenkin myös aikuisiällä. (Airaksinen 1993, 42-61). Ahon ja Laineen (1997) mukaan ihminen ei välttämättä käyttäydy moraalikehitystasonsa mukaisesti, vaikka se onkin perustana vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa.

Suomalaisten lasten moraalikehitys on suunnilleen samanlaista kuin lapsilla muuallakin maailmassa, vaikka suomalaislapsille onkin tyypillistä kostoajattelu eikä moraalisääntöjen merkitystä sisäistetä kovin aikaisin, esittävät Aho & Laine (1997, 11).

Kohlbergin teoria olettaa moraaliarviointien kehityksen perustuvan yleiseen älylliseen kehitykseen ja roolinoton kehitykseen. Kummallakin alueella kehitys on todettu vaiheittaiseksi ja tietyt älyllisen kehityksen vaiheet ja tietyt roolinoton kehitysvaiheet ovat Kohlbergin mukaan välttämättömiä moraalisen ajattelun kehitysvaiheen saavuttamisen ehtoja. Teoria korostaa liiaksi älykkyyttä eikä ota huomioon emootioita (Green 1989, 211). Moraaliarviointeja ei voi noin vain opettaa, vaan oppiminen vaatii myös roolinottokyvyn taitoa.

Kohlbergin moraalivaiheiden määrä on vaihdellut viidestä seitsemään, mutta Kohlberg on itsekin hylännyt tasot 6 ja 7, koska on epäonnistunut niiden empiirisessä todistamisessa (Bergling 1981, 19). Kohlbergin alun perin oli seitsenportaisessa moraaliateikossa ydinajatuksena on, että yksilön moraalinen kehitys voidaan kuvata kolmena periaatteellisesti erilaisena tasona, joista kukin koostuu kahdesta askeleesta. Jokainen askel tai vaihe edustaa laadullisesti erilaisia roolin omaksumisen, sosiaalisen vastuun ja moraalisten arviointien tekemisen edellytyksiä (Koskinen 1995, 150). Aluksi Kohlberg oli otaksunut, että deontologinen etiikka on filosofisesti parempi kuin utilitaristinen ja rakentanut vaihejononsa sen mukaisesti; viides vaihe edusti sääntöutilitaristista ajattelua ja kuudes vaihe universaalisten eettisten periaatteiden moraalialueita, deontologisen etiikan mukaista argumentointia. Kohlberg oli myös otaksunut, että kuudennen vaiheen voi saavuttaa jo 16 - 18 vuoden iässä, mutta yhteiskunnan ulkopuolinen sosiaalinen perspektiivi ja siihen liittyvä periaatteiden moraalialue saavutetaan yleensä vasta yli 20-vuotiaana. (Airaksinen 1993, 42-61.)

Kohlbergin (1969) mukaan perheiden sosiaalinen status voi vaikuttaa moraalikehitykseen siten, että ylimpien sosiaaliluokkien lasten taso on korkeampi kuin alempien sosiaaliluokkien lasten. Helkaman (1981) mukaan

sosiaalisen statuksen ei enää 1980-luvulla ole todettu olevan yhteydessä moraalikehitystasoon. (Aho 1990, 46.)

Kohlbergia arvostellaan sekä teorian että teorioiden perustelujen osalta. Kohlbergin teoriaa pidetään liian länsimaisena. Tutkijat ovat eri mieltä teorian universaalisuudesta, koska moraalijattelu perustuu eri kulttuureissa erilaisiin asioihin. Kohlberg on ehkä oikeassa siinä, että moraalikehityksellä ei ole nähtävissä eroja kansojen välillä. Hänen teoriaansa kritisoidaan myös kognitiivisen kehityksen korostamisella moraalien affektiivisen ja sosiaalisen puolen kustannuksella (Aho 1993, 37-38).

Lawrence Kohlbergin kehittämä moraalikehityksen teoria yksilön eettisen ajattelun kehityksestä ja suhteesta kasvatukseen eri kulttuureissa antaa varsin selkeän kuvan lapsen moraalisen kehityksestä. Kohlbergin mielipiteet perustuvat Jean Piaget'n luomaan kehityspsykologian tutkimusperinteeseen. Piaget'n (1950) mukaan moraalisen ajattelun kehitys tapahtuu ensin kognitiivisissa rakenteissa ja vasta myöhemmin sosiaalisessa ja moraalisisessa ajattelussa, mutta Kohlberg (1969) tuo esiin ensimmäisenä vastaavuudet omassa teoriassaan moraalisen ajattelun tasoista ja Piagetin teoriassa kognitiivisista tasoista. Kohlbergin mukaan loogisen ajattelun ja empatian eteneminen kognitiiviselta tasolta toiselle on välttämätön, mutta ei riittävä ehto siirtymisessä vastaavalle moraalisen ajattelun tasolle. Tätä kutsutaan myös nimellä "gating function". (Yli-Luoma 1990, 31.) Moraalinen kehitys ei välttämättä ole sidoksissa ikään. Nuori ihminen voi kehittyä vanhempansa korkeammalle moraalisen ajattelun tasolle. Yksilön ajattelu pysyttelee enimmäkseen yhdellä tietyllä tasolla, mutta satunnaisesti voi olla poikkeamia yhtä tasoa ylemmäksi tai alemmaksi. (Duska & Whelan, 1975, 103; Kohlberg 1980, 31.)

Kohlbergin väittämän mukaan kaikki yksilöt kulttuurista, kasvatuksesta ja koulutuksesta riippumatta kehittyvät kohti moraalijattelun korkeinta muotoa. Tämä muistuttaa kantilaista velvollisuusetiikkaa, jossa deontologisen etiikan mukaan tekojen moraalisia arvoja määritellään teot oikeuttavan yleisen periaatteen perusteella. Velvollisuusetiikan mukaan voi

olla olemassa yksi perustavanlaatuinen eettinen sääntö, jonka perusteella muut eettiset säännöt johdetaan. ([https://fi.wikipedia.org/wiki/Etiikka.](https://fi.wikipedia.org/wiki/Etiikka)) Moraaliajattelun kehitys on säännöllistä ja vaiheittaista. Kohlbergin mukaan kaikki käyvät läpi samat vaiheet, vaikka kulttuurit olisivat erilaisia eikä moraaliopetusta annettaisi tietoisesti ja ohjatusti. Kehitys on hänen mukaansa paremminkin kypsyminen kuin kasvatusilmiö. (Airaksinen 1987, 52.) Kohlbergin sanoo moraalikehityksen olevan universaalista, mutta ei kuitenkaan ota huomioon sitä, etteivät eri yhteiskunnat ja eri yksilöt ole samanlaisia. (Hersch, Paolitto & Reimer 1979, 9-15.) Erilaisissa yhteisöissä ja yhteiskunnissa eettiset ja moraaliset säännöt poikkeavat toisistaan. Moraaliteoriaa voidaan eri tasoillaan ja vaiheissaan syyttää myös tunteiden ja mielikuvituksen arvon mitätöinnistä. Moraali on usein tilannesidonnaista ja sisältää juuri tiettyihin suhteisiin kytkeytyviä velvollisuuksia ja priorisointeja. (Berkowitz 1962, 2.)

Kohlberg korostaa, että moraalikehitys perustuu roolinottokykyyn (Aho 1990, 8). Hänen mukaansa kaikista kulttuureista löydettävät universaalit periaatteet ovat ihmisarvon kunnioittaminen, tasavertaisuus ja oikeudenmukaisuus. Hänen käsitykseensä ihmisarvon ensisijaisuuden kunnioittamisesta sisältyy Immanuel Kantin ohje: ”Toimi niin ettei ihmisyyttä omassa persoonassasi eikä kenessäkään muussa koskaan kohdella välineenä.” (Wahlström 1991, 158.)

Kasvatuspsykologia jakaa persoonallisuuden kognitiivisiin kykyihin, haluun tai motiiveihin ja luonteenpiirteisiin. Ihmiset arvioivat toisia ihmisiä hyveiden tai paheiden perusteella, mutta ne eivät ole heidän ajattelutapojaan heidän tehdessään moraalisia päätöksiä. (Kohlberg 1980, 77-79.) Yksilö tietää, kuinka jossain tietyssä tilanteessa tulisi ajatella tai tehdä, hänellä on taito tehdä moraalisia päätöksiä, mutta hän tahtoo kuitenkin tehdä asiat toisin.

Piagetin ja Kohlbergin teorioissa on paljon yhteneväisiä piirteitä. Kohlbergin teoria pohjautuu lähtökohdiltaan Piagetin ajatuksiin. (Aho 1993, 28.) Shafferin (1988, 534) mukaan Kohlberg on jatkanut ja

laajentanut Piagetin teoriaa. Molempien teorioiden mukaan ihminen on alkuun moraalinen olento, jonka moraalit kehittyvät yleisen kasvun ja ajattelun kehittymisen myötä. Shafferin (1988, 531–532) käsityksen mukaan Kohlberg ja Piaget jakavat moraalin kehitykseen vaiheisiin, jotka erityisesti Piagetin mallissa ovat ikäsidonnaisia ja etenevät tietyssä järjestyksessä. Piagetin mukaan ihminen saavuttaa moraalisen kypsyyden viimeistään 12 vuoden iässä. Ylemmältä moraalin tasolta ei voi palata takaisin alemmalle tasolle. Shafferin (1988, 535) mukaan Kohlbergin mallissa moraalit määritteleviä vaiheita on enemmän kuin Piagetin mallissa. Kohlbergin esittämät vaiheet ovat vähemmän ikäsidonnaisia - kaikki ihmiset eivät koskaan saavuta teorian ylimpiä tasoja. Kohlberg havaitsi, että lapsen saavuttaessa Piagetin autonomisen moraalin tason, jolloin moraalin kehittymisen tulisi olla täydellistä, kehitys ei kuitenkaan vielä pysähdy. Moraali kehittyy jatkuvasti koko aikuisiän ajan. Shaffer (1988, 532) pohtii, onko moraalin kehitys kognitiivisen kehityksen vai sosiaalisten kokemusten tuote. Piagetin mukaan kyse on molemmista. Yksilön kognitiivinen kehitystaso on merkittävä tekijä moraalin kehityksessä sekä Piagetin että Kohlbergin teorioissa. Sosiaalisen ympäristön vaikutus moraalit on Piagetin mukaan ikäsidonnaista sosiaalisten kokemusten määrän karttuessa vähitellen.

Kohlberg ja Piaget käyttivät moraalidilemmeja tutkimuksiinsa. Piagetin moraalidilemmeat (ongelma, johon on olemassa vähintään kaksi mahdollista vastausta) olivat lasten omaan elämäntapaan kuuluvia asioita - yli 12-vuotiaat vastaavat yleensä samalla tavalla. Kohlbergin tutkimuksen kohteena olevat henkilöt pohtivat abstraktimpia ja hypoteettisempia ongelmatilanteita, joiden ratkaisusta aikuisillakin on erimielisyyksiä. Ne ovat vaikeatajuisia, eivätkä sovellu kaikenikäisille lapsille. Eri vaikeustason dilemmeat antavat samoilla vastaajilla hieman erilaisia tuloksia. Todellisessa elämässä on paljon erilaisia tilannetekijöitä, jotka määräävät käyttäytymistä moraalit kehitystasoa enemmän. (Helkama, 2001, 182, Aho 1985, 30). Moraali on kulttuuri- ja tilannesidonnaista: mm. erilaiset kulttuuriset ja uskonnolliset käsitykset vaikuttavat ihmisten moraalit käsityksiin - uskonnot ovat jo vuosituhansien ajan vaikuttaneet ihmisten elämäntapaan ja

moraaliin. (Martikainen 2005, 14.) Myös erilaiset elämäntilanteet vaikuttavat moraalisiin päätöksiin.

Kohlberg kritisoi Piagetin näkemystä siitä, että lapsen moraaliarviointeihin vaikuttaisi kaksi itsenäistä tekijää: kognitiivinen ja sosioemotionaalinen. Kohlbergin mukaan kognitiivinen kehitys on merkityksellistä moraalijattelun kannalta ja vaikuttaa myös sosioemotionaaliseen kehitykseen. Helkama on tutkinut sekä Kohlbergin että Piagetin näkemyksiä moraalien kehittymisestä. Hänen mukaansa Piagetin teoriassa lapsen moraalikehityksessä on havaittavissa kaksi erilaista moraalialaa: toisen lain mukainen eli heteronominen ja itsenäinen eli autonominen. Moraalissa on kaksi puolta, kognitiivinen ja sosioemotionaalinen. Heteronomisessa moraalissa korostuu sääntöjen kirjaimellinen ymmärtäminen ja sosioemotionaalisesti vanhempien ehdoton kunnioittaminen. Autonomisessa moraalissa ymmärretään aikomusten, motiivien ja tarkoitusten olennaisuus. Piaget sanoo, että autonominen moraaliala perustuu tasa-arvoiseen vuorovaikutukseen vertaisryhmässä. (Helkama, 2001, 180-182).

3.12. UUDEMPAA KOHLBERGIN TEORIASTA

Kohlbergin teoria on vieläkin ajankohtainen. Monet tutkimukset ovat osoittaneet, että Kohlbergin teorian mukaiset moraaliarviointien tasot kehittyvät hänen esittämässään järjestyksessä. Moraalin ylemmät tasot saavutetaan vasta alempien vaiheiden toteuduttua ja saavutetaan noin 16 vuoden iässä tai vasta aikuisena. Moraalinarvioinnit seuraavat kognitiivisen kehityksen mallia ja etenevät konkreettisesta abstraktiin, biologista kypsymistä edellytetään kynnysvaiheissa. (<http://www.uta/avoinyliopisto>). Piaget ja Kohlberg edustavat kognitiivisen psykologian ajattelutapaa, jossa moraaliala samaistetaan älykkyyteen. Moraalin kehittyminen on osa yksilön ajattelun ja kognitiivisen kehityksen osia. Kohlbergin ja Piagetin mukaan moraalialaa voidaan parhaiten arvioida tutkittaessa ajattelua ja moraalialaa päättelykykyä. Kaksikon päätelmät korostavat kuitenkin liikaa moraalien kognitiivista näkökulmaa. Moraaliteoriassa tulisi huomioida myös

tunteiden ja mielikuvituksen arvo. Moraali on tilannesidonnaista liittyen enemmän tunteisiin ja kokemuksiin kuin kognitioon. (Helavirta 2012, 150). Kaikkiällä maailmassa lapset käyvät läpi samanlaiset ikään, fyysiseen, sosiaaliseen, moraaliseen ym. kontekstiin liittyvät vaiheet. Eri yhteisöissä on kuitenkin erilaiset odotukset siitä, kuinka lasten tulisi käyttäytyä. (James & James, 2012).

Vanhempien antamaa käyttäytymiseen ja moraalisiin liittyvää esimerkkiä voimakkaampi on usein sisarusten tai vertaisryhmän esimerkki lapsen sosiaalistuessa. Empatia ja moraalikäsitteiden ymmärtäminen kehittyvät paremmin sisarusuhteissa. Sisarukset opettavat toisilleen myös omistamista, oikeudenmukaisuutta, jakamista ja toisten huomioonottamista. Sisarusten kanssa kielelliset ja tiedolliset kyvyt kehittyvät nopeammin kuin muiden ihmisten kanssa. Lapset, joilla on useita sisaruksia, erottavat jo varhain valheen totuudesta. Sisarukset ovat merkittävimpinä tekijöitä lapsen sosiaalistumisprosessissa kaikissa kulttuureissa ja sosiaaliluokissa, sanoo Rannikko (2008, 13-36.) Sisarusten lailla toimii myös vertaisryhmä. Kouluikäinen lapsi vertaa itseään ja omia toimintojaan muihin lapsiin. Kavereiden mielipiteet omaksutaan, samaistumisen kohteina eivät enää ole vanhemmat, vaan kaverit – vertaisryhmä. Lapsi asettaa itselleen tavoitteita, joiden mukaan hän haluaa kehittyä. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 14; Hinkka ym. 2009, 73–116.)

Kasvatustapoja on erilaisia. Salliva vanhempi ei juurikaan kontrolloi lapsensa elämää eikä ole varma siitä, kuinka lapsen sopimattomaan käyttäytymiseen tulisi reagoida. Autoritaarinen kasvattaja taas käyttää kovia rankaisukeinoja, eikä arvosta lapsen tahtoa tai mielipiteitä. Lasta kunnioittava kasvatustapa on sallivan ja autoritaarisen välimuoto. Kasvatukseen tulisi olla johdonmukaista ohjaamista, rakkautta, hyväksyntää ja selkeitä rajoja. Auktoritatiivinen kasvatustapa edellyttää vanhemman ja lapsen päivittäistä rakentavaa kommunikointia. (Juusola, 2011, 15; Kyrönlampi-Kylmänen, 2010, 112.) Keltikangas-Järvisen (2010, 180–182) mukaan salliva kasvatustapa ilman riittäviä rajoja saattaa aiheuttaa aggressiivista käyttäytymistä. Epäjohdonmukaisuus kasvatuksessa lisää ongelmia.

Ohjaavassa kasvatuksessa ovat keskeisinä keskustelu, kannustaminen ja kiinnostuminen lapsen elämästä. Lasta ohjataan halutunlaiseen käyttäytymiseen. Sallivassa kasvatuksessa vanhempien asettamat rajoitukset ovat keskeisiä, autoritaarisessa kasvatuksessa taas vanhempien rankaisukeinot, mm. fyysinen rankaisu ja oikeuksien rajoittaminen sekä lapsen aineellinen palkitseminen. Kotikasvatuksen ja perheenkiinteyden välissä on yhteys: lapsuuden kodin kasvatuskäytännöt vaikuttavat nuoren sitoutumiseen omaan perheeseensä. Vuonna 2012 nuorisosta 66 % tunsi kuuluvansa perheeseen erittäin kiinteästi, sanoo Myllyniemi, (2012, 34–35.)

Durrant (2011) mainitsee, että varsinkin fyysinen rankaiseminen käyttäytymisen ohjaamisessa voi aiheuttaa emotionaalisia ongelmia, kuten pelkoa tai vihamielisyyttä. Rankaisemisella on usein pitkäaikaisia negatiivisia vaikutuksia, jotka voivat tuottaa aggressiivista käyttäytymistä (Smith, 2013). Fyysinen rankaiseminen ennustaa negatiivista käyttäytymistä tulevassa elämässä. Teoriaa tukevassa kirjallisuudessa on viitteitä siitä, että fyysinen rangaistus voi häiritä moraalin sisäistämistä, mielenterveyttä ja kognitiivista kehitystä. Se voi myös edistää aggressiivisuutta (Durrant, 2011, 43).

Moraaliset kysymykset ja niiden sisältämät ristiriidat edellyttävät moraalista järkeilyä. Moraalijärkeily on kokemustiedon tai hiljaisen tiedon sukulaisuutta, käytännön viisautta, jossa tulisi ottaa huomioon myös kielen, logiikan, tietoisuuden ja toiminnan tasot. Tärkeintä lapsen moraalisessa kehittämisessä on se, että lapsi saa kokea olevansa arvokas yksilö (Kalland 2007, 72; Hautamäki 2011, 29; Rusanen 2011, 30).

Lapsen moraalinen ajattelu kehittyy keskilapsuudessa. Ymmärrys oikeasta ja väärästä oivalletaan kahdessa vaiheessa: aluksi sisäistetään moraalin rajoitukset ja ehdottomuus, sitten moraalinen suhteellisuudentaju keskilapsuuden loppuvaiheessa, jolloin moraalinen arviointi muuttuu joustavammaksi. Keskilapsuuden (7-8 vuotta) aikana lapsen ajattelu kehittyy moraalille tasolle. Käsitys oikeasta ja väärästä muodostuu

kahdessa vaiheessa. Ensin omaksutaan moraaliset rajoitukset ja moraalinen ehdottomuus, josta keskilapsuuden loppuvaiheessa kehittyy suhteellisuudentaju ja moraalinen arviointi muuttuu joustavammaksi. Moraalinen arviointi kehittyy rinnakkain roolinottokyvyn kanssa. Keskilapsuudessa omatunto kehittyy ulkoisesta säätelystä sisäiseen kontrolliin. Syyllisyys, katumus ja itsekriittisyys liittyvät moraaliarviointeihin. (Pulkkinen 2010, 114-116.) Moraalikehityksen tutkimus korostaa empatian, katumuksen ja syyllisyyden olennaisuutta. Heberleinin (2010, 33) mukaan moraalisisessa järkeilyssä tarvitaan älykkyyttä, tunnekapasiteettia ja kuvittelukykyä. Myönteisten moraalisten kokemusten saaminen on tärkeää. Toisten tunteiden myötäelämisessä lapsi oppii empatiaa ja oppii toimimaan toisten hyväksi. Vastuuntunto ja muista huolehtiminen kehittyvät. Lapsi saa tunteen sosiaalisesta osaamisesta toimiessaan omantuntonsa mukaisesti. Omatunto estää lasta osallistumasta epäsosiaalisiin ja vahingollisiin tekoihin, kun valvontaa ei ole. (Pulkkinen 2010, 116.) Kasvatus on sosiaalinen tapahtuma, joka on riippuvainen ajasta ja ympäristöstä, sanoo Cheal (2008, 96). Moraali kehittyy periaatteessa hyvinkin samanlaisena kaikkialla maailmassa Kohlbergin teorian mukaisesti. Moraali on kuitenkin sidonnaista kulttuuriin, aikaan ja perinteisiin.

Hannele Forsbergin (2012) mukaan moraalista järkeilyä edeltävät ainakin moraalisten kysymysten ja niiden sisältämien pulmien ja ristiriitojen tunnistus. Forsbergin ajatus on, että moraalijärkeily on kokemustiedon tai hiljaisen tiedon sukulaisuutta, käytännön viisautta, mutta hän liittää moraaliseen järkeilyyn myös kielen, logiikan, tietoisuuden ja toiminnan. Forsbergin mukaan moraalijärkeilyn käsite liittyy kognitiivispsykologiseen kiinnostukseen moraalijättelun kehityksestä sekä vanhaan moraalifilosofiseen etiikan keskusteluun. (Forsberg 2012, 14-17.)

Martela ja Ryan (2015) sanovat, että ihmisillä on synnynnäinen tarve tehdä hyvää kanssaihmisilleen. Toiselle ihmiselle hyvän asian tekeminen antaa hyvän mielen. Vapaaehtoisuus, kyky toimia ja läheisyys voidaan ymmärtää psykologisiksi perustarpeiksi. Esimerkiksi rahan käyttäminen toisten

hyväksi tuo mielihyvää. Jonkun toisen ihmisen tekeminen onnellisemmaksi lisää omaa onnellisuutta. Kyseessä voi olla peräti yksi ihmisen perustarpeista. Helsingin yliopiston tutkijaprofessori Frank Martelan mukaan ihmiset ovat evoluution kautta muodostuneet olennoiksi, jotka kokevat tyydytystä siitä, että he tekevät hyvää toisille ihmisille. Epäitsekäs ihminen voi paremmin.

4. TUTKIMUSTULOKSIA

4.1 KODIN EMOTIONAAALISEN ILMAPIIRIN, LOOGISEN AJATTELUN, PERSPEKTIIVINOTTOKYVYN JA MORAALIN KEHITTÄMISEN VÄLINEN YHTEYS

Yli-Luoma (1990) tutki kodin vaikutusta loogisen ajattelun ja moraalien kehittämiseen Saksassa, Suomessa, Hollannissa ja Irlannissa. Tulosten mukaan loogisen ajattelun vaikutus moraaliseen ajatteluun oli merkittävä. Jos looginen ajattelu ei ollut riittävän kehittynyt, ei ollut odotettavissa, että lapset saavuttaisivat moraalisen ajattelun korkeampia tasoja. Kodin vaikutus loogisen ajattelun kehittämiseen oli selkeä, vaikkakin Suomessa kodin vaikutus oli vähäisempi kuin muissa maissa, johtuen ilmeisesti heikommasta kiintymyssuhteesta vanhempiin. Suomalaisten kotien vaikutus suoraan moraalien kehittämiseen oli tutkimuksen mukaan voimakkaampi kuin muiden maiden lapsilla. Vanhempien antamat arvot ja säännöt hyväksyttiin ilman, että loogista ajattelua olisi käytetty välineenä moraalissa ajattelussa. Loogisen ajattelun taitojen jättäminen käyttämättä viittasi siihen, että lapset yrittivät olla kuuliaisia vanhemmilleen saadakseen kiintymiskohteensa hyväksynnän. (Yli-Luoma 1990, 133-134.) Kodin emotionaalinen ilmapiiri vaikuttaa erittäin merkittävästi perspektiivinottokyvyn (empatiaan) ja moraalisen ajattelun kehittämiseen sekä merkittävästi loogisen ajattelun kehittämiseen. Loogisella ajattelulla ei ole selvää yhteyttä perspektiivinottokykyyn. Tulokset vastasivat Kohlbergin teoriaa siitä, että loogisen ajattelun ja rooliottokyvyn kehitys ovat ehtona moraalisen ajattelun kehittämiseksi (Mäkelä, 2000, 66).

Selman (1971) tutki 8 - 10 -vuotiailla lapsilla (N=60) rooliottokyvyn vaikutusta moraalien kehittämiseen. Tutkimuksen mukaan vastavuoroisen rooliottokyvyn kehittyminen on moraalien ajattelun kehittämisen välttämätön ehto. Mitä parempi rooliottokyky, sitä korkeampi moraalisen ajattelun taso. Lapsi, jonka mentaalinen ikä on noin kymmenen vuotta, alkaa käyttää vastavuoroista rooliottokykyä tehdessään konventionaalisia moraalisia arvostelmia. Älykkäämmät lapset todennäköisesti kehittävät tämän taidon

kronologiselta iältään aiemmin. (Selman 1971, 79-91.) Kalliopuskan (1983 b) tutkimuksessa suomalaisten 9 - 12 -vuotiaiden lasten (N=363) empaattisuuden kehitymisestä todetaan, että keskimmäiset lapset ovat empaattisempia kuin ensimmäiset lapset. Neljännet tai viidennet lapset ovat vähemmän empaattisia, koska he saavat vähemmän huomiota osakseen. Sosiaaliryhmittäin ei todettu eroja lasten empatiassa. (Kalliopuska 1983, 98.)

Yli-Luoman (1990) tutkimuksessa todettiin, että loogisen ajattelun vaikutus moraaliseen ajatteluun on merkittävä. Loogista ajattelua parempi moraalijattelu selittäjä on kuitenkin perspektiivinottokyky. Tulos tukee Selmanin (1971) teoriaa siitä, että perspektiivinottokyky on ehtona moraalisen ajattelun kehitymiselle. Turvallisella kiintymyssuhteella on erittäin merkitsevä vaikutus lapsen moraalien kehittymiseen.

Vanhempiinsa turvallisessa kiintymyssuhteessa olevia lapsia omassa tutkimuksessani on 67,2 %, ambivalentissa suhteessa olevia 23,2 % ja torjutussa 9,5 %. (Mäkelä, 2000, 69). Tulos ei vastaa Yli-Luoman (1995) tutkimuksen tulosta, jossa turvallisessa suhteessa olevia lapsia oli 45,3 %, ambivalentissa (epävakaassa) 42,5 % ja torjutussa suhteessa 12,2 %. Yli-Luoman mukaan lapsi, jolla on turvallinen kiintymyssuhde vanhempiinsa, menestyy koulussa muita paremmin. Myös turvallinen opettajasuhde vaikuttaa koulumenestykseen, vaikkakaan ei yhtä voimakkaasti. Tutkimuksessa oli mukana oppilaita sekä maaseudulta että kaupungista eri puolilta Suomea. (Yli-Luoma 1995, 55, 83.) Oman tutkimukseni tuloksiin saattoi vaikuttaa se seikka, että tutkimuksen aineisto kerättiin vielä suhteellisen turvallisella maaseudulla. Tyttöjen ja poikien kiintymyssuhteessa vanhempiinsa on eroja. Tytöt ovat turvallisemmin kiintyneitä kuin pojat. (Mäkelä, 2000, 78).

Kodin emotionaalinen ilmapiiri vaikuttaa erittäin merkittävästi perspektiivinottokyvyn (empatia) ja moraalisen ajattelun kehittymiseen sekä merkittävästi loogisen ajattelun kehittymiseen. Looginen ajattelu vaikuttaa suoraan moraalin kehittymiseen merkittävämmän kuin

perspektiivinottokyvyn kautta, koska loogisella ajattelulla ei ole selvää yhteyttä perspektiivinottokykyyn. Tulokset vastaavat Kohlbergin teoriaa siinä, että loogisen ajattelun ja rooliottokyvyn kehitys ovat ehtona moraalisen ajattelun kehittymiselle (Yli-Luoma 1990, 133 -134; Mäkelä, 2000, 66). Tyttöjen ja poikien perspektiivinottokyvyssä on selvä ero: tytöt ovat korkeammalla tasolla ja empaattisempia kuin pojat. (Hanson & Mullis; 1985; Mäkelä, 2000, 81). Loogisella ajattelulla ei kuitenkaan ole merkitystä perspektiivinottokyvyn kehittymiselle (Mäkelä, 2000, 82.) Tytöt ovat turvallisemmin kiintyneitä vanhempiinsa kuin pojat. Myös heidän loogisen ja moraalisen ajattelun kykynsä ja perspektiivinottokykynsä ovat kehittyneempiä kuin pojilla. Vanhempien koulutuksella ja sisarusten lukumäärällä ei Mäkelän (2000) tutkimuksen mukaan ole suurtakaan vaikutusta kiintymyssuhteen laatuun, mutta vanhempien kanssa yhdessä vietetty aika ja yhteiset harrastukset vaikuttavat siihen. Lapsille asetetut rajat tuovat turvallisuutta heidän elämäänsä. Television katselu, tietokonepelit ja internetissä surffailu "suurina annoksina" heikentävät moraalista ajattelua. Pojat harrastavat näitä enemmän kuin tytöt. (Mäkelä 2000, 83.) Sen sijaan loogisen ajattelun vaikutus moraalisen ajattelun kehittymiseen on tilastollisesti erittäin merkitsevä. On selkeästi nähtävissä, että korkeammalla loogisen ajattelun tasolla olevat lapset ovat myös moraalisen ajattelun tasolla muita ylempänä (Mäkelä, 2000, 82). Tulos on samansuuntainen kuin Yli-Luoman (1990) tutkimuksessa, jossa todettiin, että loogisen ajattelun vaikutus moraaliseen ajatteluun on merkittävä. Loogista ajattelua parempi moraalijattelun selittäjä on kuitenkin perspektiivinottokyky. Tulos tukee Selmanin (1971) teoriaa siitä, että perspektiivinottokyky on ehtona moraalisen ajattelun kehittymiselle. Turvallisella kiintymyssuhteella on erittäin merkitsevä vaikutus lapsen moraali kehittymiseen.

Kalliopuskan (1983 b) tutkimuksessa suomalaisten 9 - 12 -vuotiaiden lasten (N=363) empaattisuuden kehittymisestä todetaan, että keskimmäiset lapset ovat empaattisempia kuin ensimmäiset lapset. Neljännet tai viidennet lapset ovat vähemmän empaattisia, koska he saavat vähemmän huomiota osakseen. Sosiaaliryhmittäin ei todettu eroja lasten empatiassa. (Kalliopuska 1983, 98.)

Turvallisessa kiintymyssuhteessa olevilla lapsilla on parempi loogisen ajattelun kyky kuin ambivalentissa tai torjutussa suhteessa olevilla. Tyttöjen loogisen ajattelun taso on korkeampi kuin poikien: tyttöjen keskiarvo on 2.11 ja poikien 1.92. Tulos on erittäin merkitsevä ($p < .001$). (Mäkelä, 2000, 81). Regressioanalyysin mukaan kodin turvallinen ilmapiiri vaikuttaa suotuisasti myös perspektiivinottokyvyn kehittymiseen. Tyttöjen ja poikien perspektiivinottokyvyssä on selvä ero; tytöt ovat korkeammalla tasolla (Mäkelä, 2000, 81). Myös Hansonin ja Mullisin (1985) tutkimustulos oli, että tyttöjen ja poikien välillä on eroa perspektiivinottokyvyssä; tytöt ovat empaattisempia kuin pojat. Regressioanalyysin perusteella loogisella ajattelulla ei kuitenkaan ole merkitystä perspektiivinottokyvyn kehittymiselle (Mäkelä, 2000, 82).

Vuonna 2012 Myllyniemen tutkimuksen mukaan lapsista 66 % tunsi kuuluvansa perheeseen erittäin kiinteästi (Myllyniemi, 2012, 34–35), tulos vastaa oman tutkimukseni tulosta, jossa 67,2 % lapsista tunsi olevansa turvallisessa kiintymyssuhteessa vanhempiansa. Myllyniemen (2012, 72) tutkimuksen mukaan lapsuuden kodin tuntee melko paljon rakastavaksi 90 % lapsista, kannustavaksi 87 % ja 85 % sopuisaksi. Tutkimuksen perusteella suomalaisten lasten mielestä lapsuudenkodista saa positiivisen kasvualustan elämään.

Tärkein on ero turvallisesti tai turvattomasti vanhempiinsa kiintyneiden lasten välillä. Brownin ja Wardin (2013, 26-29) mukaan turvallinen kiintymys tarkoittaa kykyä selviytyä elämästä ja he lisäävät kiintymyskohteisiin turvallisen, ambivalentin ja turvattoman lisäksi myös 'sekavan', jossa kasvattajat voivat olla pelottavia tai vaarallisia. Lapsen täytyy olla koko ajan varuillaan siitä, kuinka arvaamattomasti käyttäytyvä huoltaja toimii erilaisissa tilanteissa. Varsinkin mielenterveysongelmaisten, oppimisvaikeuksista kärsivien ja kotiväkivallan keskellä elävien vanhempien lasten elämä on vaikeaa - lapsi saattaa tuntea olevansa vastuussa perheestään. Brown & Ward, (2013) ja Shemmings (2011) sanovat, että turvallisessa suhteessa huoltajiinsa on noin 55% lapsista. Lapsesta on huolehtimassa herkkä ja reagoiva kiintymyskohde. Lapsi voi

osoittaa tarpeitaan ja tunteitaan ja kokea, että häntä ei hylätä. 23% lapsista on ambivalentissa ja 8% turvattomassa suhteessa, jolloin lapset eivät tule toimeen kiintymiskohteidensa kanssa tai vihaavat heitä.

Mäkelän (2000) tutkimuksessa mukaan television katseluun, tietokoneella pelaamiseen ja internetissä surffailuun käytetyllä ajalla ja kiintymyssuhteen laadulla ei ole yhteyttä toisiinsa (Mäkelä, 2000, 81.) Ne kuitenkin vievät aikaa vanhempien ja lapsen välisistä suhteista. On otettava huomioon viimeisten viidentoista vuoden aikainen huima teknologinen kehitys – tietotekniikasta on tullut arkipäiväisempää ja sitä käytetään kaikkialla. Tämä ilmiö vaistämättä vähentää kiintymyssuhteen tai vertaisryhmän ja lapsen yhdessä viettämää aikaa ja heikentää sosiaalisia taitoja.

Oman tutkimukseni mukaan loogisen ajattelun vaikutus moraalisen ajattelun kehittymiseen oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. On selkeästi nähtävissä, että korkeammalla loogisen ajattelun tasolla olevat lapset ovat myös moraalisen ajattelun tasolla muita ylempänä (Mäkelä, 2000, 82). Tulos on samansuuntainen kuin Yli-Luoman (1990) tutkimuksessa, jossa todettiin, että loogisen ajattelun vaikutus moraaliseen ajatteluun on merkittävä. Loogista ajattelua parempi moraalijattelun selittäjä on kuitenkin perspektiivinottokyky. Tulos tukee myös Selmanin (1971) teoriaa siitä, että perspektiivinottokyky on ehtona moraalisen ajattelun kehittymiselle. Turvallisella kiintymyssuhteella on erittäin merkitsevä vaikutus lapsen moraalin kehittymiseen.

Krebsin ja Gillmoren (1982) tutkimuksessa arvioidaan kognitiivisen kehityksen, roolinottokyvyn ja moraalisen ajattelun välistä suhdetta (N=51, ikäjakauma 5-14 vuotta). Tulokset tukevat Kohlbergin ajatusta siitä, että kognitiivinen kehitys on roolinottokyvyn kehittymisen välttämätön ehto. Moraalinen ajattelu ei tämän tutkimuksen mukaan ole kovinkaan tiiviissä yhteydessä roolinottokykyyn eikä kognitiiviseen ajatteluun. (Krebs & Gillmore 1982, 877 – 886.)

Walkerin (1980) mukaan moraalinen kehitys perustuu perspektiivinottokykyyn, joka taas perustuu kognitiiviseen kehitykseen. Tutkimuksen mukaan lapsen on oltava kognitiivisessa kehityksessään vähintään alkavassa formaalisten operaatioiden vaiheessa ja perspektiivinottokyvyn kolmannessa vaiheessa voidakseen siirtyä kolmanteen moraalivaiheeseen. Perspektiivinottokyky edellyttää, että on ymmärrettävä, kuinka ihmiset ajattelevat ja käyttäytyvät toisia ihmisiä kohtaan. Moraalinen ajattelu edellyttää syvempää ymmärrystä siitä, kuinka ihmisen tulisi ajatella ja käyttäytyä. (Walker 1980, 137.)

Berglingin (1978) ja Munckin (1979) tutkimukset vahvistavat kotitaustan, loogisen ajattelun ja koulumenestyksen kausaalisen järjestyksen. Kodit auttavat oppilaita menestymään paremmin koulussa ja kehittämään loogisen ajattelun kykyä. Vanhempien kannustaminen näkyy heidän asenteissaan ja kiinnostuksessaan sitä kohtaan, mitä lapsi on tekemässä. Vanhempien koulutuksellinen ja ammatillinen tausta vaikuttavat sekä lapsen saamaan avunantoon että kannustukseen. (Yli-Luoma 1990, 37 – 40.)

Hansonin ja Mullisin (1985) tutkimuksessa oli mukana 330 nuorta ikävuosien 12 ja 20 väliltä. Heidän tutkimuksensa mukaan emotionaalinen empatia ja moraalisen ajattelun joustavuus eivät ole yhteydessä toisiinsa. Tytöt ovat empaattisempia kuin pojat, varsinkin varhaisemmassa nuoruusiässä. Moraalisen ajattelun joustavuus korostuu myöhemmällä iällä varsinkin poikien ajattelussa, ei kuitenkaan merkittävästi. (Hanson & Mullis, 1985, 181-188.)

Ajattelu kehittyy moraaliselle tasolle keskilapsuudessa, noin 7-8 vuoden iässä. Moraali kehittyy kahdessa vaiheessa: ensin moraalijattelu opitaan vanhemmilta, sitten lapselle kehittyy kyky itsenäiseen moraalijatteluun. Moraalinen ajattelu muuttuu vähitellen joustavammaksi. Roolinottokyvyn kehittyminen liittyy moraalien kehitykseen. Kyky empatiaan, vastuuntuntoon ja omatuntoon kehittyvät ulkoisesta sisäiseen säätelyyn, vanhemmilta opitusta siirrytään omaan moraalijatteluun. (Pulkinen 2010, 114-116.)

Perspektiivinottokyky, empaattisuus, on tärkeä tehtäessä moraalisia ratkaisuja. On pystyttävä asettumaan toisen henkilön asemaan ja ajattelemaan asioita hänen kannaltaan. Loogisen ajattelun kehittyneisyys ei tutkimukseni mukaan vaikuta perspektiivinottokyvyn kehittymiseen, joka näyttää tulevan enemmän kodin kautta. Ilmeisesti kodin antamalla mallilla on tässä asiassa suuri osuus. Looginen ajattelu on edellytyksenä sille, millaisia moraalisia ratkaisuja yksilö tekee, mutta kodin vaikutus moraalijatteluun on suurempi kuin loogisen ajattelun vaikutus. Lapset yrittävät olla kuuliaisia vanhemmilleen.

Sosiaaliset taidot ja sosiaalinen kompetenssi tarkoittavat kykyä tulla toimeen erilaisten ihmisten kanssa. Kyky toimia ryhmässä, kyky asettua toisen asemaan ja sosiaalisten tilanteiden analysointi liittyvät sosiaalisiin taitoihin. Ongelmanratkaisutaito, neuvottelu- ja sovittelukyky ja kyky tehdä kompromisseja ovat osana sosiaalisia taitoja (Keltikangas- Järvinen 2012: 49–50). Sosiaalisten taitojen harjoittelu alkaa kotona ja käyttäytymiseensä palautetta saanut lapsi oppii ymmärtämään, miten toisten ihmisten kanssa tulee käyttäytyä. (Rannikko 2008, 13- 36.) Empatia viittaa emotionaaliseen kykyyn eläytyä toisen ihmisen asemaan. Tähän liittyy kognitiivinen prosessi - oivallus siitä, että on mahdollista eläytyä toisen ihmisen tunteisiin. (<http://gebauer-karl.de/kindheitsmuster-empathie-wie-kinder-pro-soziales-verhalten-lernen/en>.)

4.2 SISARUSTEN JA VERTAISRYHMÄN VAIKUTUS

Mäkelä (2000) tutki sisarusten määrän vaikutusta kiintymyssuhteen laatuun muodostamalla kolme luokkaa, joista 73:lla ei ole sisaruksia, 555 lapsen perheessä on 2 - 4 lasta ja 61 lapsella on kotonaan viisi tai sitä useampia lapsia. Sisarusten lukumäärä ei tutkimukseni mukaan selitä kiintymyssuhteen laatua (Mäkelä, 2000, 77).

Salokangas ja Tamminen (1992) tutkivat sisarusten merkitystä moraalien kehittämisessä. Tutkimuksen mukaan ainoa- ja useampilapsisten perheiden

välillä ei ole tilastollisesti merkitseviä eroja kehitystasossa. Moraalikehitystaso lapsilla, joilla on sisaruksia, on kuitenkin keskimäärin hieman korkeampi kuin ainoilla lapsilla. Luokka-asteen ja koulumenestyksen todettiin olevan yhteydessä moraalien kehittymiseen siten, että ylemmän luokka-asteen oppilaat ja hyvin koulussa menestyvät olivat muita edellä moraalikehityksessä. Tyttöjen kehitys oli edellä poikien kehityksestä - ero eikuitenkaan ollut merkitsevä. (Salokangas & Tamminen, 1992.)

Tytöt ovat turvallisemmin kiintyneitä vanhempiinsa kuin pojat. Myös heidän loogisen ja moraalisen ajattelun kykynsä ja perspektiivinottokykynsä ovat kehittyneempiä kuin pojilla. Vanhempien koulutuksella ja sisarusten lukumäärällä ei Mäkelän (2000) tutkimuksen mukaan ole suurtakaan vaikutusta kiintymyssuhteen laatuun, mutta vanhempien kanssa yhdessä vietetty aika ja yhteiset harrastukset vaikuttavat siihen. Lapsille asetetut rajat tuovat turvallisuutta heidän elämäänsä. Television katselu, tietokonepelit ja internetissä surffailu "suurina annoksina" heikentää moraalista ajattelua. Pojat harrastavat näitä enemmän kuin tytöt (Mäkelä 2000, 83).

Uusimmissa tutkimuksissa kyky toimia ryhmässä, kyky asettua toisen asemaan ja sosiaalisten tilanteiden analysointi ovat tärkeimpiä sosiaalisten taitojen osia. Ongelmanratkaisutaito, neuvottelu- ja sovittelukyky sekä kyky tehdä kompromisseja liittyvät sosiaaliin taitoihin. Myös aika ja kulttuuri vaikuttavat sosiaaliin taitoihin. Uusimpien teorioiden mukaan sisarus- ja vertaissuhteet vaikuttavat lapsen persoonallisuuden ja sosiaalisuuden kehitykseen enemmän kuin suhde vanhempiin.

Norjalaistutkijoiden Aud Toril Melandin, Kaltvedtin ja Reikeråsin (2015) mukaan tytöt itsenäistyvät aiemmin kuin pojat. Erot ovat tutkimuksen mukaan nähtävissä jo kahden vuoden iässä. Esimerkiksi 2-vuotiaiden tyttöjen sosiaaliset ja kielelliset taidot olivat kehittyneempiä kuin samanikäisten poikien. Tytöt sopeutuivat paremmin päiväkotien rutiineihin ja osallistuivat keskittyneemmin ja innokkaammin sosiaaliseen toimintaan.

Lasten sosiaaliset taidot ja yhteiset toiminnot ovat yhteydessä kielelliseen käsityskykyyn ja motorisiin taitoihin. Tyttöjen paremmat kielelliset kyvyt vaikuttavat tyttöjen paremmuuteen muissakin sosiaalisissa taidoissa. Myös lapsen kanssa kotona käydyt keskustelut saattavat vaikuttaa tyttöjen kehitykseen. Aikuisten asenteet sukupuolia kohtaan vaikuttavat - tyttöjen ja poikien käyttäytymisestä on erilaisia odotuksia. (Meland, Kaltvedt & Reikerås, 2015.)

Leikillä on merkitsevä osa lapsen sosiaalisessa kehityksessä. Leikeissään lapsi harjoittelee sosiaalista vuorovaikutusta vertaisryhmänsä kanssa, emotionaalisia ja kognitiivisia taitojaan, jotka ovat lapsen sosiaalisen kehityksen edellytyksiä. Leikkiessään lapsi tutustuu maailmaan ja oppii esimerkiksi ryhmässä toimimista, sääntöjä ja tunteiden säätelyä. Leikki voi myös parantaa lapsen itsetuntoa ja mahdollistaa sosiaalisen vuorovaikutuksen ymmärtämisen. Moraalin ja arvojen ymmärtäminen ja empaattisuus kehittyvät leikin avulla. (Jarasto & Sinervo 1997, 205–206.)

4.3 KODIN SOSIOEMOTIONAALISEN TAUSTAN MERKITYS

Ahon (1990) tutkimuksen mukaan 1-3 -luokkalaisten (N=425) moraalikehityksessä ylemmän sosiaaliluokan lapset ovat kehittyneempiä kuin alemman sosiaaliluokan lapset. Perheen koolla ja kodin rakenneominaisuuksilla on vain vähän merkitystä. Älykkyys on tärkeä moraalijattelun kehityksen kannalta; tulokset tukevat sekä Piaget'n että Kohlbergin teoriaa. Tärkeiksi moraalikehityksen selittäjiksi nousevat myös sukupuoli, minäkuva, tovereiden määrä, ikä ja koulusta pitäminen. (Aho 1990, 120-126.) Aho (1993) sanoo jatkotutkimuksessaan, että Kohlbergin teorian mukaisesti 1-2 -luokkalaisten ovat tottelevaisuusvaiheessa, 3-4 -luokkalaisten instrumentaalivaiheessa tai ensimmäisen ja toisen vaiheen välivaiheessa, viidesluokkalaisten instrumentaalisisessa vaiheessa ja kuudesluokkalaisten ovat ohittamassa tämän kehitysvaiheen. Parhaimmat moraalikehityksen selittäjät ovat älykkyys, sosiaalinen asema luokassa ja

minäkäsitys. Sukupuoli, kodin rakenne- ja prosessiominaisuudet, kouluasenteet, opettajan käyttäytyminen ja toveripiiri selittävät vain heikosti moraalikehitystasoa. (Aho 1993, 2.)

Keevesin (1972) mukaan kodin rakenne, vanhempien koulutuksellinen ja ammatillinen tausta (mukaanlukien vanhempien tulotaso) vaikuttaa vanhempien asenteisiin lapsen kasvatusta ja koulutusta kohtaan. Oppilaiden asenteet koulua ja oppimista kohtaan riippuvat paljolti vanhempien suhtautumisesta lapsen koulunkäyntiin. Samanlaisen tuloksen saa myös Yli-Luoma (1990) tutkimuksessaan. Keevesin mukaan vanhempien kannustus ja apu koulunkäynnissä ovat tärkeimpiä koulumenestyksen ennustajia. (Yli-Luoma 1990, 39 – 43.)

Mäkelän (2000) mukaan vanhempien kanssa yhdessä vietetty aika on tärkeä kiintymyssuhteen laadun kannalta. Tutkittaessa lasten ja heidän vanhempiansa yhteistä ajankäyttöä huomioitiin, kuinka paljon heillä on yhteisiä harrastuksia: 48 %:lla ei lainkaan, 38,2 %:lla yksi yhteinen harrastus ja lopuilla 13,8 %:lla kaksi tai useampia harrastuksia. Korrelaatio kiintymyssuhteen laadun ja yhteisten harrastusten välillä on merkitsevä. Luku ei ole suuri, mutta merkitsevyyttä lisää otoksen suuruus, 689 oppilasta. (Mäkelä 2000, 81.) Vanhempien koulutus ja sisarusten lukumäärä eivät vaikuta moraalitasoon, mutta vanhempien ja lasten yhdessä viettämä aika vaikuttaa siihen myönteisesti. Tyttöjen moraalitaso on merkittävästi korkeammalla tasolla kuin poikien. Tulos tukee Salokankaan ja Tammisen (1992) tutkimusta, jonka mukaan sisarusten lukumäärä ei vaikuta moraalikehityksen tasoon ja tyttöjen moraalikehitys on edellä poikien kehityksestä.

Vanhempien koulutus ei oman tutkimukseni mukaan vaikuttanut lapsen ja vanhempien väliseen kiintymyssuhteeseen. Tuloksessa on kuitenkin otettava huomioon se, että läheskään kaikki 5-6 -luokkalaiset eivät olleet selvillä vanhempiensa koulutuksesta (isä on työssä puhelinyhtiössä?). Ahon (1990) tutkimuksessa 1. - 3. -luokkalaisten (N=425) moraalikehityksestä todetaan, että ylemmän sosiaaliluokan lapset ovat kehittyneempiä kuin alemman

sosiaaliluokan lapset. Perheen koolla ja kodin rakenneominaisuuksilla on hyvin vähän merkitystä.

Kalalahden (2014) tutkimuksessa kuitenkin todetaan, että vanhempien korkea koulutustaso vaikuttaa hyvinkin myönteisesti lapsen koulumenestykseen, varsinkin tytöillä. Hyvä vuorovaikutussuhde opettajan ja oppilaiden välillä ja hyvät kaverisuhteet ennustavat hyvää koulumenestystä. Kalalahden (2014) tutkimus osoitti koulumenestyksen ja perheen sosioekonomisen aseman vahvan yhteyden. Parhaiten yhteys näkyi äitien koulutustason ja lasten, erityisesti tyttöjen, kouluarvosanojen välillä. Äidin korkeampi koulutus ennusti lapsen koulumenestystä. Yhdeksäsluokkalaisista 48 % menestyi koulussa hienosti, jos perheessä jollakin oli ylempi korkeakoulututkinto, kun taas ammatti- tai lukiokoulutuksen suorittaneiden perheissä kiitettävästi sujuneet opinnot oli noin 21 %:lla lapsista.

Perheessä oleva työttömyys ja asuminen muussa kuin kahden vanhemman perheessä vaikuttivat heikentävästi koulumenestykseen. Tytöt pärjäävät koulussa poikia paremmin. Aikuisilla on erilaisia odotuksia suhteessa tyttöihin ja poikiin. Vanhemmilla ja opettajilla on enemmän odotuksia tyttöjen suhteen. Tyttöjen oletetaan olevan kilttejä ja viihtyvän hyvin koulussa, poikia pidetään vilkkaampina ja keskittymiskyvyttömämpinä. Kalalahden tutkimuksessa tytöistä 57 prosenttia pitivät itseään koulumyönteisinä, pojista vain 48 prosenttia. 47 % tytöistä sai hyviä arvosanoja, pojista 30 %. Kalalahden väitös osoittaa, että kouluarvosanoilla mitattu koulumenestys vaihtelee perhetaustan, perheen sosiaalisen aseman ja sukupuolen mukaan. Kyseessä on kodin kulttuurinen pääoma, joka muuntuu lapsen omaksi pääomaksi kasvuympäristössä. (Kalalahti 2014, 50-51.)

Aikuisen johdonmukainen käyttäytyminen, arjen säännöllisyys ja selkeät rajat käyttäytymiselle, ovat tärkeimpiä ja lapselle eniten turvaa tuottavia asioita. Kiintymyssuhteen syntymisen kannalta on eri tutkijoilla hieman erilaisia käsityksiä, mutta voitaneen ajatella kiintymyssuhteen tärkeimmiksi vuosiksi alle viiden vuoden ikää. Elämänsä turvalliseksi kokeva lapsi

kykenee suhtautumaan avoimesti uusiin tilanteisiin. Hän luottaa siihen, että kiintymyskohde on läsnä ja auttaa tarvittaessa. Äidin tehtävänä on usein lapsen lohduttaminen ja isän tehtävänä on esteiden voittamisessa avustaminen, mutta on kuitenkin todettu, että yksikin turvallinen hoiva- tai kiintymyssuhde voi riittää lapselle, eikä suhteen välttämättä tarvitse olla suhde biologiseen äitiin. Perheen yhdessä viettämä aika ja yhdessä harrastaminen lisäävät turvallisuuden ja yhteenkuuluvuuden tunnetta. Lapset, jotka ovat viettäneet paljon aikaa vanhempiensa kanssa ja ovat saaneet heiltä kannustusta, selviytyvät paremmin sosiaalisissa suhteissaan. Kiintymyssuhteen tehtävänä on suojella lasta vaaran uhatessa. Kiintymysmalli aktivoituu erityisesti stressi- ja traumatilanteissa. Myös toissijaiseen kiintymyskohteeseen, esimerkiksi opettajaan, voi lapsi takertua tuntiessaan olonsa suojattomaksi.

Perheen vaikutus lapsen moraaliseen ajatteluun on ainutlaatuinen ja tunneilmapiiriin sidoksissa. Perhe vaikuttaa yksilön roolinottokykyyn ja haluun tehdä moraalisia päätelmiä. Lasten on mahdollista saavuttaa korkeampia moraalisen ajattelun tasoja kuin heidän vanhemmillaan on. (Powers 1988, 209 – 219.) Uusikylän (<http://www.megamedia.fi/fi/sisainen-turvallisuus-ja-positiivinen-minakuva-kari-uusikyla/>) mukaan kodin turvallinen ilmapiiri on tärkein tekijä syrjäytymisen ehkäisyssä. Kotona lasta tulisi kuunnella ja hänestä pitäisi välittää ja kotona pitäisi lapsen käyttäytymiselle asettaa rajat.

5. TUTKIMUKSEN TULOSTEN ARVIOINTIA

Kodin emotionaalinen ilmapiiri vaikuttaa sosiaalisiin taitoihin ja loogiseen ajatteluun, jotka ovat edellytyksenä moraalisen ajattelun kehittymiselle. Vanhat teoreetikot: Bowlby, Selman, Piaget ja Kohlberg esittävät teorioissaan kehityksen jakautuvan erilaisiin vaiheisiin, ja heidän esittämänsä teorit ovat yhä pienin poikkeuksin voimissaan. He ehkä liiankin tiukasti sitovat teoriansa tiettyihin ikävuosiin – teorit ovat sinänsä vieläkin käyttökelpoisia, mutta arvosteluakin esiintyy.

Kohlberg ja Piaget samaistavat moraalin älykkyyteen. Moraalin kehittyminen liittyy heidän mukaansa kykyyn ajatella ja kognitiiviseen kehitykseen. He sanovat, että moraalitieteellinen ajattelu tai moraalista päättelykykyä havainnoimalla. Jean Piaget painotti vanhemmuuden merkitystä Kohlbergia enemmän.

Bowlby puhuu turvallisesta, epävakasta ja torjuvasta kiintymyssuhteesta. Tutkimuksissa ei nykyään juurikaan puhuta epävakasta, ambivalentista kiintymyssuhteesta, vaan vain turvallisesta ja torjuvasta. Bowlbyn mukaan oma perhe ja lapsen tärkein kiintymyskohde, äiti, ovat tärkeimpiä tekijöitä lapsen sosiaalisuuden, loogisen ja moraalisen ajattelun kehittymiselle. Uudemmissa tutkimuksissa esitetään, että yksikin kiintymyssuhde johonkin aikuiseen voi riittää ja että sisarus- ja vertaissuhteella on suurempi vaikutus lapsen persoonallisuuden ja sosiaalisuuden kehitykseen kuin vanhempien antamalla esimerkillä.

Perherakenteen muuttuminen, joka nykyään on yleisempää kuin aiemmin, saattaa vaarantaa kiintymyssuhteen muodostumisen ja vaikuttaa kiintymyssuhdejärjestelmän käynnistymiseen uudella tavalla. Kiintymyssuhteiden kehittämisessä on tärkeää vuorovaikutussuhteiden pitkäaikaisuus ja jatkuvuus. Lasten lahjakkuuseroja, kehityksen monimuotoisuutta ja erilaisia kiinnostuksen kohteita pystytään ymmärtämään kiintymyssuhteiden tuntemisen kautta. Lapsen tunne siitä, kokeeko hän olonsa turvalliseksi vai turvattomaksi, on aikuisen vastuulla. Jokapäiväisen

elämän säännölliset rutiinit tuovat turvallisuutta lapsen elämään. Vaikka vanhempien asettamien sääntöjen noudattamista vastaan kapinoidaan, lapset kokevat rajat huolenpitona ja välittämisenä. Kiintymyssuhteen syntymisen kannalta otollisimmista ikävuosista on eri tutkijoilla hieman erilaisia käsityksiä, mutta voitaneen ajatella kiintymyssuhteen tärkeimmiksi vuosiksi alle viiden vuoden ikää.

Perspektiivinottokyky, roolinottokyky ja empatia tarkoittavat toisen ihmisen kunnioittamista, ymmärtämistä, toisen kuuntelemista ja toisen puolesta toimimista, asettumista toisen asemaan. Empaattinen ihminen eläytyy toisen ihmisen ajatus- ja tunnemaailmaan. Perspektiivinottokyky vaikuttaa moraaliseen ajatteluun ja sen kehitysvaiheet ennustavat tehokkaasti moraalista ajattelua. Empatian oppiminen tarvitsee suoraa vahvistamista palautteena omaan käyttäytymiseen: sijaisvahvistamista ja itsevahvistamista.

Lapsi saa palautetta käyttäytymisestään siitä, millaisia seurauksia tietynlaisesta käyttäytymisestä on. Useimmiten lapsi valitsee käyttäytymistavan, jolla on positiivisia seurauksia. Empatia voi olla affektiivista, tunteisiin liittyvää tai kognitiivista, tietoon ja kokemukseen perustuvaa empatiaa. Itsehallinta edellyttää kykyä havaita sosiaalisia tilanteita sekä kognitiivisesti että empaattisesti, omien aikomusten, tunteiden ja ajatusten tarkastelua. Empatia, perspektiivinottokyky, omaksutaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa. Sosiaalisen oppimisen teorian mukaan jäljittely, samaistuminen ja mallioppiminen vaikuttavat moraaliseen kehitykseen. Moraalikehitys perustuu toiminnan ja tunteiden mukautumiseen moraalisääntöjä vastaaviksi. Bandura korosti sosiaalisia muuttujia käyttäytymisen ja persoonallisuuden määrääjinä.

Sosiaalisten taitojen harjoittelu alkaa kotona jo varhaisessa lapsuudessa. Sosiaalisia taitoja (sosiaalinen kompetenssi) opitaan alusta alkaen vuorovaikutuksessa vanhempien, sisarusten ja kavereiden kanssa. Kyky toimia ryhmässä, asettuminen toisen asemaan ja sosiaalisten tilanteiden analysointi ovat tärkeitä sosiaalisia taitoja. Ongelmanratkaisutaito,

neuvottelu- ja sovittelukyky ja kyky tehdä kompromisseja liittyvät sosiaalisiin taitoihin. Sosiaalisesti pätevää vuorovaikutuksena on omien päämäärien ja tavoitteiden saavuttaminen säilyttäen myönteiset vuorovaikutussuhteet toisiin ihmisiin. Oman toiminnan sosiaalisia seuraamuksia pitäisi pystyä ennakoimaan. Hyvät sosiaaliset taidot näkyvät lapsen kyvyssä olla luontevasti kanssakäymisissä toisten kanssa. Salmivallin mukaan sosiaalisesti päteviä vuorovaikutuksen muotoja ovat omien päämäärien ja tavoitteiden saavuttaminen säilyttäen kuitenkin myönteiset vuorovaikutussuhteet toisiin ihmisiin. Oman toiminnan sosiaalisia seuraamuksia pitäisi pystyä ennakoimaan. Aika, kulttuuri ja kotitausta vaikuttavat sosiaalisiin taitoihin.

Loogisen ajattelun taitoa voidaan pitää yksilön tiedon prosessointia ja toimintaa kuvaavana ominaisuutena. Tärkeitä moraalikehityksen selittäjiä ovat loogisen ajattelun lisäksi myös sukupuoli, minäkuva, tovereiden määrä, ikä ja koulusta pitäminen. Moraalisen ajattelun kannalta kognitiivista kehitystä pidetään ratkaisevan tärkeänä, koska se ohjaa myös sosio-emotionaalista kehitystä.

Varhaisen kiintymyssuhteen laatu vaikuttaa merkittävästi lapsen psyykkiseen kehitykseen ja voi olla ihmisen koko elämään vaikuttava tekijä. Kiintymyssuhde on lapsen ja aikuisen välinen erityinen tunneside, jota on tutkittu lasten ja aikuisten kannalta eri näkökulmista. Kiintymyssuhteen syntymisen kannalta on eri tutkijoilla hieman erilaisia käsityksiä, mutta voitaneen ajatella kiintymyssuhteen tärkeimmiksi vuosiksi alle viiden vuoden ikää.

Kohlberg ja Piaget edustavat kognitiivisen psykologian suuntausta, jossa moraalit samaistetaan älykkyyteen. Piaget painotti vanhemmuuden merkitystä enemmän kuin Kohlberg. Heidän mukaansa lapselle voi riittää yksikin turvallinen kiintymyssuhde, joka ei välttämättä ole suhde biologiseen äitiin. Uudemmissa tutkimuksissa on todettu, että vertaissuhteet vaikuttavat lapsen persoonallisuuden ja sosiaalisuuden kehitykseen enemmän kuin lapsen vanhemmat. Siispä pääasiallisia vaikuttajia

sosiaalisuuden kehittymiseen ovat toiset lapset, joita lapsi pyrkii jäljittelemään.

Perspektiivinottokyky, roolinottokyky ja empatia tarkoittavat toisen ihmisen ymmärtämistä, toisen kuuntelemista ja toisen puolesta toimimista - asettumista toisen asemaan. Empaattinen ihminen eläytyy toisen ihmisen ajatus- ja tunnemaailmaan. Perspektiivinottokyky vaikuttaa moraaliseen ajatteluun ja sen kehitysvaiheet ennustavat tehokkaasti moraalista ajattelua. Empatian oppiminen tarvitsee vahvistamista - suoraa vahvistamista palautteena omaan käyttäytymiseen, sijaisvahvistamista ja itsevahvistamista.

Lapsi saa palautetta käyttäytymisestään siitä, millaisia seurauksia tietynlaisesta käyttäytymisestä on. Useimmiten lapsi valitsee käyttäytymistavan, jolla on positiivisia seurauksia. Empatia voi olla affektiivista, tunteisiin liittyvää tai kognitiivista, tietoon ja kokemukseen perustuvaa empatiaa. Itsehallinta edellyttää kykyä havaita sosiaalisia tilanteita sekä kognitiivisesti että empaattisesti, omien aikomusten, tunteiden ja ajatusten tarkastelua. Empatia, perspektiivinottokyky, omaksutaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa. Sosiaalisen oppimisen teorian mukaan jäljittely, samaistuminen ja mallioppiminen vaikuttavat moraaliseen kehitykseen. Moraalikehitys perustuu toiminnan ja tunteiden mukautumiseen moraalisääntöjä vastaaviksi. Bandura korostaa sosiaalisia muuttujia käyttäytymisen ja persoonallisuuden määrääjinä.

Sosiaaliset taidot ovat erilaisiin tilanteisiin sopivaa sanallista tai sanatonta käyttäytymistä, johon toinen yksilö reagoi positiivisesti. Vanhemmat ovat ensimmäisiä ja tärkeimpiä sosiaalisten taitojen opettajia lapsille ohjatessaan lapsiaan tietoisesti antaen ohjeita käyttäytymisestä ja näyttämällä mallia sosiaaliseen kanssakäymiseen muiden ihmisten kanssa. Paras kasvatuksen muoto on lapsilähtöinen ja kestävä, lämmin ja kiintymyksestä kertova kasvatusta. Kouluikäisellä lapsella sosiaalinen kehitys ja itsenäistymispyrkimykset ovat voimakkaimmillaan, lapsi samaistuu omaan

ikäryhmäänsä, vertaa itseään jatkuvasti ikätovereihinsa, joiden mielipiteet vaikuttavat vahvasti lapsen omakuvaan. Lapsen ikätoverit ovat tärkeitä opettajia. Lapset oppivat katselemalla toisiaan ja kuunnellessaan toistensa puheita. Erityisesti omaa sukupuolta olevia tovereita seurataan.

Kotona omaksutut käyttäytymismallit yhdistetään ystäväystymiseen, seurusteluun ja työhaussa tarvittaviin sosiaalisiin taitoihin, jotka on opittu oltaessa toisten ihmisten kanssa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Sosiaalisen vuorovaikutuksen säännöt ja sosiaalista kehitystä edellyttävät emotionaaliset ja kognitiiviset taidot kehittyvät leikkiessä. Sosiaaliset taidot, mm. käyttäytyminen ryhmässä, sääntöjen ja tunteiden sääntely, kehittyvät ryhmässä.

Sosiaalisia taitoja opitaan syntymästä lähtien vuorovaikutuksessa mm. vanhempien, sisarusten ja kavereiden kanssa ja yksilön sosiaaliset taidot näkyvät hänen kanssakäymisessään toisten ihmisten kanssa. Lapselle pitäisi opettaa tärkeitä sosiaalisia taitoja, mm. itsekunnioitusta, auttavaisuutta, vastavuoroisuutta, jämäkkyyttä, ryhmään liittymistä ja siinä toimimista, ohjeiden ja sääntöjen noudattamista, itsesääntelyä, vastuuntuntoa, empatiaa, myönteisyyttä, ystävällisyyttä, ratkaisukeskeisyyttä, sympatiaa, hienotunteisuutta ja sosiaalista herkkyyttä. Myös eettisyys ja moraali ovat seurausta lapsena saadusta kasvatuksesta. Näistä aineksista syntyvät ihmiset ovat empaattisia, sosiaaliset taidot omaavia.

Lasten oma vertaisryhmä on merkityksellinen. Lapset oppivat paljon seuraamalla ja katselemalla saman ikäisiä ja samalla kehitystasolla olevia lapsia. Kiintymys vertaissuhteissa ei ole automaattista, vaan se on ansaittava. Uusimpien tutkimusten mukaan sosiaalisesti hyväksytyä käyttäytymistä opitaan enemmän vertaissuhteissa kuin oman perheen kanssa. Arvot, asenteet ja käyttäytyminen muokkautuvat vertaissuhteissa ja laajentuvat koskemaan myös kodin ulkopuolista elämää. Sosiaalisten taitojen puutteet johtuvat usein perhetaustasta, eikä sosiaalisessa kanssakäymisessä tarvittava itseluottamus kehity ilman kritiikkiä. Neuvottelu, sovittelu, vetäytyminen tilanteesta ym, ovat sosiaalisesti

taitavan ihmisen parhaita keinoja ratkaista ristiriitatilanteita. Tehokkain toimintamalli otetaan käyttöön joustavasti tilanteen mukaan, toimintamallin tulee olla rakentava, tilanteeseen sopiva ja tehokas. Sosiaalisissa taidoissa on aina mukana myös eettinen ja moraalinen näkökulma. Empatia ja toisen ihmisen kunnioitus, moraalisten arviointien tekeminen kognitiivisten prosessien kautta, sosiaaliset taidot sekä hyvä itsetunto ovat tunneälyn taitoihin vaikuttavia tärkeitä affektiivisiä prosesseja.

Siispä: Uudemmissa tutkimuksissa korostuvat aiempiin tutkimuksiin verrattuna moraalien ja sosiaalisten taitojen kehittämisessä sisarusten ja vertaisryhmän vaikutus, kodin sosioekonominen tausta, sukupuoli, moraalien tilannesidonnaisuus, vanhempien kanssa vietetty aika, vanhempien kannustaminen ja perherakenteen muuttuminen.

6. POHDINTA

Kaiken elämän säilyttäminen ja kunnioittaminen edellyttää moraalia ja eettisiä arvoja. Lapsen kasvattaminen noudattamaan moraalin ja etiikan lakeja on välttämätöntä yhteiskunnan kannalta, jotta rikollisuutta ja toisten ihmisten henkistä ja fyysistä loukkaamista saataisiin vähennetyksi. Nyky-yhteiskunnassa moraalit on höltyneissä ja arvot ovat selkiintymättömiä. Kodin asema lasten kasvattajana on yhä enemmän siirtymässä koululaitokselle. Ainainen kiire ja ihmisten lyhytjänteisyys vallitsevat, eikä toista ihmistä enää kunnioiteta.

Turvallinen koti ja turvallinen suhde omiin vanhempiin on perusta, joka antaa lapselle eväät menestyä elämässä. Vuonna 2000 tehty tutkimukseni perustui juuri tuon turvallisen kodin vaikutukselle lapsen moraalin kehittäjänä. Jokaisella kodilla on emotionaalinen, autoritatiivinen ja moraalinen ilmapiirinsä, joista aiemmassa tutkimuksessani käsiteltiin lähinnä lasten ja vanhempien välistä emotionaalista suhdetta. Loogisen ajattelun taidot ja perspektiivinottokyky ennakoivat moraalin kehittymistä. Nykyään kuitenkin sisarusten ja kaveripiirin vaikutusta korostetaan moraalin ja sosiaalisten taitojen kehittämisessä.

Turvallinen kiintymyssuhde on ensisijaisen tärkeä kasvatettaessa moraalisesti kehittyntä lasta, joka ottaa toisetkin ihmiset huomioon ja kunnioittaa heitä. Kasvattaja antaa lapselle mallin käyttäytymiseen. Joskus malli on ristiriitainen: aikuinen ei itse käyttäydy samalla tavalla kuin lastaan opettaa. Jos näin on, ei ole syytä odottaa, että lapsi käyttäytyisi toivotulla tavalla. Mitä enemmän vanhemmat antavat aikaa lapselle, sitä paremmin lapsi samaistuu vanhempiinsa ja ottaa hänestä mallia. Vanhemman - yleensä toisen ihmisen, elämän, toisen omaisuuden jne. - kunnioittaminen tuntuu olevan katoava luonnonvara, eikä hyviä tapoja pidetä enää niin arvokkaana kuin ennen. Jokaisella ihmisellä on oltava oikeus ja mahdollisuus tuntea itsensä kunnioitetuksi ja arvostetuksi. Vuorovaikutus oman vertaisryhmän kanssa on hyvin merkittävä moraalin kehittämisen kannalta.

Perheen, vertaisryhmän ja kulttuurin vaikutus lapsen moraaliseen kehitykseen on suuri. Vanhemmat ovat yleensä ensimmäisiä lasten ajatusmaailmaan vaikuttavia aikuisia, joiden esimerkin mukaan lapsella voisi olla mahdollisuus kehittyä tasapainoiseksi aikuiseksi. Toisilta ihmisiltä saadusta käyttäytymismallista lapsi saa informaatiota siitä, miten pitäisi käyttäytyä tullakseen hyväksytyksi. Useimmiten sosiaalisten taitojen puutteet johtuvat perhetaustasta. Biologiset vanhemmat eivät välttämättä ole antamassa mallia, vaan lapsella voi olla joku muu kiintymyskohde. Tärkeää on, että lapsella on läheinen suhde vähintään yhteen aikuiseen. Lapsi tarvitsee vanhemmiltaan läsnäoloa ja aikaa. Elämään tulee turvallisuuden tuntua, kun joku aikuinen kuuntelee, auttaa, ymmärtää. Turvattomuus on kuitenkin lisääntymässä. Onko syynä ainainen kiire, joka nykyään tuntuu olevan kaikilla?

Koulumaailmaan siirryttäessä muiden ihmisten vaikutus lapsen käyttäytymiseen voimistuu. Vanhemmat eivät ole enää kovinkaan tärkeitä. Alemmilla luokilla opettaja on jotain suurta ja mahtavaa, myöhemmin käyttäytyminen muovautuu koulutovereiden käyttäytymisen mukaan ja laajentuu koskemaan myös kodin ulkopuolelle ulottuvaa elämää. Harrisin ryhmäsosialisaatioteorian mukaan pääasiallisina vaikuttajina sosiaalisuuden kehittymiseen ovat toiset lapset, joita pyritään jäljittelemään. Sosiaalisessa kanssakäymisessä tarvittava itseluottamus ei kehity, jos kritiikki on liiallista. Nykyvanhempien omat sosiaaliset taidot eivät ole kovinkaan hyviä. Lapsi sisäistää itselleen arvot, normit ja asenteet, joita hänen vanhempansa pitävät tärkeinä. Ilman perheen ja yhteisön yhteisiä sääntöjä elämä muuttuu hankalaksi. Meillä kaikilla on velvollisuuksia toisia ihmisiä kohtaan, mutta meillä on myös oikeus tulla kohdelluksi tasapuolisena perheen tai yhteisön jäsenenä.

Perspektiivinottokyky, empaattisuus, on tärkeä tehtäessä moraalisia ratkaisuja. On pystyttävä asettumaan toisen henkilön asemaan ja ajattelemaan asioita hänen kannaltaan. Loogisen ajattelun kehittyneisyys ei tutkimukseni mukaan vaikuttanut perspektiivinottokyvyn kehittymiseen, joka näyttää tulevan enemmän kodin vaikutuksen kautta. Ilmeisesti kodin

antamalla mallilla on tässä asiassa suuri osuus. Looginen ajattelu on kuitenkin edellytyksenä sille, millaisia moraalisia ratkaisuja yksilö tekee, mutta kodin ja vertaisryhmän vaikutus moraalijatteluun on suurempi kuin loogisen ajattelun vaikutus. Lapset yrittävät olla kuuliaisia vanhemmilleen.

Turvallinen lapsuus auttaa kehittämään terveen ja syvälle juurtuneen moraalin. Vanhemmat toimivat esikuvina antaen aluksi yksinkertaisia käyttäytymissääntöjä, jotka vähitellen muuttuvat monipuolisemmiksi ja voivat siten muodostaa perustan hienopiirteisemmälle moraalin kehitykselle, johon liittyy kyky eläytyä toisten tilanteeseen ja ottaa vastuu omista teoista. Kunnioittamalla itseämme ja toisiamme voimme säilyttää arvonannon, luottamuksen ja arvokkuuden. Ihmiset, jotka kuuntelevat ja yrittävät ymmärtää ja arvioivat toiset kykeneväksi kantamaan vastuun omasta itsestään, pystyvät myös kunnioittamaan kanssaihmissiään. Vanhemmat tai kiintymyskohde ovat ensimmäisiä sosiaalisten taitojen kehittäjiä, mutta myöhemmin korostuvat koulun ja toveripiirin vaikutus.

Ihmisten välisessä sosiaalisessa kanssakäymisessä moraalilla pannaan koetukselle ja se kehittyy. Jokaisella ryhmällä omat pelisääntönsä. Mitä aikaisemmin lapsi saa kokea hyväksyntää ja turvallisuutta pienessä ryhmässä, sitä helpompi hänen on aikuisena kehittyä sosiaalisissa suhteissaan. Sanana kristillinen kasvatus luo selvän rajauksen ajatteluun. Ollaan alueella, jonka perustana on kristinusko. Luomiskertomus ilmaisee ihmisen alkuperän, olemuksen ja tarkoituksen. Ihminen nähdään kokonaisuutena, eikä silloin jätetä mitään pois, oli se sitten hyvää tai paha. Hän on ainutlaatuinen olento luomakunnassa, ja hänellä on vastuu omasta itsestään. Vastuullisuus tekee ihmisestä ihmisen. Oikeutena ja velvollisuutena pidetään ihmisen kykyä kehittää kaikkia inhimillisiä lahjojaan. Hänen tulee myös pitää huolta lähimmäisistään. (Hirsjärvi 1985, 148.)

Turvallinen kiintymyssuhde vaikuttaa myönteisesti loogisen ajattelun kehittymiseen. Siihen liittyvät vanhempien läsnäolo, auttaminen ja mukanaeläminen. Tytöt ovat poikia kehittyneempiä loogisessa ja

moraalisessa ajattelussa sekä perspektiivinottokyvyssä. 11-12 -vuotiaat pojat ovat tässä ikävaiheessa huomattavasti lapsellisempia kuin tytöt. Pojille annetaan ehkä myös enemmän vapauksia, koska perinteisesti ajatellaan heidän olevan tyttöjä vilkkaampia ja kurittomuuksien kuuluvan asiaan. Kohlberg ja Piaget pitivät naissukupuolta huonompana, vaikka useissa tutkimuksissa on todettu, että tytöt ovat edellä kehityksessä kognitiivisissa, sosiaalisissa ja moraalisissa taidoissa.

Lapsen maailmankuvan muodostumisessa on sosiaalisella medially nykyään suuri osuus. Internetistä löytyy mitä tahansa, eikä välttämättä kukaan valvo lasten nettisurffailua. Tutkimuksessani (2000) tuli esille television ja sosiaalisen median vaikutus moraalialle heikentävänä. On myönnettävä, että tietokonepelejä pelatessa looginen ajattelukyky voi kehittyä, mutta miten vaikuttavat taistelupelien kaltaiset ohjelmat moraalin kehittymiseen: on lupa tappaa, kun olio syntyy kuitenkin uudelleen. Television lastenohjelmat ovat täynnä väkivaltaa. Ne ovat hyvin nopeatempoisia ja tilanteet ovat pätkittyjä. Tämä voi myös osaltaan vaikuttaa siihen, että lapset ovat nykyään levottomia ja lyhytjänteisiä. Sosiaalisen median vaikutus lasten elämään on huolestuttavaa. Sillä on hyvätkin puolensa - oppiminen, oppimispelit, helppo yhteys kavereihin – mutta mikään ei voi korvata yhteyttä kasvotusten, läheisestä kanssakäymistä toisten ihmisten kanssa. Näen lähes päivittäin tilanteita, joissa lapsi yrittää saada yhteyttä vanhempaansa esimerkiksi halaamalla - vanhempi kaivaa puhelimen taskustaan tarkistaakseen sähköpostinsa tai facebook-päivityksensä.

Nykyihmiset ovat tottuneet helppoon elämään - liiankin helppoon. Tämä näkyy myös lasten kasvatuksessa. Elämänrytmi on kiireinen. Kaupan karkkihyllyllä on paljon helpompi antaa periksi makeannälkäiselle kuin kuunnella kitinää. Sama toistuu myös monissa arkipäivän tapahtumissa: lapselle yritetään antaa säännöt eri tilanteita varten, mutta niiden noudattamista ei viitsitä valvoa. Eroperheissä säännöt isän ja äidin luona voivat olla erilaisia – toinen sallii tietyt asiat, toinen ei. Voi olla niin, että lapsi alkaa hallita perheitään ja tehdä mitä haluaa. Tutkimuksissa on tullut

esiin tietoa, jonka mukaan lapsi tuntee olonsa turvallisemmaksi, jos hänen käyttäytymiselleen asetetaan rajat.

Kasvatusilmapiiri on muuttunut. Nykyään lapsi voi osallistua omaa elämäänsä koskevaan päätöksentekoon - aikaisemmin vanhemmat määräsivät lähes kaikista asioista. Aikuisten kanssa voidaan neuvotella ja tehdä kompromisseja, koska nykyvanhemmat ovat valmiita kuuntelemaan lasten omia mielipiteitä. Lopullinen valta päätöksissä on ja täytyykin olla aikuisella. On aikuisen vastuulla, kokeeko lapsi olonsa turvallisiksi vai turvattomaksi.

Kaiken taustalla on se, että toista ihmistä kohdellaan kunnioittavasti.

[http://www.hs.fi/elama/a1443581259819?
jako=adce4a20d3dcfef95dbc97c79d457d54&ref=tf_iHSisboksi-
etusivu&utm_campaign=tf??-
hs&utm_source=iltasanomat.fi&utm_medium=tf-
desktop&utm_content=frontpage](http://www.hs.fi/elama/a1443581259819?jako=adce4a20d3dcfef95dbc97c79d457d54&ref=tf_iHSisboksi-etusivu&utm_campaign=tf??-hs&utm_source=iltasanomat.fi&utm_medium=tf-desktop&utm_content=frontpage)

7. LÄHTEET

Aho, Sirkku 1985. Lasten moraalinen kehitys Piagetin ja Kohlbergin teorian mukaan. Turun Yliopiston Julkaisusarja A: 106. Turku.

Aho, S. 1990. Oppilaiden moraalikehitystason, sosiaalisen aseman, minäkäsityksen ja kouluasenteiden muuttuminen kahden ensimmäisen kouluvuoden aikana. Turun yliopisto: Rauman opettajankoulutuslaitos. Julkaisusarja A: 143.

Aho, S. 1993. Oppilaiden moraalikehitystason, sosiaalisen aseman, minäkäsityksen ja kouluasenteiden muuttuminen peruskoulun ala-asteella. Turku: Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta. Julkaisusarja A: 167.

Aho, S., Laine, K. 1997. Minä ja muut. Kasvaminen sosiaaliseen vuorovaikutukseen. Keuruu: Otava.

Ahokas, M. (2014). Ihmisten väliset suhteet. Teoksessa E. Suoninen, A.-M. Pirttilä-Backman, A.R. Lahikainen & M. Ahokas (toim.), Arjen sosiaalipsykologia (141–184). Helsinki: Sanoma Pro.

Airaksinen, T. 1987. Moraalifilosofia. Juva: WSOY.

Airaksinen, T., Elo, P., Helkama, K., Wahlström, B. 1993. Hyvän opetus. Arvot, arvokeskustelu ja eettinen kasvatus koulussa. Helsinki: Painatuskeskus Oy.

Armanto, A. & Koistinen, P. (toim.) 2007. Neuvolatyön käsikirja. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Bandura, Albert (1986). Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Becker-Weidman, A. 2008. Vuorovaikutteinen kehityspsyko-terapia: teoria. Teoksessa Becker- Weidman, A. & Shell, D. (toim.) Auta lasta kiintymään. Vuorovaikutteinen kehityspsykoterapia traumaperäisen kiintymyshäiriön hoidossa. Tampere: PT-Kustannus.

Bergling, K. (1981) Moral Development. The Validity of Kohlberg's Theory. Stockholm: Liber.

Bergström, M., Fransson, E., Modin, B., Berlin, M., Gustafsson, P., Hjern, A. 2014, Journal of Epidemiology and Community Health doi:10.1136/jech-2014-205058 Centre for Health Equity Studies (CHESS), Stockholm University/Karolinska Institutet, Stockholm 10691, Sweden

Berkowitz, L. (1962). Aggression: A social psychological analysis. New York: McGraw-Hill.

Broberg, A., Almqvist, K & Tjus, T. 2005. Kliininen lapsipsykologia. Helsinki: Edita.

Broderick, P., & Blewitt, P. 2010. The life span: Human development for helping professionals (3. painos). Upper Saddle River, NJ: Pearson

Brown, R. & Ward, H. 2013. Decision-making within a Child's Timeframe. An overview of current research evidence for family justice professionals concerning child development and the impact of maltreatment. London: Childhood Wellbeing Research Centre, Institute of Education.

Brummelman, E., Thomaes, S., Nelemans, S., de Castro, B.O., Overbeek, G., Bushman, B.J 2015. Origins of narcissism in children. Proceeding of the National Academy of Sciences . Vol. 112 no. 12. 3659–3662.

Bushman, B. J. 2015. In Origins of narcissism in children. Proceeding of the National Academy of Sciences . Vol. 112 no. 12. 3659–3662.

Cheal, D. 2008. Families in today's world: A comparative approach. London: Routledge.

Coleman, J. C. 1982. Kouluvuosien psykologiaa. Espoo: Weilin&Göös.

Coleman J. S. 1988. Social capital in the creation of human capital. American Journal of Sociology 94: 95-120.

Duska, Ronald & Whelan, Mariellen 1975. Moral Development: A Guide to Piaget and Kohlberg. New York: Paulist Press.

Durrant (2011). Teoksessa Smith, Anne, (2013). Understanding Children and Childhood. A New Zealand Perspective (5th Edition). Wellington, NZL: Bridget Williams Books,

Eskola, A. 1974. Sosiaalipsykologia. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Fabes, R. A., Gaertner, B. M. & Popp, T. K. (2006). Getting along with others: Social competence in early childhood. Teoksessa K. McCartney & D. Phillips (toim.), Blackwell handbook of early childhood development(s. 297–316). Malden: Blackwell.

Feshbach, N.D & Feshbach, S. 1969. Teoksessa Kalliopuska M. Empatia - tie ihmisyhteyteen. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto Oy. 1983,18.

Forsberg, Hannele & Autonen-Vaaraniemi, Leena (toim.) 2011. Moraalinen järkeily ja kiistanalaiset perhekäytännöt. Sosiaalityön näkökulma.

Forsberg, H. & L. Autonen-Vaaraniemi (toim.) (2012): Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö. Vastapaino.

Gardiner, E., French, C. 2011. The Relevance of Cultural Sensitivity in Early Intervention. Exceptionality Education International, Vol. 21, No. 3

Gerhardt, S. 2007. Rakkaus ratkaisee : varhaisen vuorovaikutuksen merkitys aivojen kehittymiselle. (suom.) M. Kivirauma, Helsinki: Edita.

Gilligan, Carol, 1982. In a Different Voice. Psychological theory and women's Development. Harvard University Press, Cambridge.

Green M. 1989. Theories of human development. A comparative approach. New Jersey: Prentice Hall.

Grossman, K., Scheuerer-Englisch, H., Stephan, C. 1989. Attachment Research: Lasting Effects and Domains of Validity. In Yli-Luoma, P. 1990. Predictors of Moral Reasoning. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Hanson, R.A., Mullis, R.L. 1985. Age and gender differences in empathy and moral reasoning among adolescents. Child Study Journal 15 (3), 181-188.

Harris, J. R. (1995). Where is the child's environment? A group socialization theory of development. Psychological Review, 102, 458-489.

Harris, J. R. 2000. Kasvatuksen myytti. Suom. Johanna Heikkilä, Tiina Holopainen ja Pirkko Niinimäki. Helsinki: Art House.

Hautamäki, A. 2011. Lapsen kiintymyssuhteet ja niiden vaarantuminen. Teoksessa Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen. Teoksessa Kalland, M. & Sinkkonen, J., (2011): 29-66. Helsinki: WSOY Pro.

Hoare, C. (2011). The Oxford handbook of reciprocal adult development and learning. New York: Oxford University Press.

Heberlein, Ann (2010) Pieni kirja pahuudesta. Suom. Lempinen, Ulla. Atena Kustannus Oy. Jyväskylä.

Heikkonen, J. 1995. Moraali ja etiikka käytännössä. Juva: WSOY.

Helavirta, Susanna (2012). Koti lastensuojelun asiakkaana olevien lasten kuvaamana ja moraalisten kannanottojen kohteena. Teoksessa Forsberg, Hannele & Autonen-Vaaranieniemi, Leena (toim.) Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö. Vastapaino, Tampere. 147–168.

Helkama, K. 1985. Moraalikäsitysten muodostumisesta. Teoksessa Ruoppila, Isto: Oppilaiden persoonallisuuden tukeminen ja arvomaailman kehittäminen. Koulutustutkimuksen päivät Jyväskylän yliopistossa, osajulkaisu I. Jyväskylän yliopisto, kasvatustieteiden tutkimuslaitos, selosteita ja tiedotteita 267. Kirjapaino OMA Ky.

Helkama, K. 1993. Nuoren kehittyvä etiikka. Teoksessa Airaksinen, T.P. , Helkama, K. & Wahlström, , Elo, B. 1993. Hyvän opetus. Arvot, arvokeskustelu ja eettinen kasvatus koulussa. Helsinki: Painatuskeskus, 32–69.

Helkama, K., Ikonen, M. 1986. Some correlates of maturity of moral reasoning in Finland. Behavior Science Research 1986, 21, 110-131.

Helkama, K. 2001. Lawrence Kohlberg. Teoksessa V. Hänninen, J. Partanen & O-H. Ylijoki (toim.) Tampere: Vastapaino, 175–199.

Hersch, R., Paolitto, D., Reimer, J. 1979. Promoting Moral Growth - from Piaget to Kohlberg. New York: Longman Inc.

Hinkka, Terhi & Juvonen, Tarja & Kangas, Saija & Mustonen, Tiina & Saurama, Erja & Tapola-Tuohikumpu, Sirpa & Yliruka Laura (2009) (toim.) Praksis. Sosiaalityön käytännön opetus ja oppimisen tutkimus. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAn ja Heikki Waris – instituutin julkaisusarja nro 21.

Hirsjärvi, S. (toim.) 1982. Kasvatustieteen käsitteistö. Keuruu: Otava.

Hirsjärvi, S. 1985. Johdatus kasvatustilfilosofiaan. Rauma: Oy Länsi-Suomi.

Hirsjärvi, S., Liikanen, P., Remes, P., Sajama, P. 1986. Tutkimus ja sen raportointi. Jyväskylä: Gummerus Oy.

Hoffman M.L. (1977 a) Teoksessa Kalliopuska M. Empatia - tie ihmisyteen. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto Oy. 1983, 18.

<http://gebauer-karl.de/kindheitsmuster-empathie-wie-kinder-pro-soziales-verhalten-lernen/en>.

<http://www.megamedia.fi/fi/sisainen-turvallisuus-ja-positiivinen-minakuva-kari-uusikyla/>

<http://www.uta.fi/avoinyliopisto/arkisto/sosiaalipsykologia/kohlberg.html>

<https://fi.wikipedia.org/wiki/Etiikka>

Huhtanen, K. 2004 Varhainen puuttuminen. Erityisen tuen tarpeen kohtaaminen päivähoitossa. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab

Illeris, Knud (2007): How We Learn: Learning and Non-learning in School and Beyond. London/New York: Routledge.

James & James, 2012, teoksessa Smith, Anne. Understanding Children and Childhood : A New Zealand Perspective (5th Edition). Wellington, NZL: Bridget Williams Books, 2013. ProQuest ebrary. Web. 7 July 2015.

Jarasto, Pirkko & Sinervo, Nina 1997. Elämää varten: Alle kouluikäisen lapsen maailma. Jyväskylä. Gummerus.

Jarasto, P. & Sinervo, N. 1998. Kouluikäisen lapsen maailma. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Joyce, B., Weil, M. 1986. Models of teaching. New Jersey: Prentice-Hall Inc.

Juusola, M. (2011). Vahvaksi rakastetut lapset. Helsinki: Otava.

Kalalahti, Mira (2014). Muuttuvat koulutusmahdollisuudet: Nuorten sosiaaliset hierarkiat ja koulumenestys. Helsinki : Helsingin yliopisto, 2014. (Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja; 2014:14).

Kalalahti, M., Silvennoinen, H. & Varjo, J. (2015). Lohkoutuva peruskoulu: Perheiden kouluvalinnat, yhteiskuntaluokat ja koulutuspolitiikka. Seppänen, P., Kalalahti, M., Rinne, R. & Simola, H. (toim.). Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura, (Kasvatusalan tutkimuksia; no. 68)

Kalland, M. 2007. Lapsen tunne-elämän kehitys. Teoksessa Schulman, M., Kalland, M., Leiman, A-M. & Siltala, P. (toim.) Lasten psykoterapia ja sen vuorovaikutukselliset ulottuvuudet. Helsinki: Therapie-säätiö.

Kalland, Mirjam (2011) Varhaislapsuuden tunnesuhteet ja sijoitettu lapsi. Teoksessa Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam (toim.) Varhaislapsuuden tunnesuhteet ja niiden suojeleminen. Helsinki: WSOYpro Oy, 207–216.

Kallio, E. (2014). Kuinka moneus muuttuu ykseydeksi : integroinnin teema aikuisen ajattelussa. In A. Heikkinen, & E. Kallio (toim.), Aikuisten kasvu ja aktivointi (s. 15-27). Tampere University Press.

Kalliopuska M.1983. Empatia - tie ihmisyyteen. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto Oy.

Kalliopuska, M. 1987. Kasvu, kehitys ja koulutettavuus 2. Psykologia. Helsinki: Yliopistopaino.

Kannasoja, Sirpa (2013) Nuorten sosiaalinen toimintakyky. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Verkkojulkaisu: <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/42447/978-951-39->

[5459-8_vaitos23112013.pdf?sequence=1.Viitattu](#) 22.10.2015.

Kavelin Popov, L. 2010. Reilu, reipas ja vastuuntuntoinen. 52 keinoa vahvistaa hyvää käytöstä. Juva: WS Bookwell Oy.

Keeves, J.P. 1972. Educational environment and student achievement. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Keltikangas-Järvinen, L. 2010. Sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot. Juva: WS Bookwell Oy.

Keltikangas-Järvinen, L. 2012. Pienen lapsen sosiaalisuus.WSOY.

Kinnunen, U. & Pulkkinen, L. (2001). Linking job characteristics to parenting behavior via job-related affect. In J. R. M. Gerris (toim.), Dynamics of Parenting, 233-249. Leuven, Belgium: Garant-Uitgevers.

Kochanska, G., Aksan, N., Prisco, T. R. and Adams, E. E. (2008). Mother–Child and Father–Child Mutually Responsive Orientation in the First Two Years and Children’s Outcomes at Preschool Age: Mechanisms of Influence. *Child Development*, 79, 30–44.

Kohlberg, L. 1980. In Munsey, B. (toim.) Moral Development, Moral Education and Kohlberg. Basic issues in Philosophy, Psychology, Religion and Education. Birmingham: Religious Education Press, Inc.

Kohlberg, L. (1981)Essays on Moral Development, vol.1. The philosophy of Moral Development. Harper & Row, San Francisco.

Koskinen, L. 1995. Mikä on oikein, etiikan käsikirja. Juva: WSOY.

Kouvo, A. (2014).Sosiaaliset verkostot. Teoksessa J. Erola & P. Räsänen (toim.), Johdatus sosiologian perusteisiin, 137–149. Helsinki: Gaudeamus.

Krebs, D., Gillmore, J. 1982. The Relationship among the First Stages of

Cognitive Development, Role-taking Abilities, and Moral Development. *Child Development* 1982, 53, 877-886.

Kronqvist, Eeva- Liisa, Pulkkinen, Minna- Leena 2007. *Kehityopsykologia. Matkalla muutokseen*. Helsinki. WSOY.

Kyrönlampi-Kylmänen ,T. 2010. *Lapsen hyvä arki*. Kustannus-Osakeyhtiö Kotimaa / Kirjapaja. Helsinki.

Lahikainen, Anja Riitta; Mälkiä, Tiina & Repo, Katja (toim.) 2015. *Media lapsiperheessä*. Tampere: Vastapaino.

Lahti, P. (toim.) 1990. *Elämisen taito, osa 1*. Porvoo: Wsoy.

Laine, K. (2005). *Minä, me ja muut: sosiaalisissa verkostoissa*. Helsinki: Otava.

Larzelere RE, Cox RB Jr, Smith GL. 2010. Do nonphysical punishments reduce antisocial behavior more than spanking? a comparison using the strongest previous causal evidence against spanking *BMC Pediatr*. 2010 10(1):10.

Lehtinen, E., Kuusinen, J. & Vauras, M., 2007. *Kasvatuspsykologia*. Helsinki: WSOY.

Lehtonen, J. 2007. *Asiantuntemuksen kasvu varhaisen vuorovaikutuksen ja vauvahavainnoinnin maailmassa*. Pro gradu- tutkielma. Helsingin yliopisto: Yhteiskuntapolitiikan laitos.

Lehtonen J. 2013. *Olemassaolon tunne – ihmismielen ensimmäinen rajapinta*. *Duodecim*; 129(23): 2465-70.

Lickona, T. (toim.) 1976. *Moral development and behavior. Theory, research and social issues*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Lourenco S. F., Frick A. (2013). "Remembering where: the origins and early development of spatial memory," teoksessa: Wiley-Blackwell Handbook on the Development of Children's Memory eds Bauer P. J., Fivush R., editors. Chichester: John Wiley & Sons Ltd.

Lämsä, Anna-Liisa (2009). Tuhat tarinaa lasten ja nuorten syrjäytymisestä. Lasten ja nuorten syrjäytyminen sosiaalihuollon asiakirjojen valossa. Väitöskirja. Kasvatustieteiden tiedekunta, kasvatustieteiden ja opettajankoulutuksen yksikkö, Oulun yliopisto. Acta universitatis ouluensisE 102. Oulu: Oulu university press.

Martela, F., Ryan, R.M. (2015) The Benefits of Benevolence: Basic Psychological Needs, Beneficence, and the Enhancement of Well-Being. Journal of Personality. Wiley Periodicals, Inc.

Martikainen, T. 2005. Inhimillinen tekijä. Opettaja eettisenä ajattelijana ja toimijana. Joensuun yliopisto. Kasvatustieteellisiä julkaisuja n:o 102.

Mehrabian A.&Epstein N. 1972 Teoksessa Kalliopuska M. Empatia - tie ihmisyyteen. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto Oy.1983, 18.

Meland, Aud Torill, Kaltvedt, Elsa Helen & Reikerås, Elin (2015). Toddlers Master Everyday Activities in Kindergarten: A Gender Perspective. European Early Childhood Education Research Journal (June 2015).

Moll,H., Meltzoff,A.N. (2011). How does it look? Level 2 perspective-taking at 36 months of age. Child Development, 82(2).

Moll, H., Meltzoff, A. N., Merzsch, K., & Tomasello, M. (2013). Taking versus confronting visual perspectives in preschool children. Developmental Psychology, 49, 646-654.

Moll, H., & Meltzoff, A. N. (2011). How does it look? Level 2 perspective-taking at 36 months of age. Child Development, 82, 661-673.

Myllyniemi, S. (toim.) 2012. Monipolvinen hyvinvointi: Nuorisobarometri

2012. Helsinki: Opetusministeriö.

Mäkelä, Sirkka 2000. Kodin emotionaalisen ilmapiirin vaikutus moraalien kehittymiseen. Sivulaudaturtyö: Helsingin yliopisto.

Nash, Roy & Lauder, Hugh (toim.) (2010) Explaining Inequalities in School Achievement. A Realist Analysis. Farnham: Ashgate Publishing Limited.

Nidda-Rümelin, J. (2011): Die Optimierungsfalle. Philosophie einer humanen Ökonomie. Irisiana, München.

Nurmi, Jari-Erik; Ahonen, Timo; Lyytinen, Heikki; Lyytinen, Paula, Pulkkinen, Lea, Ruoppila, Isto 2006. Ihmisen psykologinen kehitys. Helsinki. WSOY. Oppimateriaalit.

Pekki A. & Tamminen, T. 2002. Lapsen ehdoilla. Vammala: Vammalan kirjapaino Oy.

Piaget, J. 1975. The moral judgement of the child. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.

Powers, S.I. 1988. Moral Judgement Development Within the Family. Journal of Moral Education 17 (3), 209-219.

Pulkkinen, L. (1985). Nuoret ja kotikasvatus. Teoksessa L. Norros (toim.), Studia Generalia, Helsingin yliopisto, kevät 1984 (s. 69-86).

Pulkkinen, L. (2002). Koti, koulu ja yksityinen elämänpiiri hyvän elämän ankkureina. Teoksessa A. Rönkä & U. Kinnunen (toim.), Perhe ja vanhemmuus: Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen (s. 14–29). Jyväskylä: PS-kustannus.

Pulkkinen, S. 2010: Husserlin fenomenologinen menetelmä. Miettinen, T., Pulkkinen, S., Taipale, Joonas (toim.), Fenomenologian ydinkysymyksiä. Helsinki: Gaudeamus.

Punamäki, Raija-Leena 2002. Kiintymyssuhteen ja traumaattisen kokemuksen yhteys. Teoksessa: Jari Sinkkonen & Mirjam Kalland 2002: Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriytyminen. Helsinki: Wsoy.

Punamäki, Raija-Leena 2003. Kiintymyssuhteen ja traumaattisten kokemusten yhteys. Teoksessa Kalland, Mirjam & Sinkkonen, Jari (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Helsinki: WSOY, 174–197.

Punamäki, R-L. 2011. Vanhemmuuteen siirtyminen: raskausajan ja ensimmäisen vuoden kiintymyssuhteet. Teoksessa Sinkkonen, J. & Puolimatka, T. 2004. Kasvatus, arvot ja tunteet. Helsinki: Tammi

Rannikko, Ulla 2008. Yhteinen ja erillinen lapsuus: sisarusten sosiaalistava merkitys. Tampere. Tampereen Yliopistopaino Oy.

Raudaskoski, S., Mantere, E. Kun matkapuhelin vie vanhemman huomion. Sosiaalipsykologian päivät. Helsinki. 11/2014

Rauste-von Wright, M – von Wright, J 1994: Oppiminen ja koulutus. Porvoo: WSOY

Rose-Krasnor, L. & Denham, S. 2011. Social-emotional competence in early childhood. Teoksessa K. H. Rubin, W. M. Bukowski & B. Laursen (toim.), Handbook of peer interactions, relationships and groups 162–179. New York: The Guildford press.

Rifkin, J. (2010): Die Empathische Zivilisation. Wege zu einem globalen Bewusstsein. Campus Verlag, Frankfurt a/M

Ruoppila, I. (toim.) 1985. Oppilaiden persoonallisuuden tukeminen ja arvomaailman kehittäminen. Koulutustutkimuksen päivät Jyväskylän yliopistossa, osajulkaisu I. Jyväskylän yliopisto, kasvatustieteiden tutkimuslaitos, selosteita ja tiedotteita 267. Kirjapaino OMA Ky.

Rusanen, E. 2011. Hoiva, kiintymys ja lapsen kehitys. Oy FinnLectura Ab: Porvoo.

Salmivalli, C. 2005. Kaverien kanssa. Vertaissuhteet ja sosiaalinen kehitys. Jyväskylä: PS -kustannus.

Salo, S. 2003. Kiintymyssuhteen merkitys elämänkaaren aikana. Teoksessa J. Sinkkonen (toim.). Pesästä lentoon. Kirja lapsen kehityksestä kasvattajalle. Helsinki: WSOY, 60–66.

Salo, S. & Mäkelä, J. 2007. Mim-vuorovaikutushavainnoinnin käsikirja. Ikävuodet 2-8. 2. painos. Helsinki: Psykologien Kustannus Oy

Salokangas, K., Tamminen, A. 1992. Sisarusten yhteydestä lapsen moraalikehitykseen. Turun yliopisto: Pro gradu -tutkielma.

Shaffer, D. R. 1988. Developmental psychology: childhood and adolescence. Second Edition. California: Brooks/Cole Publishing Company.

Selman, R.L. 1971. The relation of role taking to the development of moral judgment in children. Child development 42, 79-91.

Selman R.L. 1976. Social-cognitive understanding: A guide to educational and clinical practice. In T. Lickona (toim.) Moral development and behavior: Theory, research and social issues. New York: Holt, Rinehart and Winston, 299-31.

Shemmings, D. 2011. Attachment in Children and Young People.(Frontline briefing) Dartington: Research in Practice.

Sinkkonen, J. & Kalland M. (toim.) 2001. Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Helsinki: WSOY.

Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam 2002. Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriytyminen. Helsinki: WSOY.

Sinkkonen, J. & Kalland, M. (toim.) 2003. Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. 3. painos. Helsinki: WSOY.

Sinkkonen, J. 2008. Mitä lapsi tarvitsee hyvään kasvuun. Juva: WSOY.

Sinkkonen, J. 2011. Lapsen ja isän varhainen suhde. Teoksessa Sinkkonen, J. & Kalland, M. (toim.) Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen. Helsinki: WSOY pro Oy, 115-124.

Smith, Anne, 2013. Understanding Children and Childhood. A New Zealand Perspective (5th Edition). Wellington, NZL: Bridget Williams Books, ProQuest ebrary. Web. 7 July 2015. Copyright © 2013. Bridget Williams Books. All rights reserved.

Smith, J.; Ross, H. (2007). "Training parents to mediate sibling disputes affects children's negotiations and conflict understanding". Child Development 78: 790–805.

Tamminen, T. 2004. Vuorovaikutusteoriat. Teoksessa lasten- ja nuorisopsykiatria. Moilanen, I., Räsänen, E., Tamminen, T., Almqvist, F., Piha, J. & Kumpulainen, K. (toim.) Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Uusikylä, K. 2015. Mega Media: UPC Media.

Venkula, J. 1993. Teoksessa Pitkänen, P. 1993: Näkökulmia elämäntutkimuksen muodostamiseen. Helsinki: Oy Gaudeamus Ab.

Wahlström, R. 1992. Teoksessa Kuusinen, J. (toim.) Kasvatuspsykologia. Juva: Wsoy. 153-170.

Walker, L.J. 1980. Cognitive and Perspective-taking Prerequisites for Moral Development. Child Development 51, 131-139.

Yli-Luoma, P. 1990. Predictors of Moral Reasoning. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Yrjänäinen, S. & Ropo, E. 2013. Narratiivisesta opetuksesta narratiiviseen oppimiseen. Teoksessa E. Ropo & M. Huttunen (toim.) Puheenvuoroja narratiivisuudesta opetuksessa ja oppimisessa. Tampere University Press, 17–46.